

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

МАРКЄЛОВА ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 343.13:347.23

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ: ТЕОРІЯ ТА СУЧАСНА ПРАКТИКА**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____

В. М. Маркєлова

Науковий керівник: **Грицюк Ігор Васильович**

кандидат юридичних наук, доцент

Ірпінь–2024

АНОТАЦІЯ

Маркелова В. М. Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. Ірпінь, 2024.

У дисертації на основі аналізу кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування, наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, узагальнення емпіричних даних комплексно досліджено сутність та правове підґрунтя щодо можливості та допустимості обмеження права власності в кримінальному провадженні, виокремлено критерії обмеження права власності, мету, підстави та умови такого обмеження.

Акцентовано увагу на правовій визначеності права власності, нових підходах щодо структури права власності, прав власника, видів майна. Доведено, що право власності відображається та регулюється не лише в національному законодавстві, а й у міжнародних нормативно-правових актах, практиці Європейського суду з прав людини. Наголошено, що в кримінальному провадженні досліджуване право визначено як засада недоторканності права власності. Запропоновано комплексне визначення поняття недоторканності права власності в кримінальному провадженні. Акцентовано увагу на співвідношенні засад недоторканності права власності та недоторканності житла чи іншого володіння особи. Проаналізовано правове підґрунтя можливості та допустимості обмеження права власності. Запропоновано авторське визначення поняття обмеження права власності під час кримінального провадження.

Досліджено питання щодо впливу воєнного стану в державі на корегування питань щодо процесуального механізму обмеження права власності в кримінальному провадженні. Виокремлено та систематизовано коло суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати право власності й водночас мають

право на його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій.

Досліджено особливості позбавлення права власності в кримінальному провадженні. Наголошено, що позбавлення особи майна є найбільш суттєвим втручанням у право на мирне володіння своїм майном, передбачає таке правове положення, за якого власника примусово позбавляють у сукупності всіх правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном. Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини щодо можливості позбавлення особи майна в кримінальному провадженні.

З урахуванням запровадженого в державі особливого правового режиму проаналізовано різноманітні спеціальні економічні заходи, пов'язані з примусовим відчуженням або вилученням майна, об'єктів права власності, правове підґрунтя такого вилучення чи примусового відчуження. Зроблено висновок, що саме в кримінальному провадженні визначено найбільш сталий, поширений та випробований механізм позбавлення права власності, яким є конфіскація або спеціальна конфіскація всього або частини майна, яке є власністю засудженого або третіх осіб, на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому законом.

Виокремлено етапи конфіскаційної процедури в кримінальному провадженні. Проаналізовано механізм застосування спеціальної конфіскації, який передбачає спеціальні методи й порядок правового регулювання, що зумовлені відповідними особливостями як кримінального, так й кримінального процесуального законодавства. Акцентовано увагу на кардинальних відмінностях конфіскації та спеціальної конфіскації щодо майна, яке може бути вилучено у власність держави; підстав та умов їх застосування; суб'єктів, до яких вони застосовуються; наслідків застосування цих заходів.

Виокремлено слідчі (розшукові) дії, під час провадження чи застосування яких найбільше обмежується право власності. Визначено їх нормативні особливості, підстави, мету, умови обмеження права власності. Акцентовано увагу на конкретній моделі поведінки владних суб'єктів під час проведення відповідних процесуальних

дій. Досліджено процесуальний механізм організації та проведення обшуку та огляду, виокремлено гарантії дотримання прав власника майна під час їх проведення. Здійснено систематизацію речей, які можуть бути вилучені під час обшуку. Проаналізовано їх статус у кримінальному провадженні. Доведено, що норми КПК України не мають чіткої правової регламентації статусу вилучених речей під час обшуку, що призводить до безпідставного обмеження права власності. Виокремлено алгоритм дій слідчого та прокурора щодо вилученого майна і подальшого визначення його правового статусу. Акцентовано увагу на випадках безпідставного порушення права власності, що досить часто відбувається на практиці під час проведення обшуку.

Проаналізовано особливості обмеження права власності в разі проведення огляду, правовий статус вилученого під час огляду майна. Досліджено інші слідчі (розшукові) дії та їх вплив на правомочності власника майна. Акцентовано увагу на питаннях недопустимості обмеження права власності в разі проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Проаналізовано заходи забезпечення кримінального провадження, які обмежують право власності, виокремлено їх відмінності як за характером, так і за змістом примусу, його обсягом, умовами застосування чи колом суб'єктів, до яких вони можуть бути застосовані. Доведено, що в разі їх застосування, обмеження права власності накладаються не лише щодо правомочностей власника, а й відносно майна, яке має різний цивільно-правовий статус.

Досліджено вплив тимчасового доступу до речей і документів на можливість реалізації власником (володільцем) майна своїх правомочностей. На підставі аналізу способів виконання цього заходу зроблено висновок, що вилучення (виїмка) певних речей чи документів суттєво позначається на правомочності власника (володільця) речей чи документів і тим самим обмежує його право власності. Доведено, що в КПК України відсутнє належне регулювання правового статусу вилучених речей і документів, чітко визначених строків перебування в особи, яка провела цю дію, вилучених речей чи документів, а також не визначено процесуального механізму повернення вилучених речей чи документів.

Виокремлено роль та значення тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні, способи та наслідки обмеження права власності в разі його застосування. Акцентовано увагу на переліку майна, яке може бути вилучено в підозрюваного чи особи, у володінні якої воно перебуває, а також його збереженні. Досліджено підстави повернення тимчасово вилученого майна, процедуру фіксації його повернення.

Визначено сутність арешту майна та його наслідки для власника (володільця) цього майна. Названо чинники, що виокремлюють арешт майна від інших заходів забезпечення. Проаналізовано слідчу та судову практику щодо застосування цього заходу в умовах воєнного стану. Виокремлено діяльність, яка має виконуватися стороною обвинувачення та судом у разі вирішення питання щодо застосування арешту майна, а також встановлено межі такої діяльності. Проаналізовано етапи накладення арешту на майно, мету забезпечення цього заходу та відповідних суб'єктів, на майно яких може бути накладено арешт. Звертається увага на проблемні аспекти щодо правомірності перебування майна під арештом у разі зупинення досудового розслідування, наслідком чого є тривале обмеження права власності особи. Виокремлено права та обов'язки власника (володільця) майна в разі застосування цього заходу.

Досліджено такі заходи забезпечення, як відсторонення від посади, обмеження в користуванні спеціальним правом, передача майна в управління Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та їх вплив на правомочності власника майна, виокремлено законодавчі недоліки цих заходів. Акцентовано увагу на доцільності вдосконалення взаємодії органів розслідування з Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів в разі арешту майна з метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності.

Приділено увагу негативній правозастосовній практиці під час проведення слідчих (розшукових) дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження, наслідком яких є порушення права власності. Виокремлено та

систематизовано причини порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні та надано практичні рекомендації щодо їх недопущення.

Проаналізовано функціональне призначення процесуального механізму забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, визначена його структура. Узагальнено права власника (володільця) майна у випадку застосування певних правообмежувальних заходів майнового характеру. Досліджено роль прокурора в забезпеченні права на недоторканність власності під час кримінального провадження, виокремлено та узагальнено його наглядові повноваження, спрямовані як на своєчасне виявлення та недопущення порушень права власності, так й на припинення таких порушень. Проаналізовано алгоритм дій прокурора під час реалізації цих повноважень. Акцентовано увагу на судовому контролі за проведенням чи застосуванням процесуальних дій, які можуть призвести до обмеження права власності. Визначено алгоритм дій слідчого судді щодо правомірності та допустимості обмеження, а також захисту права власності. Акцентовано увагу на нечіткій правовій визначеності під час вирішення питання щодо виведення майна з-під арешту в умовах воєнного стану та виокремлено негативну практику з цього питання.

Здійснено порівняльно-правове дослідження кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, що стосується недоторканності права власності та допустимості його обмеження під час проведення чи застосування процесуальних дій, а також способи його захисту. Сформульовано низку теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення норм національного законодавства щодо правового регулювання й забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, специфіки застосування правообмежувальних заходів майнового характеру, допустимості обмеження права власності під час проведення чи застосування процесуальних дій, а також способів захисту цього права.

Ключові слова: кримінальне провадження, недоторканність права власності, обмеження права власності, позбавлення права власності, власник майна, сторона обвинувачення, суд.

SUMMARY

Markielova V. M. Restriction of property rights in criminal proceedings: theory and modern practice. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 – Law. State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine. – Irpin, 2024.

Based on the analysis of the criminal procedural legislation of Ukraine and the practice of its application, scientific works of domestic and foreign scholars, and the generalization of empirical data, the thesis comprehensively examines the essence and legal basis for the possibility and admissibility of restricting property rights in criminal proceedings and identifies the criteria for restricting property rights, the purpose, grounds, and conditions for such restriction.

The author focuses on the legal certainty of property rights, new approaches to the structure of property rights, owner's rights, and types of property. It is proved that property rights are reflected and regulated not only in national legislation but also in international legal acts and case law of the European Court of Human Rights. It is noted that in criminal proceedings the right under study is defined as the principle of inviolability of property rights. The author offers a comprehensive definition of the concept of inviolability of property rights in criminal proceedings. The author focuses on the correlation between the principles of inviolability of property rights and inviolability of a person's home or other possessions. The author analyses the legal basis for the possibility and admissibility of restriction of property rights. The author offers her own definition of the concept of restriction of property rights in criminal proceedings.

The article examines the impact of martial law in the State on the adjustment of issues related to the procedural mechanism of property rights restriction in criminal proceedings. The author distinguishes and systematizes the range of entities which, in

accordance with the law, are obliged to ensure the right to property and at the same time have the right to restrict it, as well as entities whose property rights may be restricted in the course of application or during procedural actions.

The author examines the peculiarities of the deprivation of property rights in criminal proceedings. The author emphasizes that deprivation of property is the most significant interference with the right to peaceful enjoyment of one's property and implies a legal situation where the owner is forcibly deprived of all the powers of ownership, use, and disposal of property. The author analyses the case law of the European Court of Human Rights on the possibility of depriving a person of property in criminal proceedings.

Given the special legal regime introduced in the State, the author analyses various special economic measures related to the forced expropriation or seizure of property and property rights and the legal basis for such expropriation or seizure. The author concludes that it is in criminal proceedings that the most stable, widespread, and tested mechanism of deprivation of property rights is defined, namely, confiscation or special confiscation of all or part of the property owned by the convicted person or third parties on the basis of a reasoned court decision made in accordance with the procedure provided for by law.

The author identifies the stages of the confiscation procedure in criminal proceedings. The author analyses the mechanism of application of special confiscation, which provides for special methods and procedures of legal regulation, which are determined by the relevant features of both criminal and criminal procedural legislation. The author focuses on the fundamental differences between confiscation and special confiscation of property that may be seized into the ownership of the State; the grounds and conditions for their application; the subjects to whom they are applied; and the consequences of applying these measures.

The author highlights the investigative (search) actions that are most likely to restrict property rights during their implementation or application. The author identifies their regulatory features, grounds, purpose, and conditions for restricting property rights. The author focuses on a specific model of the behavior of governmental entities during the relevant procedural actions. The author examines the procedural mechanism for organising and conducting a search and inspection and highlights the guarantees of observance of the

property owner's rights during their conduct. The author systemises the items which may be seized during a search. The author analyses their status in criminal proceedings. It is proved that the provisions of the CPC of Ukraine do not have a clear legal regulation of the status of seized items during a search, which leads to an unjustified restriction of property rights. The author outlines the algorithm of actions of the investigator and the prosecutor in relation to the seized property and further determination of its legal status. The author focuses on the cases of unjustified violation of property rights, which often occurs in practice during a search.

The author analyses the peculiarities of restriction of property rights in the course of inspection, and the legal status of property seized during the inspection. Other investigative (detective) actions and their impact on the powers of the property owner are investigated. The author focuses on the issues of the inadmissibility of restriction of property rights in case of covert investigative (detective) actions.

The author analyses the measures to ensure criminal proceedings that restrict property rights and distinguishes their differences in terms of both the nature and content of coercion, its scope, conditions of application, and the range of subjects to whom they may be applied. The author proves that, if applied, restrictions on property rights are imposed not only on the owner's powers but also on the property which has different civil law status.

The author examines the impact of temporary access to things and documents on the ability of the owner (possessor) of property to exercise his/her powers. Based on the analysis of the methods of implementation of this measure, the author concludes that the seizure (removal) of certain things or documents significantly affects the powers of the owner (possessor) of things or documents and thereby restricts his/her property rights. It is proved that the CPC of Ukraine lacks proper regulation of the legal status of seized items and documents, clearly defined terms of stay of the person who carried out this action, seized items or documents, and does not define the procedural mechanism for returning seized items or documents.

The role and significance of temporary seizure of property in criminal proceedings, methods and consequences of restricting property rights in case of its application are

highlighted. Attention is focused on the list of property that may be seized from a suspect or a person in possession of it, as well as its preservation. The grounds for returning temporarily seized property and the procedure for recording its return are investigated.

The author defines the essence of property seizure and its consequences for the owner (possessor) of this property. The factors that distinguish seizure of property from other interim measures are identified. The author analyses the investigative and judicial practice of applying this measure under martial law. The author identifies the activities to be carried out by the prosecution and the court when deciding on the application of property seizure and also sets out the limits of such activities. The author analyses the stages of seizure of property, the purpose of this measure and the relevant entities whose property may be seized. Attention is drawn to the problematic aspects of the legality of property seizure in case of suspension of the pre-trial investigation, which results in a long-term restriction of a person's property right. The rights and obligations of the owner (possessor) of property in case of application of this measure are highlighted.

The author examines such measures as removal from office, restriction of the use of a special right, transfer of property to the National Agency of Ukraine for finding, tracing, and management of assets derived from corruption and other crimes, and their impact on the powers of the property owner, and identifies legislative shortcomings of these measures. The author emphasises the expediency of improving the interaction of investigative authorities with the National Agency of Ukraine for finding, tracing, and management of assets derived from corruption and other crimes in case of seizure of property in order to prevent unjustified restriction of property rights.

Attention is paid to the negative law enforcement practice in the course of investigative (search) actions and application of measures to ensure criminal proceedings that result in violation of property rights. The author identifies and systematises the causes of violations of the rights and legitimate interests of the owner (possessor) of property in criminal proceedings and provides practical recommendations for their prevention.

The author analyses the functional purpose of the procedural mechanism for ensuring the inviolability of property rights in criminal proceedings and defines its structure. The author summarises the rights of the owner (possessor) of property in case of application of

certain property restrictive measures. The author examines the role of the prosecutor in ensuring the right to inviolability of property in criminal proceedings and distinguishes and summarises his/her supervisory powers aimed at both timely detection and prevention of violations of property rights and termination of such violations. The author analyses the algorithm of the prosecutor's actions in the course of exercising these powers. The author focuses on judicial control over the conduct or application of procedural actions which may lead to restriction of property rights. The algorithm of actions of an investigating judge regarding the legality and admissibility of restriction, as well as protection of property rights, is determined. The author focuses on the unclear legal certainty in resolving the issue of release of property from arrest under martial law and identifies negative practices in this regard.

The article carries out a comparative legal study of the criminal procedure legislation of foreign countries relating to the inviolability of property rights and the admissibility of their restriction during the conduct or application of procedural actions, as well as the methods of their protection. The author formulates a number of theoretical provisions, conclusions, and practical recommendations aimed at improving the provisions of national legislation on legal regulation and ensuring the inviolability of property rights in criminal proceedings, the specifics of the application of property restrictive measures, the admissibility of restriction of property rights during the conduct or application of procedural actions, and the ways to protect this right.

Keywords: criminal proceedings, inviolability of property rights, restriction of property rights, deprivation of property rights, property owner, prosecution, court.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Маркелова В. М. Недоторканність права власності як концептуальна ідея кримінального провадження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 176–183. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/27.pdf.

2. Маркелова В. М. Позбавлення права власності під час кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 184–190. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2022/35.pdf.

3. Маркелова В. М. Допустимість обмеження права власності під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 323–331. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/1_2023/47.pdf.

4. Маркелова В. М. Обмеження права власності у результаті обшуку: теорія та практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 348–352. URL: http://lsey.org.ua/5_2023/86.pdf.

5. Маркелова В. М. Тимчасове обмеження права власності в разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 120–128. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/15.pdf.

6. Маркелова В. М. Обмеження права власності в разі накладення арешту на майно в кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 2. С. 20–28. URL: <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/2/4.pdf>.

7. Маркелова В. М. Співвідношення теоретичних та практичних аспектів захисту права власності в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 218–228. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_1/35.pdf.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Маркелова В. М. Засада недоторканності права власності в кримінальному провадженні: її дотримання та реалізація. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення*: збірник статей за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя вступу в дію

Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 лист. 2022 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 74–85.

2. Маркелова В. М. Деякі особливості тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: Матеріали IV Всеукр. наук. конф. (м. Хмельницький, 17 квіт. 2023 р.). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 132–136.

3. Маркелова В. М. Обмеження права власності під час тимчасового доступу до речей і документів: теоретичні та практичні аспекти. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: Матеріали V Всеукр. наук. конф. (м. Хмельницький, 17 квіт. 2024 р.). Хмельницький : ХНУ, 2024. С. 119-123.

4. Маркелова В. М. Обмеження права власності під час кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Закарпатські правові читання. Сталий розвиток та інституційна спроможність в умовах війни: національний та міжнародно-правовий аспекти*: Матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 26–27 квіт. 2024 р.). С. 173-176.

які додатково відображають результати дисертації:

1. Маркелова В. М. Специфіка обмеження та позбавлення права власності під час кримінального провадження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. №. 8. С. 190–198.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	13
1.1. Зміст та сутність недоторканності права власності під час кримінального провадження.....	13
1.2. Правова природа обмеження права власності під час кримінального провадження.....	30
1.3. Правова природа позбавлення права власності під час кримінального провадження.....	52
Висновку до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА ПРАКТИКА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	72
2.1. Обмеження права власності під час проведення слідчих (розшукових) дій.....	72
2.2. Обмеження права власності під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.....	96
2.3. Порухення прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні.....	127
Висновки до розділу 2.....	145
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВА СУТНІСТЬ ТА ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	149
3.1. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні.....	149
3.2. Теоретичні та правові засади обмеження права власності в кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн та механізм його захисту.....	183
Висновки до розділу 3.....	204

ВИСНОВКИ.....	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	212
ДОДАТКИ.....	244

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному суспільстві право власності виступає не лише як невід'ємна складова особистої та громадської ідентичності особи, а й як фундаментальне право, яке визначає економічну та соціальну динаміку суспільства. Це право гарантує власнику майна можливість вільно розпоряджатися своїми матеріальними цінностями, ураховуючи їх передачу іншим особам, залишення в спадщину та вчинення щодо них інших дій, які визначають життєвий статус і комфорт особи. Юридично забезпечена можливість розпоряджання власником своїм майном не лише дозволяє особі забезпечити матеріальний комфорт та безпеку, а й відображає її індивідуальний статус, стиль життя, цінності та інтереси.

Разом з тим у контексті зростаючих сучасних загроз та викликів, таких як запровадження воєнного стану в державі, економічна нестабільність та зростання злочинності, які також становлять небезпеку для суспільного порядку і громадян, не можна стверджувати, що право власності є недоторканим, а тому виникає необхідність застосування певних обмежень щодо цього права. Особливо це актуально під час кримінального провадження, оскільки ефективне розслідування кримінальних правопорушень може вимагати застосування чи проведення процесуальних дій, які пов'язані з обмеженням цього права та спрямовані на тимчасовий доступ до речей і документів особи, виявлення та вилучення майна підозрюваного, обвинуваченого, третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, з метою забезпечення збереження доказів, відшкодування заподіяної злочинном шкоди, застосування в подальшому конфіскації чи спеціальної конфіскації майна, а також унеможливлення ухилення від відповідальності та забезпечення в цілому ефективності кримінального провадження.

Застосовуючи визначені в КПК України правообмежувальні заходи майнового характеру, сторона обвинувачення та суд мають дотримуватися балансу між правами й інтересами власника (володільця) майна та суспільства в цілому, забезпечуючи таким чином законність даного обмеження та дотримання

конституційних прав особи, стосовно якої вони застосовуються. До того ж власник (володілець) майна має право вимагати від усіх учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб дотримання його прав й утримання від незаконного втручання чи обмеження його права власності, вимагати від сторони обвинувачення, слідчого судді чи суду активних дій щодо попередження, недопущення, усунення такого втручання, притягнення винних до відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної таким втручанням. Водночас у слідчій та судовій практиці трапляються непоодинокі випадки неправомірного обмеження, а то й порушення права власності, що викликано недосконалістю норм закону, які б оптимально визначали та регулювали межі можливого втручання у сферу права власності, механізм обмеження цього права, чіткі підстави та порядок застосування чи проведення правообмежувальних заходів майнового характеру, правозахисні механізми, які б реально забезпечували неухильне додержання цього права.

Досліджувана проблема була й є предметом вивчення для багатьох учених. В Україні тою чи іншою мірою ці питання висвітлювалися в наукових працях таких учених, як: Є. А. Ананьєва, І. А. Босак, О. М. Вартовнік, В. І. Галаган, В. В. Горошко, А. В. Дрозд, Т. Є. Зелькіна, І. П. Зінковський, О. В. Капліна, М. О. Карпенко, Н. В. Кіцен, А. С. Котова, Г. М. Куцкір, О. П. Кучинська, В. П. Кушпіт, М. В. Лепей, Л. М. Лобойко, Н. С. Моргун, О. В. Музиченко, Т. О. Музиченко, В. В. Назаров, М. Л. Ореховський, А. Е. Руденко, Т. В. Смалюк, С. М. Тарасюк, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, І. І. Циліорик, А. В. Шило та ін. Водночас дослідження й аналіз кримінального процесуального законодавства України, літературних джерел, статистичних матеріалів, судово-слідчої практики дозволяє стверджувати про необхідність подальшого нормативного вдосконалення процесуального механізму забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, оптимізації процесуальних механізмів допустимості обмеження цього права, його охорони й захисту, а також створює нагальну потребу розробки відповідних науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування в цій сфері.

Наведені обставини зумовили вибір теми, структуру і зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає Комплексному стратегічному плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженому Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023, Національній стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021.

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ТОВ «Академія адвокатури України» (протокол № 6 від 24.02.2022).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз, обґрунтування і розробка положень теоретичного та практичного характеру, пов'язаних з визначенням сутності та особливостей обмеження права власності під час проведення чи застосування процесуальних дій майнового характеру, визначення специфіки кримінального процесуального механізму забезпечення цього права, розробка на цій основі рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Для досягнення цієї мети автор визначив такі основні *задачі*:

- дослідити роль, значення та сутність недоторканності права власності під час кримінального провадження, його співвідношення з іншими процесуальними засадами;
- розкрити правову природу обмеження права власності під час кримінального провадження;
- виокремити специфіку механізму позбавлення права власності в кримінальному провадженні;
- проаналізувати слідчі (розшукові) дії, під час чи в результаті проведення яких може бути безпосередньо обмежено право власності, виокремити особливості такого обмеження;
- проаналізувати роль та значення заходів забезпечення кримінального

провадження, з'ясувати специфіку обмеження права власності в разі їх застосування;

– дослідити та систематизувати причини порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні та надати практичні рекомендації щодо їх недопущення;

– визначити зміст та структуру кримінального процесуального механізму забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, способи захисту прав та законних інтересів власника або володільця майна в кримінальному провадженні;

– на підставі порівняльно-правового аналізу кримінального процесуального законодавства України та зарубіжних країн виявити спільні та відмінні тенденції щодо правового регулювання й забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, специфіки застосування правообмежувальних заходів майнового характеру, допустимості обмеження права власності під час проведення чи застосування процесуальних дій, а також способів захисту цього права;

– сформулювати рекомендації та пропозиції з унесення змін і доповнень у чинне кримінальне процесуальне законодавство України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у правотворчій і правозастосовчій діяльності сторін обвинувачення та захисту, слідчого судді, інших учасників кримінального провадження, що пов'язані з обмеженням права власності, його охороною та захистом.

Предмет дослідження – обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які допомогли найбільш оптимально врахувати специфіку об'єкта і предмета дослідження, зокрема методи: формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, аналогія) – для детального з'ясування змісту досліджуваних питань (розділи 1–3); спеціально-правові, передусім порівняльно-правовий – під час аналізу наукових категорій, визначень і підходів (у всіх розділах дисертації), системно-структурний – для концептуального аналізу поняття та сутності обмеження права

власності в кримінальному провадженні, з'ясування особливостей його обмеження під час проведення чи застосування процесуальних дій, кримінального процесуального механізму забезпечення цього права (підрозділи 1.2, 2.1–2.3, 3.1); аналізу, синтезу, класифікації та групування – під час визначення процесуального статусу осіб, право власності яких може бути обмежено (підрозділ 1.3); формально-юридичний – з метою дослідження положень кримінального процесуального законодавства, рішень Європейського суду з прав людини (розділи 1–3); логіко-нормативний та моделювання – для формулювання й обґрунтування доповнень до кримінального процесуального законодавства України (підрозділи 2.1–2.3, 3.1); соціологічний – для з'ясування думки працівників органів досудового розслідування, прокуратури, суду щодо проблеми дослідження (підрозділи 1.2, 2.1–2.3, 3.1); статистичний – для узагальнення результатів опитування, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, правозастосовної та судової практики (розділи 1–3).

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертації склали Конституція України, КПК України, закони й підзаконні нормативно-правові акти України, рішення Європейського суду з прав людини, законодавство зарубіжних країн.

Теоретичною базою дисертаційної роботи стали наукові праці в галузі теорії права, кримінального процесу та міжнародного права.

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 101 професійного суб'єкта кримінального провадження Київської, Черкаської та Житомирської областей (38 слідчих Національної поліції, 25 прокурорів, 23 слідчих суддів, 15 захисників-адвокатів), матеріали 78 кримінальних проваджень, статистичні дані судової влади та Офісу Генерального прокурора України за 2020–2023 рр., власний досвід роботи суддею.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації з урахуванням новітніх досягнень науки кримінального процесу, а також правозастосування положень КПК України здійснено комплексний аналіз проблем нормативно-правового та прикладного характеру, пов'язаних з обмеженням права власності в кримінальному провадженні, що дозволило обґрунтувати низку нових концептуальних положень і висновків, надати практичні рекомендації та пропозиції

з досліджуваних питань. У процесі наукового дослідження отримано наступні наукові результати:

вперше:

– науково обґрунтовано і визначено кримінальний процесуальний механізм забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, до структури якого запропоновано включити такі елементи, як: механізм реалізації недоторканності права власності, що передбачає певні способи, процедури і засоби, завдяки яким забезпечується власність на майно і виконуються пов'язані з цим права та обов'язки; механізм охорони права власності, який полягає в попередженні будь-якого можливого протиправного обмеження чи порушення цього права, контролі за його дотриманням та готовністю відповідних суб'єктів реагувати на можливе порушення; механізм захисту права власності, який охоплює правові норми, гарантії, процесуальні дії, що виконуються в разі посягання на це право, його необґрунтованого обмеження чи порушення і полягають у забезпеченні швидкого та повного відновлення протиправно порушеного права власності, притягненні до юридичної відповідальності суб'єктів, які протиправно порушили це право;

– доведено необхідність з метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності та збереження справедливого балансу між вимогами дотримання публічних інтересів і захисту права власності передбачити в КПК України нову підставу для скасування арешту майна, а саме зупинення досудового розслідування;

– надано тлумачення поняттю порушення права власності в кримінальному провадженні, яке слід розуміти як діяльність, спрямована на створення перешкод чи ненадання можливості власнику (володільцю) майна повним обсягом реалізувати свої майнові права та законні інтереси, передбачені Конституцією, законами України та міжнародними договорами;

– виокремлено та систематизовано, залежно від виду процесуальної дії, причини порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні, визначено їх різновекторний характер, пов'язаний з вибором стороною обвинувачення порядку проведення чи застосування процесуальної дії, способу вилучення певного майна, особливостей його зберігання

та своєчасності повернення незаконно вилученого майна;

удосконалено:

– доктринальне розуміння таких правових дефініцій, як «право власності», «майно», «недоторканність права власності», «обмеження права власності під час кримінального провадження»;

– наукові підходи щодо визначення умов правомірного обмеження права власності, а саме: застосування обмежень лише в установлених КПК України випадках; застосування обмежень службовою особою, яка наділена відповідними процесуальними повноваженнями; дотримання запропонованої законом процедури (процесуального порядку), у тому числі щодо покладання обов'язків та заборон на власника (володільця) майна, за наявності зазначених у законі підстав; роз'яснення власнику (володільцю) майна його прав та обов'язків, а також суті конкретної процесуальної дії; дотримання вимог щодо часу та місця проведення процесуальної дії; дотримання форми фіксування порядку та результатів проведення процесуальної дії; застосування примусу в разі відмови власника (володільця) майна виконати правове розпорядження або демонстрації намірів не виконувати процесуальні обов'язки;

– теоретичні напрацювання щодо визначення процесуальних дій та заходів, під час проведення яких найбільш обмежується право власності;

– наукові положення щодо допустимості та правомірності обмеження права власності під час кримінального провадження в умовах воєнного стану, легалізації спрощеної (прискореної) процедури провадження слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження в разі особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду;

– систематизацію суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати право власності й водночас мають право на його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій;

дістали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо напрямів втручання в право власності, механізму позбавлення права власності, яким є конфіскація або спеціальна конфіскація всього або

частини майна, відмінностей конфіскації та спеціальної конфіскації (щодо майна, яке може бути вилучено у власність держави; підстав та умов їх застосування; суб'єктів, до яких вони застосовуються; наслідків застосування цих заходів);

– теоретичні напрацювання щодо: вимог для обмеження права власності в разі проведення огляду чи обшуку, підстав та мети такого обмеження, моделі поведінки владних суб'єктів під час проведення зазначених слідчих (розшукових) дій; впливу такого заходу, як тимчасовий доступ до речей і документів, на можливість реалізації власником (володільцем) майна своїх правомочностей, виокремлення способу виконання цього заходу, який найбільш суттєво обмежує право власності особи; ролі та значення тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні, способів та наслідків обмеження права власності в разі його застосування, підстав повернення тимчасово вилученого майна та процедури фіксації його повернення; етапів накладення арешту на майно, мети забезпечення цього заходу та його наслідків;

– наукові положення, що стосуються ролі прокурора в забезпеченні недоторканності права власності під час кримінального провадження, узагальнення його наглядових повноважень, спрямованих як на своєчасне виявлення та недопущення порушень права власності, так й на припинення таких порушень, а також алгоритму дій прокурора під час реалізації цих повноважень;

– алгоритм здійснення судового контролю щодо правомірності та допустимості обмеження, а також захисту права власності в кримінальному провадженні;

– пропозиції щодо системи змін і доповнень до чинного КПК України відносно деталізації положень щодо обмеження права власності, обсягу гарантій цього права. Зокрема, запропоновано внести зміни та доповнення до ст.ст. 16, 168, абз. 2 ч. 1 ст. 171, ч. 5 ст. 171, ч. 3 ст. 172, ч. 1 ст. 174, ч. 7 ст. 236, ч. 4 ст. 280 КПК України.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані в:

– *правозастосовчій діяльності* судів, прокуратури та органів досудового розслідування – під час процесу формування слідчої та судової практики в кримінальному провадженні (акт впровадження Дарницького районного суду м. Києва від 15 травня 2024 року);

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України з питань допустимості обмеження права власності в кримінальному провадженні;

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій, а також під час проведення різних видів занять з таких дисциплін, як: «Кримінальне процесуальне право», «Судові та правоохоронні органи», «Доказування у кримінальному провадженні» (акти впровадження Державного податкового університету від 8 квітня 2024 року та Національної академії внутрішніх справ від 7 лютого 2024 року).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення, висновки, пропозиції дисертаційної роботи доповідалися автором і обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення» (Львів, 18 листопада 2022 року); «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (Хмельницький, 17 квітня 2023 року); «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (Хмельницький, 17 квітня 2024 року); «Закарпатські правові читання. Сталий розвиток та інституційна спроможність в умовах війни: національний та міжнародно-правовий аспекти» (Ужгород, 26–27 квітня 2024 року).

Публікації. Результати дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в 12 наукових публікаціях, серед яких 7 наукових статей – у вітчизняних виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, 4 тези – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, а також 1 наукова стаття – у зарубіжному науковому правовому виданні, яка додатково відображає результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначається її метою, предметом і задачами дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 273 сторінки, з яких основний текст – 211 сторінок, список використаних джерел – 32 сторінки (306 найменувань) та 5 додатків розташовано на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Зміст та сутність недоторканності права власності під час кримінального провадження

Однією з основних концепцій розвитку України як держави є визнання пріоритету людини, її прав та свобод щодо інших соціальних цінностей, орієнтація на дотримання і забезпечення гарантій й захисту прав і свобод за допомогою закріплення в національному законодавстві. Указами Президента України «Про комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» від 11 травня 2023 р. № 273/2023, «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 р. № 119/2021 р. визначено першочергові завдання держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері [97; 211].

Сьогодні питання щодо прав людини набувають особливої актуальності, оскільки відбувається переломний етап розвитку нашої держави, у тому числі через військову агресію проти неї. Зазначене закономірно посилює роль та значення феномену прав людини. Для держави не може бути нічого важливішого, ніж одночасний захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності та прав своїх громадян.

За своєю суттю права людини нормативно визначають саме ті умови та способи життєдіяльності індивіда, які є об'єктивно необхідними для забезпечення його нормального функціонування та можливості користуватися найважливішими благами. Права людини є фундаментом взаємовідносин особистості і держави, окреслюють межі державної влади та визначають цілі державної політики.

Загалом права людини являють собою явище, що постійно розвивається, особливо в морально-етичній та правовій сферах. Їх дотримання та забезпечення

вважається основним критерієм для розвитку держави. А. С. Черкесова з цього приводу слушно зауважила, що права людини є категорією, яка постійно розвивається, змінюється за змістом, юридичним наповненням та формулюванням. Зміна обсягу прав можлива лише в бік збільшення та розгалуження [279, с. 29]. На думку М. М. Мацькевича, права людини – це найбільш помітна державно-правова об'єктивізація конкретно-історичних ступенів свободи. Кожна людина має невід'ємне право на визначення обсягу відповідних (матеріальних чи духовних) благ, що не суперечать інтересам інших людей. Суспільство і держава, у свою чергу, покликані сприяти забезпеченню таких благ для людини [158, с. 61]. Водночас слід зауважити, що нехтування правами людини чи їх дискредитація так чи інакше будуть гальмувати розвиток держави, сприяти порушенням прав людини. Яскравим прикладом цього стають дії країни-агресора, якою є Російська Федерація, для якої права людини є звичайною банальністю. Зазначена країна офіційно втратила статус договірної сторони Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у зв'язку з виключенням з Ради Європи. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) уточнив, що це відбулося відповідно до резолюції про припинення членства цієї країни в Раді Європи, прийнятої Комітетом міністрів 16 березня 2022 р. та відповідно до резолюції про наслідки припинення членства Російської Федерації в Раді Європи, ухваленої пленумом суду 22 березня 2022 р. Більш того, сама Російська Федерація у червні 2022 р. вирішила не виконувати рішення ЄСПЛ, винесені після 15 березня 2022 р. [225]. Ми погоджуємось з О. Яновською, що вищезазначена країна на весь світ задекларувала нехтування загальнолюдськими цінностями та європейськими стандартами захисту прав людини і основоположних свобод, наслідком чого є повернення несанкціонованих, довготривалих затримань та тримань під вартою, катувань, відсутність гарантій права на життя, приватність, справедливий суд, рівність та на захист права власності [298].

Доречно зауважити, що на початку минулого століття науковці розмежували права людини на дві категорії. До першої віднесли історично незмінні, абсолютні права, які належали людині за природою речей, і при цьому їх зміст не залежав від

держави чи волі законодавця, а саме право на життя, свободу думки і слова, вільне висловлювання своїх поглядів і переконань, особисту недоторканність, недоторканність житла, власності та ін. Зазначені права характеризуються найбільшим ступенем свободи особи. Реалізація цих прав забезпечується за допомогою встановленого законом обов'язку всіх інших осіб утриматися від будь-яких дій, які перешкоджатимуть вільному користуванню даними правами. Завдяки наявності таких прав устанавлюються межі діяльності держави, не допускається невинновданого втручання держави у сферу прав людини, створюються перепони в застосуванні проявів свавілля з боку різних суб'єктів, у тому числі органів державної влади.

До іншої категорії належать права, що стосуються особи, відносин держави та особистості, особистості та суспільства, а також громадян між собою. Загалом ці права є досить важливими для людей, але вони мають інше призначення, зокрема, право на соціальний захист, на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди та ін. Особливість даної категорії прав полягає в тому, що вони не можуть існувати окремо від держави, оскільки держава забезпечує їх та має для їх реалізації відповідні ресурси. Крім того, такі права пов'язані з обов'язками громадянина та переважно відображають цілі чи наміри, до яких прагне суспільство.

Сьогодні в науковій літературі з'являється чимало дефініцій щодо прав людини. Так, О. В. Гальцова й А. Х. Степанюк вважають, що права людини являють собою певні можливості користуватися своїми благами, притаманними кожній людині, які вона отримує від народження і є невідчужуваними, невід'ємними, невичерпними [42, с. 65]. О. В. Петришин права людини тлумачить як основні можливості людини, які визнаються універсальними, невід'ємними та рівними для кожного, а також мають гарантуватися державою в обсязі міжнародних стандартів. Науковець вважає, що права людини є ключовими елементами правової сутності людини, окреслюють сферу автономії індивіда у взаємовідносинах з іншими особами, суспільством і державою, визначають обсяг його індивідуальної свободи.

Категорія природних прав людини охоплює найбільш значущі можливості. Йдеться не про будь-які суб'єктивні права, що передбачають безліч варіантів правомірної поведінки, а саме про фундаментальні можливості, які необхідні для гідного існування та розвитку людини за певних історичних умов [260, с. 297–299].

Таким чином, права людини підвищують роль особистості в суспільних відносинах. До того ж права не є довільним переліком можливостей людини. Формування системи прав відбувається на підставі обґрунтованих, логічних об'єктивних та суб'єктивних чинників суспільного розвитку. Система прав втілюється при розробці міжнародного та національного законодавств, які регулюють правове становище людини і громадянина.

В. Ф. Погорілко, В. А. Головченко, М. І. Сірій зазначили, що сфера реалізації прав і свобод людини неодмінно вимагає диференційованого підходу та дотримання чітких орієнтирів у їх класифікації [197, с. 10]. С. М. Тарасюк вважає, що в цьому питанні суттєве значення має встановлення ієрархії, тобто системи пріоритетів окремих прав, які мають забезпечуватися державою. Дана система передбачає можливість визнання переваги одних прав над іншими, їх ранжирування на підставі визначення необхідності реалізації деяких прав у першочерговому порядку. Зазначимо, що в загальній теорії права єдність прав не заперечує, а, навпаки, передбачає їх поділ на спеціальні види (класи, розділи) відповідно до об'єктивно існуючих критеріїв. У разі правильно обраних підстав для такої класифікації та чи інша група прав і свобод не відривається штучно від інших, а дає можливість проаналізувати специфіку опосередкованих нею численних благ, допомагає виявити закономірності юридичного закріплення певної сукупності прав і свобод [255, с. 16-17].

Зважаючи на вищезазначене, учені-юристи неодноразово намагалися створити класифікацію прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, В. І. Манукян, права людини поділив відповідно до «теорії поколінь» на невід'ємні (право на життя, власність, ефективний засіб правового захисту, рівність перед законом тощо); економічні, соціальні та культурні; колективні права [148, с. 38-40]. О. Г. Шило застосовує класифікацію, побудовану на основі міжнародних актів, а саме поділяє

всі права людини на громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні [291, с. 40]. С. М. Тарасюк класифікує їх на такі групи, як: громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні [255, с. 18].

Як бачимо, питання щодо прав людини й забезпечення їх охорони та захисту стає важливим у всіх галузях суспільного життя. Водночас найбільшу гостроту й актуальність воно набуває в кримінальному провадженні. Т. В. Смалюк слушно зауважив, що в кримінальному провадженні вагомого значення набуває не лише своєчасне виявлення, розкриття, якісне розслідування вчинених кримінальних правопорушень, а й дотримання і забезпечення конституційних прав осіб під час застосування процесуальних рішень та проведення процесуальних дій [238, с. 24]. На думку С. М. Тарасюка на сьогодні концептуальною ідеєю кримінального провадження стає саме законна діяльність органів розслідування, захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Держава має турбуватися щодо забезпечення необхідних умов для максимально повної реалізації конституційних прав і застерігати від втручання у сферу прав людини, крім випадків, які передбачені законом. Сторони захисту та обвинувачення, потерпілий, інші учасники провадження є носіями прав, наданих їм Конституцією України, міжнародними правовими актами про права людини, КПК та іншими законами України, які визначають межі поведінки, регламентують процесуальний порядок дій кожного учасника кримінального провадження [254, с. 155-156].

Положення Конституції України, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, КПК та інших законів України є основою дотримання та забезпечення конституційних прав людини в кримінальному провадженні. Так, відповідно до ст. 22 Конституції України конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. У нормах Основного закону закріплено цілу низку прав та свобод, що безпосередньо виражають певні інтереси людини й громадянина, а також спрямовані на задоволення цих потреб способами, що не порушують права й свободи інших осіб. До числа таких належать норми, що гарантують право володіння, користування і

розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; недопущення протиправного позбавлення права власності (ст. 41).

Доречно зазначити, що Дж. Локк у своїх «Двох трактатах про уряд» (1688 р.) також наголошував щодо головних природних прав людини, якими вважав право на життя, свободу і власність (life, liberty and property). На його думку, завдання держави полягає в захисті даних прав, інакше кажучи, ці права певним чином обмежують повноваження влади стосовно індивіда. Вступаючи до цивілізованого суспільства, людство, згідно із «суспільним договором», передає державі лише право на здійснення природних прав, але не самі ці права. Невиконання державою своїх обов'язків за «суспільним договором», тобто небажання реалізовувати ці природні права, є підставою для народної революції та повалення уряду [148, с. 23, 24]. Французька Декларація 1776 р. серед основних прав людини, крім свободи і безпеки, визначила також право власності. У 1787 р. було прийнято першу в історії конституцію, а саме Конституцію США, яка була викладена в письмовій формі і поправки до якої містили багато положень, у тому числі щодо захисту права власності.

Як бачимо, ідея права власності історично набувала поширення. На сьогодні конституції всіх демократичних держав містять положення про непохитність, непорушність права власності саме як одного з фундаментальних прав людини. В Україні дане право є гарантією реалізації прав і свобод людини, передбачених Конституцією України, основою майнової самостійності як фізичної, так і юридичної особи. При цьому досліджуване право є недоторканим, гарантується законом і ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як за рішенням суду.

В. М. Тертишник вважає, що право власності є юридичною можливістю на свій розсуд без шкоди іншим і навколишньому середовищу володіти, користуватися і розпоряджатися майном та іншими матеріальними, інтелектуальними цінностями і фінансовими ресурсами [262, с. 143]. На думку Г. М. Мамки, право власності являє собою природне право людини, джерело її волі і рівності з іншими людьми [147, с. 45].

На нашу думку, соціальна сутність власності полягає у можливості людини мати такі блага, як її майнова самостійність, здатність реалізувати свої інтереси, забезпечення свого існування, свобода використання своїх здібностей і майна для підприємницької та іншої не забороненої законом економічної діяльності, приймати на свій розсуд рішення щодо допуску до своїх матеріальних благ третіх осіб. Інакше кажучи, власність надає людині відчуття свободи, робить його активним учасником суспільного життя.

В юридичному розумінні власність – це юридичне право на належність матеріальних та духовних цінностей, грошових коштів їх власникам, право на володіння, використання і розпорядження об'єктом власності. К. Щербакова слушно зауважила, що право власності в юридичному аспекті слід розуміти в суб'єктивному й об'єктивному сенсі. Право власності в об'єктивному сенсі являє собою сукупність правових норм, які закріплюють та охороняють відносини щодо володіння, користування та розпорядження певними речами в інтересах громадянина (приватна власність), або в інтересах держави (державна власність), або колективу (колективна власність). Поняття права власності в об'єктивному сенсі передбачає, що дані норми регулюють не відносини власності, а ті відносини, які встановлюють приналежність того чи іншого майна певним особам. Право власності в суб'єктивному сенсі – це можливість особи на свій розсуд і незалежно від будь-кого володіти, користуватися і розпоряджатися майном у межах, установлених згідно із законом. Право власності в суб'єктивному сенсі надає можливість власнику на свій розсуд використовувати майно у своїх цілях, не заборонених законом. Особа, яка володіє майном, має право передавати його іншим особам або відчужувати. Таким чином, якщо право власності в об'єктивному сенсі розглядається як сукупність правових норм, що забороняють і охороняють відносини щодо володіння, користування і розпорядження, то право власності в суб'єктивному сенсі завжди належить певній особі або особам і стосується конкретного майна, що по суті і визначає їх відмінність один від одного [295].

На нашу думку, право власності забезпечує правову визначеність, урегульованість і захищеність статусу власника, тобто практичну здатність особи

набувати й виконувати свої права та обов'язки. Право власності має чітку правову регламентацію, характеризується наявністю спеціального державного механізму забезпечення, підлягає підвищеному захисту з боку суспільства та держави, а також має визначені заходи відповідальності різних суб'єктів за посягання на це право.

Разом з тим слід зауважити, що право власності не є кримінальним процесуальним поняттям і тому регулюється іншим галузевим законодавством, передусім цивільним. Так, відповідно до ч. 1 ст. 316 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Згідно зі ст. 319 ЦК України власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд, має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. У статті 321 ЦК України зазначається, що право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена в його здійсненні лише у випадках і в порядку, установлених законом [278].

Зазначимо, що науковці та практики, досліджуючи інститут власності, традиційно виокремлюють такі права особи (власника), як: володіння, тобто форма власності, що передбачає юридичне, документальне закріплення суб'єкта власності, його право на володіння певним благом; користування – застосування об'єкта власності відповідно до його призначення та на розсуд і бажання користувача; розпорядження – право виключного фізичного контролю над благами, право та можливість використовувати об'єкт власності будь-яким бажаним чином до моменту його відчуження (продаж, дарування, здача в оренду тощо). Наразі сучасний інститут права власності зазнає суттєвих змін. Як зазначає Н. Г. Горобець, відбуваються суттєві зміни в структурі права власності, у повноваженнях власника, розвивається процес зближення речових і зобов'язальних концепцій права

власності, з'являються нові види майна, які мають властивості товару (інформація, ноу-хау та ін.) [45, с. 293].

Сучасні економічні, технологічні, соціальні процеси надали можливість науковцям визначити нові підходи щодо прав власника, доповнюючи їх такими, як: використання корисних властивостей, благ для себе; управління, тобто можливість вирішувати, хто і яким чином буде забезпечувати використання благ, наприклад, шляхом передачі майна іншим особам з мінімальними для себе витратами, отримуючи від цього максимальну вигоду; право на дохід – можливість володіти результатами від використання благ; право суверена – право на відчуження, зміну або знищення блага; право на передачу благ у спадок; право на безстроковість володіння благом; заборона на використання блага способом, що завдає шкоди зовнішньому середовищу; право на відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість стягнення блага на сплату боргу та інші [295]. Отже, сьогодні, як бачимо, спостерігається еволюція інституту права власності в бік більш широкого його розуміння.

Право власності відображається та регулюється не лише в національному законодавстві, а й у міжнародних нормативно-правових актах. Особливу увагу слід звернути на ст. 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Перший протокол), яка проголошує, що кожна фізична або юридична особа має право вільно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Держава може вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [112, с. 28; 148, с. 411]. Як бачимо, ця стаття містить три різних правила: перше речення пункту 1 є загальним правилом і встановлює принцип поваги власності; у другому реченні пункту 1 йдеться про позбавлення майна та умови такого позбавлення; пункт 2 встановлює, що Договірні Сторони зобов'язані контролювати використання власності відповідно до спільних інтересів. Усі три правила не є відокремленими та

пов'язаними між собою. Друге і третє правила деякою мірою пов'язані з певним утручанням у право на повагу власності і мають тлумачитися у світлі загального принципу, викладеного в першому правилі.

Доречно звернути увагу й на правову позицію ЄСПЛ у цьому питанні. Як слушно зазначив О. В. Константи́й, практику ЄСПЛ можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка являє собою частину національного законодавства, та у зв'язку з цим є джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні [104, с. 34]. Так, у справі Маркс проти Бельгії (Marckx v. Belgium), §§ 63-64, ЄСПЛ уперше постановив, що: «... Визнаючи право будь-якої особи на безперешкодне користування своїм майном, Стаття 1 Першого протоколу Конвенції за своєю суттю є гарантією права власності. У цьому полягає чіткий зміст слів «майно» і «користування власністю» (термінологія французького тексту, а саме biens, propriété, usage des biens, the travaux préparatoires, це однозначно підтверджує) [199].

Таким чином, зважаючи на практику ЄСПЛ, поняття майна має включати такі категорії, як: його економічна цінність; об'єкт володіння має бути адекватно визначеним; право на майно чи інтерес до нього мають бути належним чином закріплені в національному праві (відповідно до сталої практики ЄСПЛ «володіння» в сенсі ст. 1 Першого Протоколу можуть передбачати існуючі права власності, зокрема права вимоги, щодо яких особа має «правомірні очікування» у частині їх задоволення. Водночас вимога має бути конкретною та адекватно визначеною) [289, с. 686-687].

Зауважимо також, що в розумінні ЄСПЛ термін «майно» має автономне тлумачення та охоплює як існуюче майно, так й активи, у тому числі права вимоги, щодо яких заявник може стверджувати, що в нього є обґрунтоване і правомірне очікування, що він отримає можливість ефективно використати майнове право. Отже, до поняття «майно» ЄСПЛ відносить:

– усе власне майно особи, що може належати до складу спадщини, і яке можна заповідати (справа «Маркс проти Бельгії» (the Marckx case), рішення від 27 квітня 1979 р., п. 64), тобто наявне майно (existing possessions);

– нерухомість, зокрема, маєтки (справа «Колишній Король Греції та інші проти Греції» (The Former King Of Greece and Others v. Greece), заява № 25701/94, рішення від 23 листопада 2000 р.), земельна ділянка та будинок, будинки (справа «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden), рішення від 23 вересня 1982 р., заяви №№ 7151/75, 7152/75, серія А, № 52) та інша нерухомість;

– прибутки, що надає власність, зокрема, орендна плата (рента), передбачена договором, добровільно укладеним відповідно до законодавства (справа «Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria), заяви №№ 10522/83; 11011/84; 11070/84, рішення від 19 грудня 1989 р.);

– рухоме майно (справа «Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy) [GC] від 5 січня 2000 р., заява № 33202/96), або речі особи, що знаходяться в її помешканні (справа «Новоселецький проти України» (Novoseletskiy v. Ukraine), заява № 47148/99, рішення від 22 лютого 2005 р.);

– банківські внески (справа «Гайдук та інші проти України» (остаточна ухвала щодо прийнятності заяв № 45526/99 [...], поданих Іваном Юрійовичем Гайдуком та іншими проти України від 2 липня 2002 р.);

– частка в пенсійному фонді (справа «Мюллер проти Австрії», ухвала щодо прийнятності заяви № 6849/72, поданої Christian Muller v. Austria від 16 грудня 1974 р.);

– кошти, належні заявникам на підставі судових рішень, які є остаточними та підлягають виконанню (справа «Бурдов проти Росії» (Burdov v. Russia), заява № 59498/00, рішення від 7 травня 2002 р., п. 40);

– активи, які можуть виникнути, зокрема, на підставі позову про відшкодування шкоди, який подається у зв'язку з її заподіянням (справа «Прессос Компанія Нав'єра С.А. та інші проти Бельгії» (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium), заява № 17849/91, рішення від 28 жовтня 1995 р.);

– правомірні очікування / законні сподівання щодо виконання певних дій відповідно до виданого державними органами дозволу (наприклад, правомірні сподівання щодо здатності здійснювати запланований розвиток певної території, з огляду на чинний на той час дозвіл на промислове освоєння землі (справа «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), заява № 12742/87, рішення від 23 жовтня 1991 р.);

– майнові права, наприклад набуте на підставі заповіту право на одержання орендної плати (ренти) за користування земельною ділянкою (ухвала щодо прийнятності заяви № 10741/84 S. v. the United Kingdom від 13 грудня 1984 р.);

– приватні власні інтереси, визнані відповідно до національного права (справа «Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy), рішення [GC] від 5 січня 2000 р., заява № 33202/96);

– акції компанії (ухвала щодо прийнятності заяв №№ 8588/79 та 8589/79 Lars Bramelid and Anne-Marie Malmström v. Sweden від 12 жовтня 1982 р.; «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine), заява №48553/99, рішення від 25 липня 2002 р.);

– патенти;

– «гудвіл» (goodwill) – накопичені нематеріальні активи підприємства, що включають її найменування, репутацію, ділові зв'язки (у тому числі клієнтуру), товарні знаки та ін.; власність фірми (справа «Ван Марле та інші проти Нідерландів» (Van Marle and Others), заяви № 8543/79, 8674/79, 8675/79 та 8685/79, рішення від 3 червня 1986 р.;

– інше майно, що становить економічну цінність, зокрема необхідні для здійснення підприємницької діяльності дозволи чи ліцензії (справа «Тре Тракторер Актіболаг» проти Швеції» (Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden), рішення від 7 липня 1989 р., серія А, № 159) [105; 252].

Якщо порівнювати національне законодавство з практикою ЄСПЛ, слід зазначити, що згідно з ч. 1 ст. 190 ЦК України до складу майна віднесено окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Відповідно до ч. 1 ст. 139 Господарського кодексу (далі – ГК України) майном визнається сукупність речей та

інших цінностей (ураховуючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів [50]. У Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» закріплено, що майном вважаються об'єкти, які мають матеріальну форму, будівлі та споруди (ураховуючи їх невід'ємні частини), машини, обладнання, транспортні засоби тощо; паї, цінні папери; нематеріальні активи, у тому числі об'єкти права інтелектуальної власності; цілісні майнові комплекси всіх форм власності [70].

Як бачимо, у ЦК України, ГК України, Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» поняття майна та права власності має звужене тлумачення порівняно з ЄСПЛ. Водночас слід зауважити, що тлумачення поняття «майно» у рішеннях ЄСПЛ необов'язково має збігатися з визначенням, наданим у законодавчих актах України, оскільки наша держава наділена правом автономного ухвалення таких рішень. Національна судова практика є яскравим прикладом цього. Зокрема, Апеляційна палата ВАКС, визначаючи свою позицію з цього приводу, визначила, що не будь-яка вилучена річ, у тому числі документ, у правовому розумінні є майном у кримінальному провадженні. Суд надав широкий перелік випадків, за яких річ має ознаки майна, зацентрувавши увагу на тому, що документи та особисті записи належать до майна лише в разі, якщо вони мають певну культурну, історичну, іншу істотну цінність як загалом, так і виключно для особи, у якої такі речі вилучають [14, с. 16].

Загалом можна стверджувати, що право власності є недоторканим. Проте слід погодитися з О. Ю. Татаровим, що недоторканність не повинна використовуватися на шкоду законності та справедливості [258, с. 206]. Комітет ООН з прав людини ще у 1968 р. на 32-ій сесії Комітету визначив недоторканність як заборону (неможливість) незаконного й довільного втручання. При цьому термін «незаконне» означає, що втручання взагалі виключається, якщо воно спеціально не передбачено законом. Термін «довільне» вказує на те, що втручання, яке допускається законом, має в будь-яких випадках бути обґрунтованим, зокрема, відповідати положенням,

цілям і завданням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, іншим міжнародним документам, а також мати законні підстави відповідно до внутрішнього законодавства країн [152, с. 181].

На нашу думку, недоторканність власності, зважаючи на юридико-технічні особливості, можна визначити, як заборону: порушувати зв'язок особи з належним їй майном, що виявляється в сукупності здійснюваних з цим майном операцій щодо володіння, користування та розпорядження; віднімати у власника його юридично визнаний статус; будь-яким чином посягати на речі, які перебувають у власності. Проте, загальна ідея недоторканності власності має й інші підходи. Так, конституційні та міжнародно-правові норми, визначають певний діапазон можливостей щодо обмеження чи позбавлення права власності, положення кримінального процесуального законодавства України більш детально визначають процесуальний порядок таких дій, межі обмеження, суб'єктів, які наділені таким правом, процесуальні дії, які спрямовані на обмеження такого права та гарантії захисту прав власника майна.

Зазначимо, що в кримінальному провадженні досліджуване конституційне право визначено як засада недоторканності права власності. Так, відповідно до ст. 16 КПК України позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України. На підставах та в порядку, передбаченими КПК України, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення. У цьому контексті можливо дійти висновку, що недоторканність права власності в сучасному розумінні передбачає, що власник майна може законно володіти ним та виконувати щодо нього будь-які дії до того часу, поки йому буде це дозволено державою.

Розглядаючи значення цієї засади щодо процесуальної діяльності сторони обвинувачення, слідчого судді чи суду, зауважимо, що її чітке дотримання є гарантом недопущення порушень законності та обґрунтованості при застосуванні певних обмежень. Закон не допускає незаконних та необґрунтованих обмежень права власності, пов'язаних, прикладом, з накладенням арешту на майно,

проведенням обшуків чи під час проведення інших процесуальних дій. Отже, дотримання засади недоторканності права власності сприяє тому, щоб процесуально уповноважені посадові особи під час обмеження права власності неодмінно враховували всі зібрані докази в кримінальному провадженні, які підтверджують чи спростовують підстави та доцільність допустимого обмеження.

Практичний досвід автора свідчить, що реалізація правових засад щодо недоторканності права власності передбачає також дотримання та виконання положень цілої системи процесуальних норм, які можуть конкретизувати зміст цього права, умови, порядок його обмеження, порядок проведення чи застосування певних процесуальних дій. Слід погодитися з точкою зору Т. І. Фулей щодо бінарного характеру окремих засад кримінального провадження, які одночасно є правами людини та принципами кримінального процесуального законодавства (оскільки закріплені в КПК України як засади), мають вплив на механізм їх реалізації, оскільки перестають бути декларативними положеннями та набувають конкретного нормативного змісту, у тому числі з урахуванням практики ЄСПЛ, а також забезпечуються низкою гарантій. Завдяки своєму засадничому характеру дані норми самі виступають гарантією належної правової процедури та сприяють виконанню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України [276, с. 655].

Суттєве значення для реалізації недоторканності права власності в кримінальних процесуальних правовідносинах має теоретичне та практичне дослідження даного поняття і його змісту. Науковці у своїх дослідженнях недоторканність права власності визначають по-різному. Так О. В. Музиченко недоторканність права власності визначає як закріплені законом правові положення, що забезпечують право особи на вільне володіння, користування, розпорядження своїм майном та допускають обмеження або позбавлення права власності виключно для реалізації завдань та досягнення мети кримінального провадження і лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним законом [171, с. 58-59]. На думку А. В. Дрозд, недоторканністю права власності є неприпустимість протиправного та незаконного втручання, обмеження чи позбавлення особи права вільно володіти, користуватися

та розпоряджатися майном [60, с. 11]. В. І. Галаган та Н. С. Моргун поняття недоторканності права власності визначають як вихідну ідею кримінального процесу нормативного характеру, яка полягає в спрямованості змісту та форми кримінального провадження на убезпечення особи від неправомірних перешкод в її можливості на власний розсуд володіти, користуватися чи розпоряджатися належним їй майном у межах, установлених законом [39, с. 20-21].

На нашу думку, недоторканність права власності в кримінальному провадженні слід розуміти як сукупність закріплених й регламентованих законодавством України положень, що забезпечують володіння, користування та розпорядження власником (володільцем) своїм майном, визначають порядок охорони та захисту їх майнових інтересів у кримінальному провадженні з урахуванням обмежень, установлених законом [152, с. 181].

Зауважимо, що під час проведення слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д), негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП) власник (володілець) майна має право вимагати від усіх учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб дотримання його прав й утримання від незаконного втручання чи обмеження його права власності, вимагати від сторони обвинувачення, слідчого судді, суду активних дій з попередження, недопущення, усунення такого втручання, притягнення винних до відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної таким втручанням.

Проведений нами аналіз кримінального процесуального законодавства України дає можливість дійти висновку, що недоторканність права власності особи забезпечується:

- 1) системою процесуальних норм, що встановлюють адресовані стороні обвинувачення заборони здійснювати дії чи бездіяльність, що порушують права власника й означають незаконне, неправомірне втручання;
- 2) сукупністю повноважень сторони обвинувачення щодо попередження, припинення порушень прав власника майна, відновлення прав власника,

притягнення до відповідальності винних, відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права власності;

3) правовими можливостями власника майна вимагати від учасників кримінального провадження дотримання його прав й утримання від незаконного обмеження чи позбавлення його права власності;

4) чітко визначеними умовами правомірного втручання, тобто законного обмеження чи позбавлення прав власника;

5) процесуальними гарантіями в разі втручання з боку сторони обвинувачення та інших осіб у здійснення власником своїх повноважень, недопущення протиправного позбавлення власника його майна, а також визначеними правовими можливостями захисту вказаного права.

Доречно зауважити, що в наукових колах триває дискусія щодо взаємозв'язку засад недоторканності права власності та недоторканності житла чи іншого володіння особи. Так, на думку С. Бреуса, засади недоторканності права власності та недоторканності житла чи іншого володіння особи по суті є одним і тим самим принципом, а тому доцільно залишити в КПК України єдину засаду, а саме недоторканність права власності [20, с. 32]. Ми підтримуємо думку Н. С. Моргун, що зазначені засади за своїм смисловим навантаженням перетинаються лише частково. Зокрема, для порушення засади недоторканності житла чи іншого володіння особи достатньо факту проникнення на ці об'єкти особи без дозволу власника чи судового рішення. Однак унаслідок лише проникнення до об'єктів, що перебувають у власності, порушення засади недоторканності власності в кримінальному процесуальному аспекті немає, оскільки не відбулося власне позбавлення або обмеження права власності [167, с. 66]. Вважаємо, що ці засади є взаємодоповнюючими, тісно пов'язані між собою і посилюють один одного відповідними процесуальними гарантіями. Водночас такі засади мають різне процесуальне наповнення в кримінальному провадженні, а тому мають право на самостійне існування і закріплення в законі. Слід також зазначити, що порушення засади недоторканності права власності може призвести одночасно до порушення

інших конституційних прав, таких як поваги до людської гідності, невтручання в приватне життя тощо.

Отже, на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України, у тому числі й щодо забезпечення недоторканності права власності відповідних учасників кримінального провадження, нормотворча та правозастосовна діяльність має спрямовуватися на вдосконалення зазначеного конституційного права, його охорону та захист. Повага до цього права з боку сторони обвинувачення, суду покращить ефективність роботи зазначених суб'єктів та збільшить довіру населення до діяльності правоохоронних органів загалом.

1.2. Правова природа обмеження права власності під час кримінального провадження

У будь-якій країні кримінальні правопорушення створюють загрозу не лише для пересічних громадян, а й для суспільства та держави в цілому. Кримінальне процесуальне законодавство України забезпечує належну правову процедуру не лише під час розкриття кожного злочину та кримінального проступку, а й під час установлення осіб, які їх учинили, притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, у міру своєї вини. Водночас для досягнення всіх завдань кримінального провадження абсолютно необхідним та виправданим є наділення владних суб'єктів повноваженнями, які можуть бути спрямовані на певні обмеження конституційних прав інших учасників провадження.

С. М. Тарасюк з цього приводу слушно зазначив, що жодна держава та жодне суспільство не може надавати людині безмежних прав, принаймні під час кримінального провадження, оскільки це може призвести до егоїстичного свавілля й анархізму, порушення приватних інтересів та нескінченних публічних конфліктів [255, с. 20]. Т. В. Смалюк вважає, що важливість дотримання та забезпечення конституційних прав людини в кримінальному провадженні жодним чином не виключає можливості органів розслідування, прокуратури й суду на підставі закону втручатися в певні процеси, що можуть вплинути на дослідження обставин

кримінального провадження, обмежувати конституційні права певних учасників кримінального провадження чи застосовувати заходи примусу [238, с. 24]. На думку В. В. Назарова, сфера кримінального провадження є такою сферою правотворчої й правозастосовчої державної діяльності, у якій обмеження прав людини є об'єктивно необхідним явищем для успішного досягнення сучасного правозахисного призначення кримінального провадження. Без відповідних обмежень неможливо розкрити злочин, покарати винного, відшкодувати заподіяну шкоду чи запобігти злочинній діяльності. Історія прав людини висвітлює не лише формування, а й еволюцію уявлень про обмеження цих прав. Отже, обмеження прав і свобод можна розглядати як історичний продукт розвитку природно-правової теорії. Обмеження прав і свобод у цьому сенсі мають таке саме природне походження, як власне права і свободи [175, с. 4, 5, 21].

Конституція України є правовим підґрунтям допустимості обмеження конституційних прав людини, відповідно до якої конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть обмежуватися, крім випадків, передбачених законом. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 64 Конституції України). До того ж в Основному законі чітко визначено перелік тих прав, які не можна обмежувати в жодному випадку, прикладом, право на життя, заборону катувань та такого, що принижує гідність, поведження і покарання, свободу думки, совісті та релігії, справедливий суд та деякі інші права, що визначено законом.

Свого часу Конституційний Суд України у рішеннях від 1 червня 2016 р. та від 23 листопада 2017 р. зазначив, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними й несправедливими, вони повинні мати на меті легітимність, бути зумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними й обґрунтованими. У разі обмеження конституційного права законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права й не порушувати сутнісний зміст такого права [219; 218].

Основні міжнародні правові документи у сфері захисту прав людини встановлюють можливість і допустимість обмежень цих прав. Наприклад, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права визначено, що обмеження прав може бути здійснено лише відповідно до закону і тільки у випадках, за яких це необхідно для забезпечення державної або суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я, моралі або прав і свобод інших осіб.

Згідно зі статтею 29 Загальної декларації прав людини, обмеження прав і свобод людини повинні встановлюватися виключно законом і мають на меті забезпечення поваги до прав і свобод інших, а також гарантування справедливості, моральних принципів, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. У Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод також передбачена можливість обмежень прав людини на тих самих підставах [174].

На сьогодні в Україні особливо гостро стоїть питання щодо допустимості обмеження конституційних прав людини саме в кримінальному провадженні. Так, у 2015 році керівництво України, у зв'язку з анексією та тимчасовою окупацією Російською Федерацією невід'ємної частини української території, було вимушено на весь світ заявити про відступ від деяких зобов'язань щодо прав людини. Відповідно до Заяви Верховної Ради України та внесення відповідних змін до Законів України запроваджено превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб, за згодою прокурора та без ухвали суду, що мало наслідком певний відступ України від зобов'язань, визначених п. 3 ст. 2, ст.ст. 9, 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст.ст. 5, 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; на час проведення антитерористичної операції вводився особливий режим досудового розслідування, відповідно до якого повноваження слідчих суддів, визначені чинним КПК України, тимчасово передавалися відповідним прокурорам, які набули додаткових процесуальних прав, що мало наслідком відступ від зобов'язань України за п. 3 ст. 2, ст.ст. 9, 14, 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст.ст. 5, 6, 8, 13 Конвенції про захист

прав людини і основоположних свобод; військово-цивільним адміністраціям було надано повноваження встановлювати обмеження щодо перебування в певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без визначених документів; тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях, дорогах та ділянках місцевості; організовувати перевірку документів, що посвідчують особу, у фізичних осіб, а в разі потреби – огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, крім обмежень, установлених Конституцією України, наслідком чого став відступ від зобов'язань України за ст.ст. 9, 12, 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст.ст. 5, 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [206].

24 лютого 2022 р. у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Президента України № 64/2022 було введено воєнний стан. Стаття 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Відповідно до ст. 8 даного Закону можуть запроваджуватися та здійснюватися такі заходи правового режиму воєнного стану, як: примусове відчужування майна, що перебуває в приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка; у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану, вилучення в підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян телекомунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів, а також, у разі потреби, інших технічних засобів зв'язку тощо [71].

У зв'язку з продовженням воєнного стану держава вимушена була продовжувати корегувати питання щодо обмеження права власності. 29 вересня 2022 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану». Зокрема, доповненнями до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» передбачено, що примусове відчуження або вилучення рухомого майна, що використовується чи може використовуватися для забезпечення діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу України і щодо якого існує ризик переривання його функціонування у зв'язку з перебуванням такого майна на території адміністративно-територіальної одиниці України, щодо якої існує загроза її тимчасової окупації та межі якої знаходяться на відстані не більше 30 кілометрів від району ведення воєнних (бойових) дій або від тимчасово окупованої території, здійснюється на підставі рішення РНБО. У подальшому п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» було доповнено положенням щодо компетенції РНБО на запровадження та вжиття заходів правового режиму під час воєнного стану у вигляді тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Крім того, доповнено ч. 2 ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у частині повноважень військових адміністрацій, що стосуються запровадження та вжиття заходів у вигляді тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб [215; 72].

Зрозуміло, що запровадження воєнного стану в державі вплинуло й на кримінальне провадження. Законодавець вимушений запровадити особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану. Зазначені події вплинули й на процесуальний механізм допустимості обмеження права власності. Так, відповідно до ч. 1 п. 2 ст. 615 КПК України в разі, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених

ст.ст. 163, 164, 170 зазначеного Кодексу, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Рішення керівника органу прокуратури приймається у вигляді постанови та має містити обґрунтування правомірності виконання ним повноважень слідчого судді.

Доречно зауважити, що в наукових колах спостерігається неоднозначне ставлення до таких нововведень. Так, В. С. Новожилов вважає, що навіть поверхневого, суто формального аналізу, а також порівняння положень ст. 615 КПК України і ч. 2 ст. 124 Конституції України більше, ніж достатньо, для констатації невідповідності Основному Закону України (неконституційності) приписів розділу IX¹ КПК України. На його думку, ст. 615 КПК України є неконституційною, оскільки передбачає: по-перше, делегування функції судів прокурорам, що становить порушення ч. 1 ст. 124 Основного Закону України; по-друге, можливість обмеження конституційних прав і свобод людини у випадках, не передбачених Конституцією України, що є порушенням ст.ст. 64, 29, 30, 31 Основного Закону України; по-третє, наділення прокуратури України функцією, що не передбачена Конституцією України – здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, що є порушенням статті 121 Основного Закону України [182, с. 10, 11]. В. С. Щукіна також наголосила, що положення ст. 615 КПК України не відповідають міжнародно-правовим стандартам прав людини та Конституції України [294, с. 211].

Протилежну думку з цього питання висловлює О. В. Сачко, наголошуючи на тимчасовому характері таких запроваджуваних особливих чи обмежувальних дій, а отже на право їх існування [229, с. 226, 227]. На нашу думку, закріплення в КПК України особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду легалізувало спрощену (або прискорену) процедуру провадження С(Р)Д, застосування ЗЗКП, водночас реальна небезпека, яка загрожує життю нації, територіальній цілісності, національній безпеці, існуючому суспільному порядку, а також необхідність забезпечення життєво важливих інтересів суспільства й держави в умовах збройної агресії Російської Федерації виправдовує запровадження таких

заходів щодо обмеження конституційних прав під час кримінального провадження, у тому числі й права власності, а тому вони мають право на існування виключно на період запровадженого воєнного стану. Вважаємо, що в нинішніх реаліях запровадження особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду необхідно розглядати не лише в негативному контексті обмеження прав та свобод, а й як механізм забезпечення та захисту основних конституційних прав та свобод людини й громадянина.

Загалом можна дійти висновку, що на даний момент абстрактні ідеали захисту прав людини залишилися в минулому. На сьогодні, у силу вищезазначених обставин, суттєво змінився баланс між інтересами національної безпеки та правами людини і громадянського суспільства. Загальна потреба в порядку та безпеці стає надзвичайно гострою, а тому переважає звичайні правові мотиви, у зв'язку з чим спостерігається тимчасове розширення повноважень владних суб'єктів та покладання додаткових обмежень на фізичних і юридичних осіб. Яскравим прикладом цього є діяльність правоохоронних органів. Зокрема, у червні 2022 року Генеральним прокурором України було представлено попередній звіт про кримінальні справи, розпочаті у зв'язку з фінансуванням дій, спрямованих на зміну меж території України. Згідно з цим звітом, від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації загальна оцінена вартість арештованого бізнес-майна, пов'язаного з країною-агресором та її союзником у війні, становила майже 33 млрд. грн. Третину від цієї суми активів уже передано під управління Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА). Наголошується, що в більшості відповідних кримінальних проваджень основною метою передбачено виявлення зв'язків, уникнення заміни власників, а також арешт та передача майна або грошових коштів під контроль держави України.

У рамках розслідування щодо фінансування дій, спрямованих на зміну територіальних меж України, у місті Дніпро було проведено арешт виробничого комплексу, приміщення, складу, корпоративних прав та банківських рахунків ТОВ «ВСМПО Титан Україна». Ця організація є дочірнім підрозділом "Корпорації

ВСМПО-АВІСМА", що була заснована урядом Російської Федерації. Основна діяльність цього підприємства полягала у виробництві високотехнологічної продукції для потреб оборонно-промислового комплексу Російської Федерації, зокрема, для авіаційної та ракетної промисловості [26, 196].

Серед майна, яке було арештовано протягом перших чотирьох місяців війни, є корпоративні права на суму 1,5 млрд. грн. ТОВ «Миколаївський глиноземний завод» і корпоративні права на суму 437,4 мільйона гривень ТОВ «АЕРОК». Під арештом також перебуває рухоме та нерухоме майно АТ «Кіровоградське рудоуправління», частка якого належала російським підприємцям [26, 196].

У ході кримінального провадження, що було відкрито за фактами планування та проведення агресивної війни Російською Федерацією проти України, виявлено наявність активів різних російських корпорацій, навіть урахувавши ті, що були заховані в офшорних зонах. Установлено, що ці активи можуть бути використані для ведення підривної діяльності проти нашої країни. За клопотаннями прокурорів судом було заарештовано корпоративні права дев'яти українських підприємств, що належать російським холдинговим компаніям «Ростех», «Татнефть», «РусАл» та «Група ГМС», а також 70 об'єктів нерухомого майна, урахувавши майнові комплекси та земельні ділянки, загальною вартістю понад 4,5 млрд. грн. У ході розслідування було арештовано майно декількох білоруських підприємств. Наприклад, директору товариства «Август Україна», що займалося експортуванням продукції з Республіки Білорусь, було пред'явлено підозру в ухиленні від сплати митних платежів та легалізації майна. Судом було заарештовано його товар, засоби захисту рослин на суму понад 62 млн. грн. [26, 196].

У кримінальному провадженні, відкритому за фактом учинення протиправних дій ТОВ «Інвестиційна компанія «Спорт-Тур», за допомогою якого подружжя Медведчуків вивели з державної власності земельні ділянки для будівництва котеджу, арештовано 413 об'єктів. Серед них 122 га землі, літак та гвинтокрил, 2 електрокари, 2 квадроцикли, 2 майнові комплекси, 1 нежитлове приміщення, 3 квартири, 1 житловий будинок, 302 картини, 91 позиція коштовностей [26].

Як бачимо, в умовах воєнного стану держава досить жорстко застосовує правообмежувальні заходи, у тому числі й щодо права власності. За таких обставин державі надаються повноваження обмежити вибір окремої особи щодо її дій та поведінки, іноді відмовляючи їй у можливості вибору, окрім варіанта, який пропонується владними органами. Разом з тим необхідність поєднання всіх охоронюваних кримінальним процесуальним законом інтересів вимагає визнання допустимими лише таких обмежень прав громадян, без яких неможлива реалізація завдань кримінального провадження, та в обсязі, достатньому для забезпечення цінностей, що охороняються законом.

Досліджуючи питання правомірності обмеження права власності особи під час кримінального провадження, більшість науковців погоджуються з тим, що дане право не може мати абсолютного характеру [172, с. 95; 255, с. 52; 224, с. 7; 108, с. 46], а тому може бути обмежено у визначених законом випадках. При цьому науковці по різному тлумачать дане поняття. Зокрема, С. М. Тарасюк обмеження права власності під час досудового розслідування розуміє як передбачене кримінальним процесуальним законодавством України тимчасове звуження обсягу та можливостей здійснення правомочностей власником, які полягають в обов'язку утримуватися від будь-яких дій або зазнавати правообмежувальних дій з боку суб'єктів, наділених владними повноваженнями. Автор слушно зазначає, що обмеження права власності під час досудового розслідування має здійснюватися на підставі закону, мати необхідну для суспільства і держави легітимну мету та сприяти охороні або захисту прав інших осіб. Крім того, таке обмеження має бути тимчасовим, тобто за умови зникнення підстав, які спричинили застосування цього заходу, право власності має бути автоматично відновлено повним обсягом [255, с. 53-54]. На думку Т. Є. Зелькіної, обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні слід розуміти як установлення меж можливої поведінки суб'єкта в кримінальних процесуальних правовідносинах з метою досягнення як глобальних цілей (забезпечення балансу прав та законних інтересів, тобто формальної рівності в правах і свободах, дотримання прав та законних інтересів інших осіб та (або) досягнення загального блага), так і локальних (забезпечення належного порядку

проведення слідчих дій, майнового відшкодування відповідним учасникам кримінального процесу тощо) [81, с. 60]. Н. В. Кіцен вважає, що обмеження права власності в кримінальному провадженні передбачає встановлені нормами КПК України умови примусового позбавлення власника можливості володіти, користуватися та розпоряджатися майном (без втрати ним цих правомочностей), які мають тимчасовий характер і застосовуються на підставі та в порядку, установлених законом [912, с. 112].

На нашу думку, обмеженням права власності під час кримінального провадження є передбачені кримінальним процесуальним законодавством України правові заходи тимчасового характеру, що застосовуються владними суб'єктами (стороною обвинувачення, слідчим суддею, судом) і звужують обсяг та можливості здійснення власником (володільцем) майна своїх правомочностей, а також накладають обов'язок на останніх утримуватися від учинення будь-яких незаконних дій щодо відповідного майна з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Вважаємо, що обсяг права власності під час його обмеження не зменшується, а лише звужується шляхом накладення певних заборон і зобов'язань (власник майна не може повноцінно реалізувати своє право щодо володіння, користування та розпорядження майном, тобто не може користуватися всіма правомочностями, які утворюють це право), що призводить до зменшення матеріального змісту права, обсягу його благ, неможливості отримувати прибутки тощо. При цьому обмеження даного права не можна вважати беззаконням з боку держави, оскільки такі дії чітко визначено законом і вони спрямовуються на досягнення певних завдань кримінального провадження. Наслідком законного обмеження є не порушення чи втрата права власності суб'єктом, а лише неможливість його реалізувати на даний момент часу за певних умов. Водночас слід визнати, що будь-яке обмеження права власності має бути суворо вибіркоким, воно не може мати загального характеру, і має бути достатньо обґрунтованим [150, с. 327].

Під час обмеження права власності для власника майна встановлюється необхідний варіант поведінки, а саме: усуваються, знижуються, попереджаються

негативна мотивація і негативна його активність; стимулюється його соціально корисна поведінка; реалізація права власності здійснюється у визначених законом межах.

Доречно зауважити, що наявність достатніх та достовірних фактів про, наприклад, можливе псування, знищення чи перетворення майна його власником стає обов'язковою підставою для вжиття допустимих заходів обмеження права власності у кримінальному провадженні, а водночас й до застосування конкретних процесуальних дій. Порушення встановленого порядку проведення чи застосування процесуальних дій, що обмежують право власності, як правило, і залежно від характеру допущеного порушення, призводить до визнання отриманих доказів недопустимими, оскарження таких дій, повернення майна, притягнення до відповідальності посадових осіб за незаконно проведені дії.

Крім того, низка обмежень може бути застосована у зв'язку з настанням очевидних ризиків у майбутньому. Прикладом, під час досудового розслідування допускається застосування накладення арешту на майно у випадках, як зазначалося вище, можливого припущення певних ризиків щодо псування чи знищення майна.

Загалом проведений нами аналіз кримінального процесуального законодавства України доводить, що допустимість обмеження права власності в кримінальному провадженні насамперед виявляється в тому, що можливість обмеження закріплено в законі, у якому також визначено його мету, тимчасовий характер, підстави, нормативний зміст, суб'єктів обмеження, процедуру, процесуальні гарантії та порядок реалізації обмежуваного права.

Важливим критерієм, що характеризує допустимість обмеження права власності є законність такого обмеження. Прикладом, у рішенні ЄСПЛ у справі «Фрізен проти Росії» визнано, що будь-яке втручання з боку представників влади в безперешкодне користування особою своїм майном обов'язково повинне бути законним. Представники органів державної влади мають контролювати використання майна лише на підставі законів (§ 33) [248]. На нашу думку, дії, що обмежують право власності, мають бути обов'язково врегульовані такими законодавчими нормами, які чітко і зрозуміло вказують на обсяг наданих

компетентним органам повноважень. При цьому власник чи володілець майна має розуміти можливі наслідки тих або інших дій.

В. І. Козаченко слушно зазначила, що органи розслідування, прокуратура та суд мають невідступно дотримуватися всіх норм закону, реалізація їх має здійснюватися лише на основі закону, у рамках закону і в ім'я закону. Законність виключає будь-які форми свавілля, уседозволеності при вирішенні завдань кримінального провадження або можливість відступу від норм закону в інтересах посилення боротьби зі злочинністю, найбільш швидкого і ефективного розслідування, а також вирішення кримінального провадження або з міркувань так званої доцільності [94, с. 40].

Сторона обвинувачення та суд мають застосовувати лише такі заходи обмеження, які найменше будуть впливати на правове становище власника (володільця) майна чи створювати для нього мінімальні негативні наслідки. Водночас такі заходи повинні стимулювати до виконання покладених на дану особу обов'язків. Обмеження можливості використання майна, що належить цій особі, у разі порушення (недотримання) вимог закону, у тому числі й унаслідок бездіяльності, означає порушення права власності.

Визначення допустимості правомірного обмеження права власності забезпечується відповідно до передбачених у законі мети, підстав та умов проведення процесуальних дій. На нашу думку, обмеження права власності передбачає певні вимоги, що дозволяють, по-перше, ухвалити рішення про обмеження, а по-друге, встановлюють критерії припинення відповідного обмеження. Початок обмеження пов'язаний з установленням саме в законі мети, підстав та умов, а припинення – з досягненням мети, зміною підстав та (або) умов.

Обмеження права власності передусім застосовуються з метою примусити власника (володільця) майна виконати визначені кримінальним процесуальним законом дії, або, навпаки, утриматися від їх учинення. Загальною метою застосування процесуально регламентованих дій, що обмежують право власності особи, є досягнення дієвості кримінального провадження. Водночас кожна правообмежувальна дія має свою виключну мету. Прикладом, для збереження

речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах (ч. 9 ст. 170 КПК України).

Обмеження права власності визначається також такими критеріями, як розумність та співрозмірність. Співрозмірність обмеження права власності розуміється як вимога закону, що зобов'язує дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого суддю чи суд, який приймає рішення про провадження дій, що призводять до обмеження права власності, співвідносити цінність відповідного права. Обмеження не повинно бути надмірним, або таким, що не викликано необхідністю, або без урахування інших способів досягнення результату. Владний суб'єкт під час визначення засобів та способів проведення процесуальних дій має використовувати лише такі з них, що виключають можливість в конкретній ситуації неспіврозмірного обмеження права власності.

Д. Бялковський слушно зауважив, що рішення про запровадження обмежень прав вважається прийнятим з дотриманням принципу співрозмірності, якщо воно відповідає наступним критеріям: якнайменше перешкоджає реалізації обмежуваного права – наскільки це можливо; ретельно продумане і прораховане для ефективного, без побічних ефектів, досягнення поставленої мети; не є довільним, несправедливим чи заснованим на ірраціональних міркуваннях [22, с. 174].

Розкриваючи зміст принципу співрозмірності втручання в права людини, ЄСПЛ, покладаючись на свою практику, вважає втручання в право власності допустимим, якщо воно слугує не лише законній меті в інтересах суспільства, а застосовується з урахуванням розумної співмірності між використовуваними інструментами і тією метою, на яку спрямований будь-який захід, що позбавляє особу власності або обмежує її право. Розумна рівновага має зберігатися між загальними інтересами суспільства та вимогами дотримання основних прав людини (рішення ЄСПЛ у справах «Брумареску проти Румунії») [242]. У справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» ЄСПЛ зазначив, що обмеження у використанні приватної власності мають залишити власнику певний ступінь свободи, інакше такі обмеження рівнозначні позбавленню власності (п.п. 26-28) [241]. Інакше кажучи, заходи щодо

обмеження права власності, тобто його конкретний спосіб, мають бути адекватними меті їх застосування [226, с. 552-553].

ЄСПЛ у рішенні за справою «Жовнер проти України» підкреслив, що при оцінці втручання державної влади у використання права власності необхідно з'ясувати, чи дотримується справедлива рівновага між вимогами загального інтересу й вимогами захисту основних прав громадян. На думку Суду, повинно існувати пропорційно обґрунтоване співвідношення між метою обмеження певного права, зазначеною в Конвенції, та засобами, що використовуються державою для такого обмеження (п. 50) [243; 13, с. 121].

Слід наголосити, що підстави та умови обмеження права власності в кримінальному провадженні передусім покликані гарантувати законність й обґрунтованість певних майнових обмежень прав учасників провадження, сприяти на практиці недопущенню прийняття помилкових рішень, які в подальшому можуть призвести до невиконання, прикладом, підозрюваним, обвинуваченим чи третьою особою, узятих на себе зобов'язань. У своїх рішеннях з цього приводу ЄСПЛ неодноразово зазначав, що доводи на користь застосування певного заходу не можуть бути загальними й абстрактними чи мати стереотипні формулювання [244; 245].

О. В. Верхогляд-Герасименко основну відмінність підстав від умов вбачає в тому, що перші спонукають правозастосовника до дії та свідчать про її необхідність, а інші забезпечують урахування ним найбільш істотних, визначених у законі чинників, які вказують на доцільність виконання процесуальної дії [27, с. 65-66].

Підстави для прийняття тих чи інших процесуальних рішень в юридичній літературі прийнято поділяти на фактичні (відомості, які надають можливість припустити, що проведення процесуальної дії, яке супроводжується позбавленням чи обмеженням права власності, надасть можливість отримати інформацію, яка має значення для розслідування) та юридичні (передбачені кримінальним процесуальним законом процедури прийняття процесуальних рішень у провадженні). Крім того, для ухвалення процесуального рішення в процесі формування фактичних підстав прийнято виокремлювати такі етапи, як отримання

відомостей про певний факт та оцінка встановлених відомостей. У кожному випадку питання щодо достатності фактичних підстав для прийняття правообмежувального процесуального рішення має вирішуватися з урахуванням конкретної слідчої ситуації та характеру обмеження процесуальних прав.

Юридичною підставою обмеження права власності відповідно до ст.ст. 16, 164, ч. 2 ст. 168, 173 КПК України насамперед є судові рішення, але воно не є єдиною такою підставою. У певних випадках деякі процесуальні дії, спрямовані на обмеження права власності, виконуються за постановою керівника відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України) або за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погодженим прокурором (ч. 9 ст. 170 КПК України).

Разом з тим щодо умов правомірності обмеження права власності у науковців дещо різняться погляди. На думку О. І. Ситайла, умовами застосування правообмежувального заходу є: унесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; дотримання законних вимог до оформлення клопотання про обрання певного заходу та процедури його подання; наявність компетенції суб'єкта, який звертається з клопотанням до слідчого судді; наявність в особи, до якої передбачається застосування заходу, відповідного процесуального статусу; урахування обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та характеризують особу відповідного учасника провадження, його роль у вчиненні злочину, відшкодуванні заподіяної злочином шкоди, наданні допомоги особам, які постраждали від злочину, тощо [233, с. 87-88]. І. В. Вегера-Іжевська вважає, що умовами обмеження конституційних прав є: законність, легітимна мета, пропорційність та обґрунтованість [24, с. 36]. В. І. Мірковець умовами правомірності обмеження визначає: застосування обмеження уповноваженим суб'єктом під час здійснення процесуальних повноважень і в межах нормативного регулювання щодо конкретного заходу забезпечення кримінального

провадження; наявність підстав, визначених КПК України для застосування такого заходу, обґрунтованість його застосування [163, с. 85].

На нашу думку, до передбачених законом умов правомірного обмеження права власності можна віднести такі, як: застосування обмежень лише в передбачених КПК України випадках; застосування обмежень службовою особою, яка наділена відповідними процесуальними повноваженнями; дотримання запропонованої законом процедури (процесуального порядку), у тому числі щодо покладання обов'язків та заборон на власника (володільця) майна, за наявності визначених у законі підстав; роз'яснення власнику (володільцю) майна його прав та обов'язків, а також суті конкретної процесуальної дії; дотримання вимог щодо часу та місця проведення процесуальної дії; дотримання форми фіксування порядку та результатів проведення процесуальної дії; застосування примусу при відмові власника (володільця) майна виконати правове розпорядження або демонстрації намірів не виконувати процесуальні обов'язки.

Актуальним на сьогодні є також питання щодо владних суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати право власності й водночас мають право на його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій. Перших суб'єктів чітко визначено у законодавстві і такими є державні органи, уповноважені службові особи, які наділені владними повноваженнями (дознавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд). Закон детально регламентує їх права та обов'язки, визначає порядок провадження ними процесуальних дій й прийняття рішень. Вони мають право піддати правообмеженню певного учасника кримінального провадження та застосувати до нього в межах здійснення встановленої процедури заходи державно-примусового впливу. Будь-яке відхилення від передбачених процесуальним законодавством порядку та процедури застосування певних процесуальних дій свідчить про недотримання кримінального процесуального обов'язку, покладеного на уповноважених суб'єктів, і може призвести до визначеної законом відповідальності. Крім владних суб'єктів, законодавець надав можливість

обмежувати право власності відповідно до глави 15 КПК України й стороні захисту у вигляді проведення тимчасового доступу до речей і документів.

Досліджуючи питання щодо суб'єктів, право власності яких може бути обмежене під час застосування чи проведення процесуальних дій, слід зазначити, що закон не передбачає єдиного та чіткого їх переліку. На думку А. С. Черкесової, такими суб'єктами є підозрюваний, обвинувачений, засуджений, яким у визначених законом випадках заборонено вчиняти деякі дії, користуватися певними матеріальними благами [280, с. 5]. В. В. Назаров вважає, що такими суб'єктами є підозрюваний, обвинувачений, потерпілий (у разі вилучення речових доказів), юридична особа, щодо якої здійснюється провадження [173, с. 319].

Ми погоджуємося з тим, що переважно суб'єктами, відносно яких застосовуються обмеження, є підозрювані та обвинувачені. Водночас вважаємо, що залежно від процесуальної дії, що застосовується чи проводиться, певні обмеження можуть стосуватися й деяких інших суб'єктів, які можуть стати як учасниками кримінального провадження, так й особами, які не мають будь-якого процесуального статусу, прикладом, таким суб'єктом може стати володілець речей або документів, зазначений в ухвалі слідчого судді чи суду про тимчасовий доступ (ч. 1 ст. 165 КПК України). Зауважимо, що в п. 16¹ ст. 3 КПК України виокремлено такого учасника кримінального провадження, як інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Водночас законодавець не конкретизує, яка саме особа може належати до такої категорії. Аналіз кримінального процесуального законодавства України доводить, що такими особами можуть стати: третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64² КПК України); володілець тимчасово вилучених речей та документів (ч. 1 ст. 159 КПК України); особа, у володінні якої перебуває тимчасово вилучене майно (ч. 1 ст. 167 КПК України); власник, володілець або утримувач електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку (ч. 2 ст. 168 КПК України); фізична чи юридична особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила

суспільно небезпечне діяння, а також юридична особа, щодо якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову в кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження (ч. 6 ст. 170 КПК України); власник житла чи іншого володіння, у якому проводиться обшук; особа, яка перебуває в житлі чи іншому володінні особи; особа, яка присутня при обшуку; особа, яка володіє інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку під час проведення обшуку (ч.ч. 5, 6, 9 ст. 236 КПК України); особа, яка є власником або володільцем технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ч. 1 ст. 245¹ КПК України).

Проведене нами інтерв'ювання слідчих, прокурорів, слідчих суддів та захисників-адвокатів показало, що під час кримінального провадження переважно обмежується право власності такої групи суб'єктів, як: підозрювані (відповідно 39,4 %, 40 %, 34,7 %, 20 % опитаних), обвинувачені (10,5 %, 8 %, 4,3 %, 13,3 % опитаних), треті особи, щодо майна яких вирішується питання про арешт (18,4 %, 36 %, 43,4 %, 40 % опитаних), власники житла чи іншого володіння, у якому проводиться обшук (10,5 %, 12 %, 8,6 %, 13,3 % опитаних).

Доречно зауважити, що в силу виконання правозахисних функцій під час кримінального провадження важливу роль у забезпеченні недоторканності права власності відіграють захисник підозрюваного, обвинуваченого, а також адвокат особи, у житлі чи іншому володінні якої провадиться процесуальна дія. Зазначені вище суб'єкти надають професійну правничу допомогу та реалізують передбачені законом процесуальні права, у тому числі й щодо захисту права власності. Крім того, під час проведення чи застосування процесуальних дій, пов'язаних з втручанням у сферу власності особи, можуть бути задіяні й інші особи, які беруть у них участь, прикладом, спеціаліст чи поняті.

Отже, з метою більш чіткої систематизації вищезазначених суб'єктів вважаємо за доцільне поділити їх на такі групи:

1) суб'єкти, які наділені повноваженнями обмежувати право власності, а також обов'язком забезпечення правових гарантій захисту досліджуваного права. До них належать суд, слідчий суддя, а також уповноважені службові особи з боку сторони обвинувачення: прокурор, слідчий, дізнавач;

2) суб'єкти, право власності яких може бути обмежене в процесі кримінального провадження: підозрюваний, обвинувачений, засуджений, володілець речей чи документів, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та інші особи, стосовно яких здійснюються відповідні правообмежувальні процесуальні дії. Ці суб'єкти, з одного боку, піддаються обмеженням щодо їх власності, з іншого боку, їх права є об'єктом захисту;

3) суб'єкти, які не мають повноважень обмеження прав інших суб'єктів кримінального провадження, проте залучаються до участі в процесуальних діях, що пов'язані з втручанням у сферу власності інших осіб: експерт, спеціаліст, понятий;

4) суб'єкти, які не наділені владними повноваженнями, проте в силу правозахисного характеру своєї діяльності відіграють значну роль у забезпеченні недоторканності права власності (захисник, адвокат особи, у житлі чи іншому володінні якої провадиться процесуальна дія).

Серед науковців та практиків постійно точаться дискусії щодо визначення процесуальних дій, під час проведення яких найбільше обмежується право власності. Передусім це пов'язано з тим, що в кримінальному процесуальному законодавстві України відсутня належна систематизація таких дій. Так, Н. В. Кіцен до С(Р)Д і ЗЗКП, які призводять до обмеження права власності, відносить: огляд, обшук, під час якого здійснюється тимчасове вилучення майна; затримання, у ході якого здійснюється тимчасове вилучення майна; тимчасовий доступ до речей і документів з подальшим їх вилученням (виїмкою); арешт майна; обстеження публічно недоступних місць як негласної слідчої (розшукової) дії [92, с. 112]. А. В. Дрозд вважає, що такими є тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; обшук житла чи іншого володіння особи, огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; моніторинг банківських рахунків [60, с. 10,

11]. На думку М. О. Карпенко та О. М. Вартовніка, заходами, застосування яких може позбавити особу можливості володіти, розпоряджатися чи користуватися майном, є тимчасове вилучення майна; арешт майна; накладення грошового стягнення [89, с. 153].

С. М. Тарасюк вважає, що зазначений вище перелік процесуальних дій, які можуть обмежувати право власності, не є повним. На його думку, правообмежувальними діями також є проведення контрольованої та оперативної закупівлі як різновиду контролю за вчиненням злочину; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження; накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка. Крім того, науковець зазначає, що право власності підлягає обмеженню також у разі задоволення судом цивільного позову (глава 9 КПК України); ухвалення судом обвинувального вироку й вирішення питання щодо конфіскації майна або частини майна, яке є власністю засудженого або третіх осіб як виду кримінального покарання (ч. 4 ст. 374 КПК України) [255, с. 54]. На нашу думку, останнє не є вірним, оскільки в разі конфіскації чи спеціальної конфіскації майна особа не обмежується в правах, а позбавляється права власності внаслідок втрати всіх правомочностей щодо цього майна.

Досить цікаву позицію щодо відповідних правообмежувальних заходів висловили В. І. Галаган та Н. С. Моргун. На їх думку до ЗЗКП, які позбавляють або обмежують право власності, належать: тимчасове вилучення майна, арешт майна, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, накладення грошового стягнення, застава, затримання особи. Слідчими (розшуковими) діями, які провадяться на підставі вмотивованого судового рішення та які можуть супроводжуватися порушенням засади недоторканності права власності, є обшук, огляд, слідчий експеримент і проведення експертизи. НС(Р)Д, проведення яких може супроводжуватися позбавленням або обмеженням права власності, зазначені вище науковці вважають: проведення контрольованої та оперативної закупки як різновиду контролю за вчиненням злочину; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження; обстеження

публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмку [39, с. 158].

Ми не зовсім погоджуємося з обґрунтованістю вищезазначених класифікацій. У цьому питанні підтримуємо і вважаємо досить докладною позицію Н. В. Кіцен, яка стверджує, що окремі з указаних вченими С(Р)Д і ЗЗКП не охоплюються поняттям «обмеження права власності», оскільки мають іншу правову природу та не відповідають його ознакам. Зокрема, це стосується висловлених вченими позицій у частині віднесення до їх числа накладення грошового стягнення та застосування запобіжних заходів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 144 КПК України, грошове стягнення є заходом забезпечення кримінального провадження, яке полягає в накладенні на учасників кримінального провадження штрафних санкцій у грошовому вимірі у випадках та розмірах, передбачених КПК України, за невиконання процесуальних обов'язків. Таким чином, за своєю правовою природою грошове стягнення є кримінальною процесуальною санкцією, а тому не може розглядатися як обмеження права власності. У повному обсязі це стосується особистої поруки, яка з урахуванням ч.ч. 1, 5 ст. 180 КПК України є запобіжним заходом, що полягає в наданні письмового зобов'язання, невиконання поручителем якого призводить до накладення грошового стягнення. Що стосується застави, недоцільність її віднесення до ЗЗКП, які обмежують право власності, пояснюється тим, що вона на підставі ч.ч. 1, 2 ст. 182 КПК України передбачає добровільне внесення коштів заставодавцем – підозрюваним, обвинуваченим або іншою фізичною чи юридичною особою. Унаслідок таких дій застава втрачає ознаки обмеження права власності, що передусім передбачає примусовий порядок здійснення в кримінальному провадженні. Це стосується й добровільного надання речей або документів учасниками кримінального провадження в порядку ч. 3 ст. 93 КПК України, оскільки з огляду на факт добровільного надання таких речей і документів обмеження права власності у цьому випадку не відбувається, хоча їх подальше зберігання відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України здійснюється стороною кримінального провадження, якій вони надані. Стосовно ізоляційних запобіжних заходів (у випадку залишення без нагляду майна підозрюваного, обвинуваченого)

потрібно вказати, що внаслідок їх застосування позбавлення власника можливості володіти, користуватися та розпоряджатися майном відбувається внаслідок його затримання та тримання під вартою, а не внаслідок застосування до нього обмежень права власності в передбаченому законом порядку. Це свідчить про недоцільність віднесення ізоляційних запобіжних заходів у вказаних вище випадках до ЗЗКП, спрямованих на обмеження права власності, також у зв'язку з невідповідністю ознакам обмеження права власності [92, с. 110-111].

Отже, на підставі аналізу кримінального процесуального законодавства України, відповідних поглядів науковців, слідчої та судової практики вважаємо, що під час кримінального провадження найбільше обмежується право власності в разі: проведення таких С(Р)Д, як обшук та огляд; застосування тимчасового вилучення майна, тимчасового доступу до речей і документів, накладення арешту на майно, попереднього арешту майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади (більш детально це питання буде розглянуто у підрозділах 2.1 та 2.2 нашого дисертаційного дослідження).

Інтерв'ювання автором слідчих, прокурорів, слідчих суддів показало, що в кримінальному провадженні в разі проведення чи застосування процесуальних дій майнового характеру найбільше обмежується право власності особи саме під час обшуку (89,4 %, 92 % та 86,9 % опитаних відповідно), арешту майна (60,5 %, 72 %, 82,6 % опитаних), тимчасового вилучення майна (23,6, 16 %, 8,6 % опитаних), тимчасового доступу до речей і документів (15,7 %, 12 %, 8,6 % опитаних).

Крім того, зауважимо, що обставини та умови застосування відповідних С(Р)Д чи ЗЗКП, що проводяться з метою реалізації рішення щодо необхідного та допустимого обмеження права власності, майнових прав особи, зазвичай мають відмінний один від одного характер і застосовуються на певних етапах кримінального провадження. Це пов'язано передусім з тим, що їх застосування на початку провадження призводить до обмеження, а потім, у разі настання умов, зазначених у КПК та КК України, до позбавлення права власності, прикладом, накладення арешту на майно в подальшому може призвести до його конфіскації чи

спеціальної конфіскації. Проте в кожному з випадків, пов'язаних із застосуванням таких заходів, дізнавач, слідчий, прокурор, суддя мають приймати рішення індивідуально та на підставі внутрішнього переконання щодо кожної конкретної дії.

На підставі викладеного вважаємо за доцільне визначити такі основні концептуальні положення, як: недоторканність права власності є однією з найвищих цінностей у державі; обмеження цього права в кримінальному провадженні допускається законодавцем у мінімальних межах відповідно до закону; обмеження відбувається в результаті процесуально регламентованих дій; законом визначено кримінальні процесуальні механізми забезпечення цього права, урахуваючи його охорону, захист та відновлення. Вважаємо також, що ст. 16 КПК України не деталізує положення щодо недоторканності права власності. На нашу думку, засада недоторканності права власності є нормативно не підкріпленою, обсяг її позитивних гарантій не можна порівняти з обсягом її обмежень, у зв'язку з чим пропонуємо назву даної статті викласти в такій редакції: «Допустимість позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження».

1.3. Правова природа позбавлення права власності під час кримінального провадження

У кримінальному провадженні власник майна може бути не лише позбавлений певних правомочностей щодо його майна, а й в силу наявності того чи іншого публічного інтересу може бути примусово позбавлений усього майна або його частини, що таким чином позбавляє всіх правомочностей щодо нього, виключає наявність відносин власності щодо реально існуючого майна. Такі дії цілком узгоджуються як з нормами Конституції (ч. 3 ст. 41), так й КПК України (ч. 1 ст. 16).

Факт можливості позбавлення власності є певним стримуючим чинником щодо поведінки особи, яка володіє відповідним майном та має намір учинити протиправне діяння чи його вчиняє. Заходи, що закріплені в законодавстві та передбачають можливість позбавлення права власності у визначених законом випадках, спрямовані на запобігання можливим, негативним для правосуддя діям певних

суб'єктів. Фактично можна дійти висновку, що позбавлення особи майна є найбільш суттєвим втручанням у право на мирне володіння своїм майном. ЄСПЛ у справі «Філіпс проти Сполученого Королівства» у контексті скарги заявника на порушення ст. 1 Першого Протоколу зазначив, що ордери про конфіскацію в контексті Закону 1994 р. були стримуючим фактором для тих, хто замислювався про участь у торгівлі наркотиками, а також мали на меті позбавлення осіб доходів, отриманих від торгівлі наркотиками, та їх виключення з можливого майбутнього використання в наркаторгівлі [247].

Зауважимо, що в давньому класичному римському юридичному визначенні власність розглядалася як абсолютне та необмежене право особи на контроль над річчю. Це право було вільним від будь-яких обмежень та мало абсолютний захист. Проте сучасна концепція недоторканності власності має інший зміст. Власність на сьогодні не розглядається як щось абсолютне, що неможливо обмежити. Насамперед, ця концепція визначає власність як інструмент для досягнення найбільш раціонального поєднання інтересів конкретного власника та всього суспільства в цілому. Інакше кажучи власність може опинитися в категорії примусового обмеження та позбавлення на неї права в інтересах загального добробуту. Цей підхід відображає більш сучасне розуміння власності як складного соціального питання, де потрібно збалансувати індивідуальні права та інтереси всієї спільноти. У зв'язку з цим, одним з найважливіших завдань владних суб'єктів у кримінальному провадженні є досягнення розумного балансу між інтересами власника та інтересами суспільства.

Ми погоджуємося з науковцями, які вважають, що позбавлення права власності передбачає таке правове положення, за якого власника примусово позбавляють у сукупності всіх правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном [114, с. 81; 139, с. 32; 171, с. 44; 39, с. 70]. О. І. Бідна зауважує, що позбавлення даного права відбувається незалежно від волі власника і що при цьому можливість реалізації всіх правомочностей особа втрачає назавжди, а не тимчасово, майно переходить у власність держави (ст. 354 ЦК України). Разом з тим позбавлення права власності в таких випадках стосується не всього майна, яке

належить особі, а лише того, перелік якого визначається відповідним органом [15, с. 51].

В. І. Галаган та Н. С. Моргун процедуру позбавлення майна розуміють як певний юридичний та (або) фактичний стан, за якого власник не має можливості розпоряджатися майном, тобто визначати його юридичну долю. Термін «позбавляти» можна розуміти, як «забирати, віднімати, залишати без чогось», що в юридичній практиці передбачає примусовий характер припинення права власності та наявність спору, що неодмінно вимагає судового контролю [39, с. 70]. Позбавлення особи майна може здійснюватися лише на певних умовах, стосується певної категорії втручання (фактично найбільш радикального) в право на мирне володіння своїм майном [78, с. 33].

На думку І. Хомічова, позбавлення права власності – це відібрання цього права в особи на підставі рішення суду і подальшою передачею його іншій особі або відібрання з метою знищення речі. Проте позбавлення права власності можливе і щодо того майна власника, яким володіє інша особа [270, с. 59].

ЄСПЛ розмежовує два основні напрями втручання в право власності: контроль за правом власності та позбавлення права власності. Загалом практика ЄСПЛ у справах, пов'язаних з позбавленням майна, заснована на застосуванні положень п. 1 ст. 1 Першого протоколу, у якому прямо забороняється позбавлення майна будь-кого, за винятком низки випадків (в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права). Беручи до уваги зазначене, О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк вважають, що позбавлення майна за змістом Конвенції і згідно з практикою ЄСПЛ насамперед указує на фактичне припинення всіх елементів, що становлять право власності. Якщо номінальний власник зберігає за собою деякі реальні можливості користуватися, володіти і розпоряджатися своїм майном, втручання в здійснення його права буде кваліфікуватися як захід щодо контролю за власністю або якась інша форма втручання, але не позбавлення власності [261, с. 258-260].

В. І. Манукян, досліджуючи зазначене вище питання, зауважив, що позбавлення власності зазвичай передбачає відчуження, вилучення, тобто

«відібрання» в найрізноманітніших формах. Таке розуміння є найбільш простою загальновідомою формулою. Загалом «позбавлення» власності в контексті ст. 1 Першого протоколу розуміють як фактичне позбавлення власника всіх його юридичних прав, що становлять суть інституту власності (володіння, користування, розпорядження). До речі, зазначене пояснює, чим поняття «позбавлення» майна відрізняється від заходів «контролю» над використанням власності, а саме в першому випадку особа втрачає всі (або майже всі) складові права власності, а в другому – власник втрачає лише один «елемент» права власності [148, с. 416].

Доречно також зауважити, що в умовах запровадженого в державі особливого правового режиму, а саме воєнного стану, з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства і держави, можуть застосовуватися різноманітні спеціальні економічні заходи, пов'язані з примусовим відчуженням або вилученням майна, об'єктів права власності в Україні держави-агресора. Правовим підґрунтям зазначених заходів є Конституція України (ч. 4 ст. 41), закони України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (прикладом, воєнно-політичним керівництвом України було прийнято рішення про примусове вилучення майна, а саме акцій ВАТ «Укрнафта», ВАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор»), «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» («Закон про націоналізацію»), «Про санкції», якими визначено законні підстави та процедуру таких дій. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» примусовим відчуженням майна є позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває в приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Пунктом 2 частиною 1 статтею 1 названого Закону визначено, що вилученням майна є позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Отже, примусове відчуження майна може бути здійснене шляхом конфіскації приватного та комунального майна з подальшою компенсацією його вартості, як це передбачено в статті 9 Закону. Вилучення майна згідно з пунктом 3 статті 3 Закону відбувається виключно за рахунок державного майна без подальшої компенсації його вартості.

Крім того, примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку з введенням і виконанням заходів правового режиму воєнного стану відбувається на підставі рішення військового командування з погодженням або без погодження з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. Це означає, що жодна згадана вище сила, будь то територіальна оборона, поліція або окремі військові, не може примусово вилучати приватне майно громадян без відповідного рішення військового командування та належної документації. Суд також не має повноважень визначати потреби держави в умовах правового режиму воєнного стану [170].

Закон України «Про санкції» регулює юридичні підстави та процедуру реалізації санкцій РНБО щодо відчуження та передачі в дохід держави активів, що належать особам, які беруть участь прямо чи опосередковано в збройній агресії проти України. Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» передбачає можливість націоналізації майна Російської Федерації як держави, а також передбачає можливість конфіскації майна її резидентів. Разом з тим ці закони мають певні прогалини щодо їх реалізації, наслідком чого юридичну спільноту чекає довга і плідна робота щодо їх усунення.

Слід також зазначити, що саме в кримінальному провадженні визначено найбільш сталий, поширений та випробовуваний механізм позбавлення права власності, яким є конфіскація або спеціальна конфіскація всього або частини майна, яке є власністю засудженого або третіх осіб, на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому законом.

Ми поділяємо думку науковців, що конфіскація є реакцією держави на протиправне діяння [277]. О. І. Бідна з цього приводу зауважує, що конфіскації майна притаманний більш високий ступінь репресивності порівняно з іншими видами примусового припинення права власності, передбаченими в чинному законодавстві України за вчинення інших правопорушень [15, с. 53].

Л. М. Лобойко, В. І. Галаган, Н. С. Моргун також вважають конфіскацію майна цивільно-правовою підставою припинення права власності під час кримінального провадження (п. 10 ч. 1 ст. 346, ст. 354 ЦК України). Право власності може бути припинено в інших випадках, установлених законом (ч. 2 ст. 346 ЦК України). У кримінальному провадженні цим випадком є задоволення судом цивільного позову (гл. 9 КПК України). Після визнання особи винною в учиненні кримінального правопорушення суд ухвалює обвинувальний вирок, у якому вирішує питання про конфіскацію майна як вид кримінального покарання, цивільний позов, інші майнові стягнення (ч. 4 ст. 374 КПК України) [142, с. 83-84; 39, с. 21-22].

Отже, відповідно до ч. 2 ст. 52 КК України конфіскація майна у кримінальному провадженні є формою державного примусу. Згідно з юридичними нормами, конфіскація є одним з видів додаткового покарання і передбачає примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, що належить засудженому. У випадку конфіскації частини майна, суд визначає, яка саме частина майна буде конфіскована або перелічити предмети, що підлягають конфіскації. Ця форма конфіскації може бути застосована незалежно від того, чи має майно, яке конфіскують, зв'язок зі злочином. Таким чином, під підстави для конфіскації потрапляє будь-яке майно засудженого, а не лише те, яке було отримане внаслідок злочину або використане для його вчинення [236].

Важливо зазначити, що при вирішенні питання щодо конфіскації майна відсутня можливість вилучення майна, яке було придбане чесним набувачем, тобто особою, яка не володіла інформацією про те, що майно пов'язане зі злочинною діяльністю або вибуло з володіння обвинуваченого. Крім того, не допускається заміна конфіскованого майна на еквівалентну грошову суму [208].

Крім того, закон обмежує перелік злочинів, за вчинення яких може бути призначено конфіскацію. Так, достатніми підставами вважати, що суд у випадках, передбачених КК України, може призначити покарання у виді конфіскації майна (ч. 5 ст. 170 КПК України) є наявність даних про те, що: особою вчинено тяжкий (ч. 4 ст. 12 КК України) або особливо тяжкий (ч. 5 ст. 12 КК України) і корисливий злочин; злочини проти основ національної безпеки України (розд. I Особливої частини КК України) незалежно від ступеня їх тяжкості та тих мотивів, якими керувався винний при їх учиненні; або злочини проти громадської безпеки (розд. IX Особливої частини КК України) також незалежно від ступеня їх тяжкості та тих мотивів, якими керувався винний при їх учиненні; це додаткове покарання спеціально (тобто безпосередньо) передбачене у відповідних санкціях статей Особливої частини КК (ч. 2 ст. 59 КК України). Визначена форма позбавлення права власності можлива лише на підставі вироку суду, яким обвинуваченого визнано винним у вчиненні відповідного злочину.

Власний практичний досвід дисертанта дозволяє дійти висновку, що конфіскаційна процедура передбачає певні етапи, а саме: 1) відкриття кримінального провадження, під час якого відбувається ідентифікація майна, збирається інформація про власника майна, встановлюється, що відповідне майно належить йому на праві власності, тощо; 2) накладення арешту на майно з метою забезпечення його подальшої конфіскації; 3) судовий розгляд, під час якого може бути винесене рішення, наслідком якого є конфіскація майна. При цьому суд має не допустити необґрунтованого, неспівмірного та довільного позбавлення права власності особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Особі, щодо майна якої приймається рішення судом, має бути надана розумна можливість надати свої аргументи та докази. Водночас вина особи в учиненні відповідного злочину

доказується виключно стороною обвинувачення, а тому не допускається перенесення тягара доказування на обвинуваченого; 4) безоплатний, примусовий перехід майна у власність держави, крім випадків, визначених законом [156, с. 194].

Зазначимо, що перелік майна, яке підлягає конфіскації, передбачений ч. 1 ст. 49 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), згідно з яким конфіскації підлягає майно, що є власністю засудженого, у тому числі його частка в спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності, ураховуючи ті, що перебувають на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління. Водночас слід зазначити, що конфіскація як вид додаткового покарання не має абсолютного характеру. Так, у додатку до Закону України «Про виконавче провадження» встановлено перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами, прикладом, майно, необхідне для відправлення релігійних культів та ритуальних обрядів боржником, членами його сім'ї та особами, які перебувають на його утриманні, професійних занять боржника, членів його сім'ї та осіб, які перебувають на його утриманні, якщо воно є єдиним джерелом доходу таких осіб, зняття особистої кустарної і ремісничої праці, книги; сільськогосподарський інвентар – в осіб, які займаються індивідуальним сільським господарством; допоміжні засоби реабілітації, що забезпечують компенсацію або усунення стійких обмежень життєдіяльності людей з інвалідністю та інших категорій осіб, автомобіль, яким відповідно до закону за медичними показаннями забезпечена людина з інвалідністю безоплатно або на пільгових умовах [192].

Конфіскація може застосовуватися також з метою забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні та відшкодування збитків, заподіяних цивільному позивачеві або особі, в чій інтересах заявлений цивільний позов прокурором. Так, відповідно до ст. 128 КПК України особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого

або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

На сьогодні в наукових колах точиться полеміка щодо того, чи є конфіскація майна обмеженням чи позбавленням права власності. І. Г. Богатирьов вважає, що конфіскація майна як захід примусу застосовується від імені держави на підставі вироку суду до особи, визнаною винною в учиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні її права власності на вилучення всього або частини майна [17, с. 41]. На думку Ю. А. Пономаренко, конфіскація є обмеженням права власності засудженого шляхом звернення майна, що йому належить, у власність держави [198, с. 296-297]. На нашу думку, конфіскація виключно позбавляє права власності особу, у неї примусово безоплатно вилучається все або частина майна, яке є її власністю. Засуджений не може в подальшому ним розпоряджатися, здійснювати будь-які правомочності щодо цього майна.

Доречно звернути увагу, що в Україні поступово відмовляються від конфіскації як виду покарання, про що свідчить відповідна судова статистика. Так, у 2022 р. конфіскація майна як вид покарання була застосована лише до 897 з 49679 засуджених осіб, що становить 1,8 % [250]. Для порівняння, у 2014 році – до 2828 з 102170 (2,8 %), у 2009 році – до 4888 із 146383 (3,3 %) [277]. Як бачимо, не лише в абсолютних цифрах, а й у відсотковому обчисленні кількість випадків застосування конфіскації майна стрімко знижується.

О. Єрмак зазначив, що застосування загальної конфіскації майна суперечить практиці ЄСПЛ, оскільки вона може становити особистий і надмірний тягар для особи; конфіскується все майно незалежно від того, пов'язане воно з учиненням злочину чи ні; таке втручання в майнову сферу особи може визнаватися непропорційним поставленій меті превенції або покарання (невідповідність засобу та мети); може не дотримуватися справедливий баланс між інтересами суспільства та особи, у якої майно конфіскується [63, с. 118]. Ми з цим погоджуємося, а також з думкою А. О. Винник, що наступний законодавчий крок має бути спрямований на відмову від застосування такого виду покарання як конфіскація майна, не лише

тому, що вона порушує право приватної власності, а й тому, що видозмінена спеціальна конфіскація за своїм змістом повністю поглине конфіскацію як вид покарання [31, с. 181].

Т. В. Смалюк слушно зауважив, що на сьогодні у світовій практиці стійкою тенденцією є заміна загальної конфіскації на спеціальну, оскільки остання не є покаранням, має превентивний характер, спрямована на позбавлення особи доходів (активів), які вона отримала від учиненого злочину, виключення можливості їх використання в подальшій злочинній діяльності [238, с. 15]. Це стосується і України, де спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру була імplementована в законодавство відповідно до вимог Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України.

З цього приводу М. І. Хавронюк зазначив, що спеціальна конфіскація є рішучим і цивілізованим кроком у бік пропорційності та справедливості порівняно з конфіскацією всього майна чи його частини у винної особи, незалежно від зв'язку цього майна з правопорушенням (як пов'язаного зі злочинном, за який особу засуджено, тобто є знаряддям, засобом чи доходом від такого злочину, так і отриманого в цілком законний спосіб) [277].

Зазначимо також, що визначення спеціальної конфіскації в національному законодавстві України та її реальне застосування є міжнародним зобов'язанням України згідно з чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Передусім такими міжнародними договорами є:

- Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Згідно зі ст. 3 Конвенції кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб вона могла конфіскувати знаряддя й засоби злочину та доходи або майно, вартість якого відповідає таким доходам, та відмите майно. У статті 5 зазначено, що кожна Сторона вживає законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення застосування заходів з блокування, арешту й конфіскації: а) майна, у яке були перетворені або конвертовані доходи; б) майна, одержаного із законних джерел, якщо до нього було

цілком або частково долучено доходи, – не більш ніж в обсязі оцінної вартості таких доходів; с) прибутку або інших вигод, одержаних від доходів чи майна, у яке було перетворено або конвертовано доходи, одержані злочинним шляхом, або від майна, до якого долучено доходи, одержані злочинним шляхом, – аж до оціночної вартості таких доходів, у такий самий спосіб і настільки, наскільки застосовується до доходів [98];

- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Відповідно до ст. 23 Конвенції кожна Сторона вживає законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для конфіскації або іншим чином позбавлення засобів і доходів від злочинів, установлених згідно зі ст. 18 і пунктом «а» ст. 20 цієї Конвенції, або власності, вартість якої відповідає вартості таких засобів [101];

- Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. У статті 19 вказано, що кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості конфіскації чи в інший спосіб вилучення засобів учинення кримінальних злочинів і доходів, отриманих від кримінальних злочинів, визначених цією Конвенцією, чи власності, вартість якої відповідає таким доходам [111];

- Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності. Згідно зі ст. 2 кожна держава-учасниця Договору вживає необхідних заходів до створення умов для конфіскації прибутку, отриманого внаслідок організованої злочинності [216];

- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Стаття 27 передбачає, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для передбачення арешту й конфіскації товарів, документів й інших засобів, використаних для вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, або для сприяння їхньому вчиненню; доходів, одержаних від таких злочинів, або власності, вартість якої еквівалентна таким доходам [100];

- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Стаття 5 передбачає, що кожна

Сторона вживає таких заходів, що можуть бути необхідні, для конфіскації: а) доходів, отриманих в результаті скоєння правопорушень, що визнаються такими згідно з пунктом (1) статті 3, або власності, вартість якої відповідає таким доходам; б) наркотичних засобів і психотропних речовин, матеріалів та обладнання чи інших засобів, що використовувалися або призначалися для використання яким-небудь чином при вчиненні правопорушень, визнаних такими відповідно до пункту (1) статті 3 цієї Конвенції [98];

- Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я. Відповідно до ст. 12 кожна Сторона вживає необхідних законодавчих та інших заходів для: а) дозволу арешту й конфіскації: і) медичної продукції, активних речовин, ексципієнтів, частин, матеріалів та аксесуарів, а також товарів, документів й інших засобів, використаних для скоєння злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції, або для сприяння їхньому скоєнню; ii) доходів, одержаних від таких злочинів, або власності, вартість якої еквівалентна таким доходам; б) дозволу знищення конфіскованої медичної продукції, активних речовин, ексципієнтів, частин, матеріалів та аксесуарів, що є предметом злочину, установленого відповідно до цієї Конвенції [102];

- Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями. У статті 25 передбачено, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів, відповідно до внутрішнього законодавства, щоб дозволити арешт і конфіскацію: а) товарів, документів та інших інструментів, які використовувалися або були призначені для використання з метою вчинення злочинів, зазначених у ст.ст. 15-17 цієї Конвенції; б) доходів від цих злочинів, або майна, вартість якого відповідає цим доходам [103].

Доречно звернути увагу, що в кримінальному провадженні механізм застосування спеціальної конфіскації передбачає спеціальні методи й порядок правового регулювання, що зумовлені відповідними особливостями як кримінального, так й кримінального процесуального законодавства. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 96¹ КК України спеціальна конфіскація полягає в примусовому безоплатному вилученні на підставі рішення суду у власність держави грошей,

цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною зазначеного Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч.1 ст. 150, ст. 154, ч.ч. 2, 3 ст. 159¹, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст.ст. 204, 209¹, 210, ч.ч. 1, 2 ст.ст. 212, 212¹, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239¹, 239², ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст.ст. 248, 249, ч.ч. 1, 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363¹, ст.ст. 364¹, 365² даного Кодексу. Як бачимо, за юридичною природою спеціальна конфіскація належить до інших заходів кримінально-правового характеру, тобто вона не є покаранням за вчинене кримінальне правопорушення.

Якщо говорити про наслідки застосування спеціальної конфіскації, то такими є позбавлення засудженого, а у випадках, визначених ч. 4 ст. 96² КК України і ч. 9 ст. 100 КПК України, третіх осіб, пов'язаних із засудженим, права власності на гроші, цінності та інше майно, що вказані в ст. 96¹, ч.ч. 1, 2 і 4 ст. 96² КК України та п. п. 1, 2, 5, 6 і 6¹ ч. 9 ст. 100 КПК України. При цьому спеціальна конфіскація здійснюється в порядку, визначеному ч. 9 ст. 100 КПК України.

Зауважимо, що Конституційний Суд України у своєму рішенні від 30 червня 2022 р. №1-р/2022 щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96¹, 96² КК України (щодо спеціальної конфіскації) визнав, що вони не порушують конституційних гарантій захисту права власності, а тому не суперечать ст. 21, ч.ч. 1, 4, 6 ст. 41 Конституції України. Суд зазначив, що судове рішення (вирок, ухвала) про застосування спеціальної конфіскації є, по-перше, юридичним актом індивідуальної дії, що встановлює факт незаконності та недобросовісності набуття певною особою конкретного майна, по-друге, спростовує презумпцію правомірності набуття права власності, установлену в ч. 2 ст. 328 ЦК України [220].

Дослідження судової практики доводить, що суди України у довоєнний період досить часто застосовували даний захід кримінально-правового характеру. Зокрема, у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 1 січня 2017 р. до 1 січня

2018 р. можна знайти 1041 вирок судів першої інстанції, у яких вирішувалося питання застосування чи незастосування спеціальної конфіскації. За період з 1 січня 2018 р. до 1 січня 2019 р. – 1401 вирок, що вказувало на відносну сталість судової практики за цей період [31, с. 159]. Водночас у 2022 р. через певні об'єктивні причини слід констатувати зменшення таких рішень. Такий захід судами першої інстанції було застосовано до 530 засуджених осіб [250]. Загалом спеціальна конфіскація спрямована на остаточне позбавлення особи можливості володіти майном, з огляду на те, що воно їй, як правило, не належить або має певні особливості, через які особа й позбавляється його [67, с. 78].

Не зважаючи на те, що і конфіскація майна, і спеціальна конфіскація полягають у примусовому безоплатному вилученні у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, відмінність між ними є кардинальною. Конфіскація полягає у вилученні всього або частини майна, яке є власністю засудженого, проте спеціальна конфіскація спрямована не на все майно засудженого, незалежно від природи такого майна, а на специфічні об'єкти, що безпосередньо стосуються вчиненого злочину – знаряддя правопорушення, гроші, прибуток (дохід) від правопорушення, у т.ч. необґрунтовані активи, а також прибуток від них; майно, у яке перетворене гроші, цінності чи інше майно, що було одержано фізичною чи юридичною особою внаслідок учинення злочину; майно, яке є власністю особи. Крім того, абсолютно різними є підстави та умови їх застосування, а також суб'єкти, до яких вони застосовуються, наслідки застосування цих заходів.

Зазначимо, що законодавець передбачив (але переважно за вкрай обмежених підстав) можливість конфіскації знарядь чи засобів учинення або доходів від злочинів у кримінальному порядку без засудження. Так, законодавство України дозволяє спеціальну конфіскацію на підставі ухвали суду про звільнення від кримінальної відповідальності, що не тягне за собою засудження, а якщо йдеться про майно, яке вилучено з цивільного обігу, також на підставі ухвали суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, ніж звільнення особи від кримінальної відповідальності, або на підставі ухвали суду в порядку ч. 9 ст. 100 КПК України, якщо кримінальне провадження закривається слідчим або

прокурором та за їх клопотанням (ч. 2 ст. 96¹ КК України). Спеціальна конфіскація також може застосовуватися за результатами кримінального заочного засудження (*in absentia*) за корупційні злочини та відмивання грошей, у процесі якого можлива конфіскація як мінімум знарядь, засобів учинення та доходів від таких злочинів. Водночас можливість заочного кримінального розгляду та засудження передбачено не для всіх корупційних проваджень (ст. 45 КК України).

Спеціальна конфіскація майна може бути застосована в результаті укладення угоди в кримінальному провадженні. Так, обов'язковим елементом угоди між прокурором та обвинуваченим щодо визнання винуватості є узгоджене ними покарання та згода обвинуваченого на його призначення, умови застосування спеціальної конфіскації (ч. 1 ст. 472 КПК України), тобто спеціальна конфіскація може бути однією з умов угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні.

Загалом, спеціальна конфіскація застосовується на підставі рішення суду, тобто на підставі обвинувального вироку суду або ухвали суду (ч.ч. 2, 3 ст. 96¹ КК України); випадки її застосування чітко визначені в ст.ст. 96¹ та 96² КК України, обсяг спеціальної конфіскації означає перелік видів майна, на яке вона поширюється, а сам перелік чітко визначений у ст. 96² КК України; порядок застосування спеціальної конфіскації визначено ст.ст. 100, 170, 374, 472 та іншими положеннями КПК України.

Зауважимо також, що в умовах воєнного стану відбувається еволюція судової практики в кримінальному провадженні щодо застосування спеціальної конфіскації. Прикладом, у провадженні № 712/2067/22 слідчий суддя Соснівського районного суду м. Черкаси своєю ухвалою від 5 березня 2022 р. задовольнив клопотання начальника відділу нагляду за додержанням законів органами фіскальної служби Черкаської обласної прокуратури щодо вирішення питання про долю речових доказів і надав дозвіл на перерахування грошових коштів у валюті «гривня» на загальну суму 529 840 грн. з рахунку ГУ ДФС у Черкаській області на спеціальний рахунок для збору коштів на підтримку Збройних Сил України [162].

...Судом встановлено, що в провадженні СУ ДПС у Черкаській області (у подальшому СУ ФР ГУ ДФС у Черкаській області) перебувала кримінальна справа, порушена за ознаками злочинів, передбачених у ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 205, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 212 КК України, за фактами фіктивного підприємництва та пособництва в ухиленні від сплати податків. У ході досудового слідства 29 березня 2012 р. проведено обшуки за адресами вчинення незаконної діяльності. Усього за результатами обшуків виявлено та вилучено грошові кошти в загальній сумі 529 840 грн. Указані кошти 21 травня 2012 р. передано на зберігання до відділу фінансування, бухгалтерського обліку та звітності ДПС у Черкаській області (а в подальшому – ГУ ДФС у Черкаській області), де вони до цього часу перебувають на рахунку. На сьогодні ГУ ДФС у Черкаській області припинило свою діяльність у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» та відповідно до положень розпорядження Кабінету Міністрів України «Про початок діяльності Бюро економічної безпеки». Відповідно до положень п. 4 ч. 1 ст. 81 КПК України (1960 р.) речові докази, у даному випадку кошти в загальній сумі 529 840 грн., як цінності (речі), що нажиті злочинним шляхом, підлягають передачі в доход держави. Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» введено воєнний стан, а Українська держава перебуває у стані війни з Російською Федерацією. Ураховуючи встановлені вище обставини, слідчий суддя вважає, що клопотання прокурора підлягає задоволенню. Прийняття такого рішення не порушує права чи інтереси будь-яких осіб [161].

В іншому кримінальному провадженні № 464/1144/22 ухвалою Сихівського районного суду м. Львова від 17 березня 2022 р. постановлено конфіскувати в дохід держави речові докази в кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 290 КК України, а саме автомобіль марки Mercedes A-170. Як убачається з мотивувальної частини ухвали, прокурор Франківської окружної прокуратури м. Львова звернувся до суду з клопотанням про спеціальну конфіскацію в дохід держави речових доказів, а саме цього автомобіля, вилученого під час огляду місця події. За результатами досудового розслідування

старший дізнавач 11 березня 2022 р. виніс постанову про закриття вказаного кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КК України у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення. Суд узяв до уваги обставини, що за змістом п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК України в разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі клопотання, яке розглядається згідно зі ст.ст. 171-174 даного Кодексу. При цьому гроші, цінності та інше майно, що стали предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, конфіскуються, крім тих, які повертаються власнику (законному володільцю), а якщо його не встановлено – переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку. Ураховуючи вищезазначене, а також те, що ідентифікаційний номер кузова транспортного засобу піддавався змінам, що позбавляє можливості ідентифікувати транспортний засіб як власність особи, його слід передати у власність держави (на підтримку Збройних Сил України), а тому клопотання є обґрунтованим та підлягає задоволенню [161].

Отже, сучасні реалії в державі суттєво впливають на зміни механізмів позбавлення права власності. Вищезазначене доводить, що як обмеження, так й позбавлення права власності є допустимими в кримінальному провадженні у визначених законом випадках. При цьому держава користується певною свободою як щодо вибору способу застосування відповідних заходів, так й щодо встановлення того, чи виправдані наслідки вжиття таких заходів з огляду на загальний інтерес для досягнення відповідної мети закону.

Висновки до розділу 1

1. В Україні одним з фундаментальних прав людини є право власності. Дане право є основою майнової самостійності як фізичної, так і юридичної особи, є недоторканим, гарантується законом і ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як за рішенням суду. Право власності забезпечує правову визначеність,

урегульованість і захищеність статусу власника, тобто практичну здатність особи набувати й виконувати свої права та обов'язки. Право власності має чітку правову регламентацію, характеризується наявністю спеціального державного механізму забезпечення, підлягає підвищеному захисту з боку суспільства та держави, а також має визначені заходи відповідальності різних суб'єктів за посягання на це право.

2. У кримінальному провадженні досліджуване право визначено як засада недоторканності права власності. Недоторканність власності, зважаючи на юридико-технічні особливості, можна визначити, як заборону: порушувати зв'язок особи з належним їй майном, що виявляється в сукупності здійснюваних з цим майном операцій щодо володіння, користування та розпорядження; віднімати у власника його юридично визнаний статус; будь-яким чином посягати на речі, які перебувають у власності.

3. Під недоторканністю права власності в кримінальному провадженні слід розуміти сукупність закріплених й регламентованих законодавством України положень, що забезпечують володіння, користування та розпорядження власником (володільцем) своїм майном, визначають порядок охорони та захисту їх майнових інтересів у кримінальному провадженні з урахуванням обмежень, установлених законом.

4. Недоторканність права власності особи забезпечується: системою процесуальних норм, що встановлюють адресовані стороні обвинувачення заборони здійснювати дії чи бездіяльність, що порушують права власника й означають незаконне, неправомірне втручання; сукупністю повноважень сторони обвинувачення щодо попередження, припинення порушень прав власника майна, відновлення прав власника, притягнення до відповідальності винних, відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права власності; правовими можливостями власника майна вимагати від учасників кримінального провадження дотримання його прав й утримання від незаконного обмеження чи позбавлення його права власності; чітко визначеними умовами правомірного втручання, тобто законного обмеження чи позбавлення прав власника; процесуальними гарантіями в разі втручання з боку сторони обвинувачення та інших осіб у здійснення власником своїх повноважень,

недопущення протиправного позбавлення власника його майна, а також визначеними правовими можливостями захисту вказаного права.

5. Право власності особи під час кримінального провадження не може мати абсолютного характеру, а тому може бути обмежено у випадках, визначених законом. Під обмеженням права власності під час кримінального провадження слід розуміти передбачені кримінальним процесуальним законодавством України правові заходи тимчасового характеру, що застосовуються владними суб'єктами (стороною обвинувачення, слідчим суддею, судом) і звужують обсяг та можливості здійснення власником (володільцем) майна своїх правомочностей, а також накладають обов'язок на останніх утримуватися від учинення будь-яких незаконних дій щодо відповідного майна з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

6. Критеріями, що характеризують допустимість обмеження права власності, є законність, розумність та співрозмірність. Умовами правомірного обмеження права власності є: застосування обмежень лише в передбачених КПК України випадках; застосування обмежень службовою особою, яка наділена відповідними процесуальними повноваженнями; дотримання запропонованої законом процедури (процесуального порядку), у тому числі щодо покладання обов'язків та заборон на власника (володільця) майна, за наявності визначених у законі підстав; роз'яснення власнику (володільцю) майна його прав та обов'язків, а також суті конкретної процесуальної дії; дотримання вимог щодо часу та місця проведення процесуальної дії; дотримання форми фіксування порядку та результатів проведення процесуальної дії; застосування примусу при відмові власника (володільця) майна виконати правове розпорядження або демонстрації намірів не виконувати процесуальні обов'язки.

7. Обмеження права власності має свою мету, підстави, умови, визначене коло суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати право власності й водночас мають право на його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій.

8. У кримінальному провадженні власник майна може бути не лише позбавлений певних правомочностей щодо його майна, а й в силу наявності того чи іншого публічного інтересу може бути примусово позбавлений усього майна або його частини, що таким чином позбавляє всіх правомочностей щодо нього, виключає наявність відносин власності щодо реально існуючого майна. Найбільш сталим, поширеним та випробовуваним механізмом позбавлення права власності є конфіскація або спеціальна конфіскація всього або частини майна, яке є власністю засудженого або третіх осіб, на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому законом.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПРАКТИКА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Обмеження права власності під час проведення слідчих (розшукових) дій

Розслідувати та розкрити кримінальне правопорушення неможливо без проведення слідчих (розшукових) дій. Своєчасне проведення таких дій органами розслідування сприяє досягненню основних завдань кримінального провадження.

У кримінальному процесуальному законодавстві чітко зазначено, що С(Р)Д є діями, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України). Норми закону визначають систему С(Р)Д, суб'єктів, які провадять такі дії та залучаються до їх проведення, процесуальний порядок проведення, гарантії недопущення будь-яких порушень конституційних прав тощо.

С. Ю. Карпушин, досліджуючи сутність С(Р)Д, зазначив, що ці дії передусім слід розуміти як передбачені КПК України заходи, які вживаються компетентними особами для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів під час конкретного кримінального провадження. Зазначені заходи мають пізнавальний і водночас процесуальний характер та розшукову спрямованість, яка полягає насамперед у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають доказове значення для кримінального провадження. Не менш вагомою метою С(Р)Д є перевірка раніше отриманих у даному кримінальному провадженні доказів або інших установлених фактів [90, с. 16]. На думку В. М. Тертишника, С(Р)Д – це процесуальні дії, регламентовані нормами процесуального права та здійснювані в межах кримінального провадження уповноваженою на те особою, а також забезпечувані заходами державного примусу та супроводжувані необхідним

документуванням, які також являють собою комплекс пізнавально-засвідчувальних операцій, спрямованих на отримання, дослідження та перевірку доказів [263, с. 19].

Ми підтримуємо думку С. М. Тарасюка, що суворе дотримання норм закону під час провадження С(Р)Д забезпечує, з одного боку, їх ефективність, а з іншого – дотримання гарантованих Конституцією України прав та законних інтересів осіб, залучених до участі в слідчій дії, а також допустимість зібраних у провадженні доказів [255, с. 4]. Разом з тим доречно зауважити, що для досягнення завдань кримінального провадження під час проведення С(Р)Д компетентні органи вимушені втручатися у сферу конституційних прав осіб, які залучаються до кримінальних процесуальних відносин. Вимушене втручання в права окремих осіб слугує не лише встановленню події кримінального правопорушення, викриттю винних, відшкодуванню завданої шкоди, а й допомагає забезпечити права та свободи інших осіб, а також інтереси суспільства і держави.

Таким чином, у кримінальному провадженні під час чи в результаті проведення С(Р)Д, може бути безпосередньо обмежено й таке конституційне право як право власності. Слід звернути увагу, що в нормах КПК України, які регулюють провадження С(Р)Д, безпосередньо немає вказівки на допустимість обмеження права власності, але й не міститься заборони щодо вимушеного обмеження такого права. Прикладом, під час проведення обшуку право слідчого щодо проведення С(Р)Д і вилучення речей, які вказані в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук (ч. 7 ст. 236 КПК), визнається вищим за недоторканність права власності. У разі чинення протидії слідчому чи відмови у видачі предметів або документів, їх пошук та вилучення може проводитися із застосуванням певного примусу. Водночас на практиці складно отримати інформацію про застосування відповідних примусових заходів, оскільки закон не зобов'язує встановлювати та фіксувати в протоколі С(Р)Д факти ненадання особою на вимогу слідчого якоїсь речі чи факти перешкоджання проведенню огляду або обшуку приміщення тощо. У всіх цих випадках згідно із законодавством достатньо для обмеження прав та застосування процесуального примусу безпосередньо факту протидії суб'єкта органам розслідування [175, с. 162].

Доречно зазначити, що перед проведенням С(Р)Д, спрямованих у тому числі й на обмеження права власності, слідчий зобов'язаний ознайомити підозрюваного чи власника (володільця) майна з ухвалою щодо провадження С(Р)Д або з іншим процесуальним документом, які підтверджують таке право. Після цього зазначеним вище особам мають бути роз'яснені їх процесуальні права та обов'язки. Крім того, ці особи можуть скористатися правом добровільно видати певні речі або відмовитися від їх видачі.

На нашу думку, слідчий обов'язково має застосувати різні способи переконання чи роз'яснення, що мають схилити особу виконати покладені на неї обов'язки. Лише у випадку, за якого особа знатиме свої процесуальні обов'язки, але все ж таки відмовляється їх виконувати, після вжиття до неї всіх засобів переконання передбачається можливість застосування певних заходів примусу.

Зауважимо, що обмеження права власності в разі проведення С(Р)Д не може бути нескінченим, оскільки в такому разі можлива трансформація обмеження в порушення. Деякі науковці слушно зазначили, що під час проведення відповідних С(Р)Д засада недоторканності права власності має відігравати суттєву роль. Саме дотримання, охорона та захист цього права сприятимуть підвищенню рівня законності під час проведення таких процесуальних дій. Від рівня забезпечення даного права значною мірою залежать ступінь досконалості самої особистості, її недоторканність і безпека [255, с. 57].

Отже, можна дійти висновку, що обмеження права власності під час проведення С(Р)Д являє собою: реакцію держави в особі компетентних органів на кримінальне правопорушення; спосіб впливу на власника (володільця) майна всупереч його волі та бажанню; певні заходи застосування уповноваженими суб'єктами; певні правові обмеження; заходи, спрямовані на примушення власника (володільця) майна виконувати юридичні обов'язки та дотримуватися правових заборон.

Серед науковців та практиків також точиться дискусія щодо С(Р)Д, які найбільше обмежують право власності особи. Прикладом, В. І. Галаган та Н. С. Моргун такими визначають огляд, обшук, слідчий експеримент та проведення

експертизи [39, с. 87]. На нашу думку, С(Р)Д, які найбільше обмежують право власності, є обшук та огляд. У разі проведення цих дій обмеження можуть бути досить суттєвими і стосуються можливостей власника користуватися чи розпоряджатися своїм майном. Зокрема, така думка підтверджується проведенням опитуванням слідчих, прокурорів, слідчих суддів, згідно з яким 89,4 %, 92 % та 86,9 % опитаних відповіли, що право власності найбільше обмежується саме в результаті проведення обшуку та огляду (10,5 %, 8 %, 13 % опитаних).

Вивчення кримінального процесуального законодавства України доводить, що основними вимогами для обмеження права власності, а також обов'язковими умовами цього в разі проведення С(Р)Д є: унесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР); наявність підстав для прийняття рішення про їх проведення (достатність відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети); дотримання встановленого законом порядку прийняття рішення про проведення певної С(Р)Д; належність суб'єкта проведення (дізнавач, слідчий чи прокурор); роз'яснення й забезпечення прав та обов'язків особам, які беруть у ній участь, та процесуального порядку проведення С(Р)Д; забезпечення присутності під час проведення С(Р)Д осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені; забезпечення державним примусом; належна процесуальна фіксація перебігу та результатів С(Р)Д.

Правовою підставою обмеження права власності є процесуальний документ, який уповноважує дізнавача, слідчого чи прокурора на проведення процесуальної дії, під час чи за результатами якої можливе обмеження або позбавлення права власності певної особи. Загалом, для більшості процесуальних дій, після проведення яких можливе обмеження чи позбавлення права власності, правовою підставою є ухвала слідчого судді (ст. 13, ст. 16, ч. 1 ст. 233 КПК України). Разом з тим фактичною підставою обмеження й позбавлення права власності є наявність відомостей про те, що проведення процесуальної дії, яке супроводжується обмеженням чи позбавленням права власності, надасть можливість отримати певну доказову інформацію для розслідування правопорушення. Інакше кажучи, фактична

підстава здебільшого вказує на необхідність здійснити обмеження та позбавлення права власності [39, с. 76]. Водночас слід зазначити, що недопустимо обмежувати право власності в разі проведення С(Р)Д за відсутності юридичних чи фактичних підстав.

Як обшук, так й огляд мають специфічну мету та особливості проведення. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться для виявлення і фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, пошуку знаряддя кримінального правопорушення або майна, здобутого внаслідок його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Частиною 1 ст. 237 КПК України передбачено, що з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення слідчий чи прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних. Водночас слід зауважити, що в законі не міститься вимоги щодо обов'язкової наявності в дізнавача чи слідчого достатньої сукупності даних, які б гарантували позитивний результат після проведення тієї чи іншої С(Р)Д. Вважаємо, що під час вирішення будь-якого питання щодо обмеження права власності у зв'язку із збиранням доказів мають ураховуватися всі необхідні вимоги для забезпечення законності та обґрунтованості проведення даних С(Р)Д.

Будь-яке рішення вважається законним, якщо воно винесено за умов точного дотримання норм процесуального закону. У ході проведення С(Р)Д слід суворо дотримуватися встановленого законом процесуального порядку, що визначає межі дозволеного та недозволеного. Таким чином, зберігається гарантія не лише щодо дотримання прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у провадженні С(Р)Д, а й одночасно забезпечується процесуальна цінність одержуваних за таких дій фактичних даних, тобто їх належність та допустимість як доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Обґрунтованість С(Р)Д полягає в тому, щоб будь-який примус чи обмеження прав і законних інтересів особи застосовувалися лише в силу їх дійсної необхідності, тобто виправдовувалися умовами кожної конкретної ситуації. Лише обґрунтовані і належним чином проведені С(Р)Д дають можливість досягнути

результатів, які згодом вплинуть на формування доказів, допустимих для використання.

Слід зауважити також, що під час огляду чи обшуку може обмежуватися не лише право власності, а й інші конституційні права. Прикладом, останнім часом у правозастосовній практиці досить поширеними стають випадки так званого «огляду предмета – цифрового пристрою» (смартфона, планшета, комп'ютера тощо) з метою виявлення та копіювання збереженої на цих носіях цифрової інформації для її дослідження і використання в кримінальному провадженні. Водночас слідчий, вилучивши певний цифровий пристрій (телефон, комп'ютер, планшет), зазвичай не обмежується візуальним оглядом його зовнішніх ознак (оглядом предмета у його традиційному розумінні), а намагається отримати інформацію іншого характеру, а саме дізнатись зміст смс-повідомлень, повідомлень у застосунках Viber, WhatsApp, Telegram, прослухати можливі записи телефонних розмов (деякі смартфони передбачають таку функцію). Характер зазначених вище дій по суті є втручанням у приватне спілкування особи, яке вимагає обов'язкового судового контролю. Крім того, огляд предмета в його класичному розумінні як візуального дослідження ознак певного матеріального об'єкта не відповідає характеру тих дій, які виконуються з метою дослідження інформації, що може зберігатися у відповідному девайсі [54, с. 297]. А. В. Шило з цього приводу слушно зазначила, що оскільки інформація, яка міститься на вилучених у ході процесуальних дій електронних пристроях, не може ототожнюватися із самим електронним пристроєм як її фізичним носієм, то вона є окремим об'єктом права власності та об'єктом права на приватну [291, с. 14].

Зазначимо, що в кримінальному процесуальному законодавстві міститься перелік суб'єктів, які можуть брати участь у проведенні відповідних С(Р)Д. Такими можуть бути:

- 1) службові особи, уповноважені на проведення С(Р)Д: слідчий чи прокурор (п. 2 ч. 2 ст. 40, п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України); дізнавач (ч. 2 ст. 40¹ КПК України); уповноважені особи інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів Бюро економічної безпеки України; органів Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України (ч. 3 ст. 38 КПК

України); працівники оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, за письмовим дорученням слідчого, прокурора; детективи, співробітники оперативно-технічних підрозділів та підрозділів внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора (ч. 1 ст. 41 КПК України);

2) запрошені особи для участі в проведенні С(Р)Д (підозрюваний, потерпілий, захисник-адвокат, свідок, представник, поняті, особа, яка ініціювала проведення С(Р)Д));

3) спеціалісти;

4) особи, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені під час проведення С(Р)Д (ч. 3 ст. 223 КПК України).

Правові норми, що регулюють порядок проведення зазначених С(Р)Д, передбачають конкретну модель поведінки вищезазначених суб'єктів. У зв'язку з цим неухильне дотримання закону під час проведення цих дій передбачає збіг даної моделі поведінки та реальної правозастосовної дії. Так, у разі провадження огляду мають вилучатися предмети та документи, що стосуються провадження. Недопустимо провадження С(Р)Д, що завдають майнової шкоди фізичним та юридичним особам, а також не викликані необхідністю. Під час провадження відповідних С(Р)Д недопускається застосування насильства, погроз та інших незаконних дій. Разом з тим власник (володілець) майна обмежується у виборі варіантів своєї поведінки. Він позбавляється можливості вчинення певних дій та можливості користування соціальними благами, що належать йому як члену суспільства.

Розглянемо більш детально С(Р)Д, які найбільше обмежують право власності. Передусім необхідно зупинитися на обшуку. Дана С(Р)Д може провадитися в будь-якому місці (у будинку, квартирі, незалежно від того, хто є власником, у

позаміському будиночку, в офісі, гаражі, готелі та ін.), у якому, за припущенням слідчого чи прокурора, можуть знаходитися речі, документи чи інше майно, яке планується виявити. Дана процесуальна дія суттєво обмежує права власника. Як слушно зазначила А. С. Черкесова, суть обмеження під час обшуку може полягати в проведенні проти волі особи або/чи власника майна уповноваженими особами відповідно до КПК України низки процесуальних заходів. Це виправдано метою С(Р)Д, тобто є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість її досягнення (наприклад, наявність інформації з певних джерел, що деякі предмети, речі, документи, які стосуються вчиненого кримінального правопорушення, знаходяться в певному приміщенні, місці чи в конкретної особи) [279, с. 108].

Слід зазначити, що останнім часом до КПК України внесено чимало змін і доповнень щодо нормативного врегулювання проведення обшуку та посилення правової захищеності учасників кримінального провадження, у яких може проводитися така дія. Водночас, незважаючи на внесені зміни до законодавства, обшук завжди залишатиметься процедурою, що має виражений примусовий характер. Це виявляється, насамперед, у праві слідчого входити до приміщення проти волі обшукуваної особи, відкривати закриті приміщення та сховища, долати системи логічного захисту у випадку відмови особи, присутньої при обшуку, відкрити їх або зняти (деактивувати) захисні системи. Також до прав слідчого належить заборона будь-якій особі залишати місце обшуку до його завершення та вживання будь-яких заходів, що заважають проведенню обшуку. Проведення обшуку може передбачати перевірку осіб, які перебувають у житлі або будь-якому іншому приміщенні, якщо існують достатні підстави вважати, що вони приховують предмети або документи, які є важливими для кримінального розслідування [154].

Під час обшуку переважно вилучаються всі речі та майно, що стосуються кримінального провадження (мобільний телефон, комп'ютери, гроші тощо), предмети, які вилучені законом з обігу, а також вирішуються деякі інші питання. Згідно зі статистичними даними, в Україні щомісяця проводиться близько 4 500 обшуків, а кількість громадян, які стикаються з цією процесуальною дією, є вкрай значною [47, с. 1], що також указує на примусовий та правообмежувальний характер

цієї дії.

Науковці, які досліджували сутність обшуку, з цим абсолютно погоджуються. Прикладом, О. П. Кучинська та Ю. В. Циганюк вважають обшук такою С(Р)Д, що полягає в примусовому обстеженні осіб, житла чи іншого володіння особи, та проводиться з метою виявлення і фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, здобутого в результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб [112, с. 181]. О. А. Осауленко, А. В. Самодіна, Г. М. Степанова вважають, що обшук – це С(Р)Д примусового характеру, яка полягає в цілеспрямованому обстеженні приміщень, будівель та ділянок місцевості, що перебувають у власності обшукуваного, його близьких родичів, іншої фізичної чи юридичної особи, а також обшук особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини і вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб [235, с. 72].

Спробуємо розглянути процесуальний механізм організації та проведення цієї дії. Так, слідчий, приймаючи рішення щодо необхідності та доцільності проведення обшуку, складає клопотання, у якому має вказати індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок з учиненим кримінальним правопорушенням. Крім того, слідчий у клопотанні повинен довести, що дані речі й документи мають значення для досудового розслідування, а відомості, які містяться у цих речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду (ст. 234 КПК України). Як слушно з цього приводу зазначав С. М. Тарасюк, зміст клопотання повинен конкретизувати взаємозв'язок мети, підстав, відомостей з відповідним кримінальним провадженням, вплив на права, свободи і законні інтереси особи, у якої він провадиться [255, с. 70].

Обов'язок складання слідчим клопотання про обшук є необхідним як з точки зору відповідності вимогам закону, так і щодо охорони права власності особи. Відповідно до наказу Генеральної прокуратури України «Про затвердження

Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні» від 28 березня 2019 р. № 51 прокурор перед погодженням такого клопотання перевіряє наявність правових підстав для прийняття відповідного процесуального рішення, відповідність наведених у ньому даних вимогам закону, матеріалам і фактичним обставинам кримінального провадження, після чого вирішує питання про його погодження або відмову в погодженні [176].

У подальшому слідчий суддя має досить ретельно розглянути і вивчити погоджене прокурором клопотання. Слідчий, прокурор зобов'язані довести суду наявність достатніх підстав вважати, що розшукувані речі, документи мають значення для досудового розслідування, співвідносяться з обставинами вчиненого кримінального правопорушення за витягом з ЄРДР і перебувають у визначеному в клопотанні місці.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук обов'язково має містити такі реквізити, як: строк її дії; прізвища осіб, за клопотанням та погодженням яких суд дозволив проведення обшуку; номер кримінального провадження, за яким здійснюється обшук, коротка фабула цього провадження; точна адреса будівлі та приміщення, у якому дозволяється проведення обшуку; дані щодо особистості власника; перелік документів та предметів, які дозволено відшукати та вилучити слідчим під час проведення обшуку. Якщо ухвала слідчого судді виноситься в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, у ній обов'язково має бути зазначена чітка конкретизація виявлених та вилучених за результатами обшуку речей та документів. На цьому наголошує й Верховний Суд, який у справі № 700/361/17 від 5 серпня 2020 р. постановив, що в ухвалі про проведення обшуку після виконання даного заходу повинно бути зазначено про виявлені та вилучені за результатами обшуку речі і документи [204].

Слід також зауважити, що ухвала про дозвіл на обшук є підставою лише для виявлення і вилучення вказаних у ній речей, але не є дозволом для обстеження та вилучення всього майна обшукуваного. Вважаємо слушним зауваження В. В. Назарова, що обшук має суворо цільове призначення і не є універсальним

засобом обмеження права власності [175, с. 166]. А. Слюсар з цього приводу зазначив, що ухвала про дозвіл на проведення обшуку не є рішенням про позбавлення або обмеження права власності, а лише надає дозвіл на проникнення до володіння особи і проведення в ньому слідчої дії [293].

Безпосередньо обшук може бути проведений як у сторони та/або учасника кримінального провадження, так й у третьої особи. Суб'єктом проведення обшуку є виключно прокурор чи слідчий, який має право на виконання ухвали слідчого судді. Прикладом, Верховний Суд у справі № 466/896/17 від 29 січня 2019 р. визнав, що в разі проведення обшуку іншими особами, замість слідчого чи прокурора, ці дії слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку. Результати такого обшуку відповідно до вимог ст.ст. 86, 87 КПК України не можуть бути використані під час прийняття процесуальних рішень і суд не може посилатися на них, як на докази при ухваленні обвинувального вироку [184].

Доречно зазначити, що в законі відсутня чітка регламентація характеру дій слідчого та меж пошуку під час проведення обшуку. Проведене нами анкетування довело, що слідчі та прокурори не мають чіткого уявлення щодо допустимості обмеження права власності під час проведення цієї С(Р)Д, розуміння всіх складових права власності, а також повного уявлення сутності заходів контролю за власністю.

Важливою гарантією дотримання прав власника майна під час обшуку і недопущення необґрунтованого пошкодження його майна є розумне переконання слідчим на початку обшуку щодо добровільного надання предметів, документів, іншого майна, що підлягає вилученню та може мати значення для відповідного кримінального провадження. У разі, якщо особа відмовляється добровільно видати певне майно, слідчий має право провести обшук у повному обсязі, а саме примусово відкривати закриті приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити (ч. 6 ст. 236 КПК України). Водночас слідчий не має права пошкоджувати майно, якщо в цьому відсутня потреба, учиняти явно незаконні дії щодо певного майна. А. С. Черкесова слушно зауважила, що наділення уповноважених осіб такими повноваженнями має

обов'язково обмежуватися законодавчим приписом про повагу до права власності особи [279, с. 113].

На жаль, безпідставне порушення права власності, що досить часто відбувається на практиці, має місце через брак в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук чіткого, конкретного або вичерпного переліку речей або документів, які необхідно виявити під час обшуку. Унаслідок цього вилучаються речі, предмети, документи, що не мають відношення до кримінального провадження. Як слушно зауважив С. Ільченко, після проведення таким чином даної слідчої дії, особа може відчувати гостру потребу у вилучених речах чи зазнавати певних незручностей як матеріального, так і морального характеру. Повернення речей, які не мають значення для розслідування, є визнанням помилковості факту вилучення [84, с. 79], що на практиці трапляється вкрай рідко.

З метою захисту прав власника майна слід звернути увагу на недоцільність у більшості випадків провадити обшук за відсутності такої особи. Законодавець слушно зазначив щодо необхідності залучення особи, права та законні інтереси якої може бути обмежено чи порушено під час проведення цих дій (ч. 3 ст. 223 КПК України). Як показує практика, особа, у якої провадиться дана С(Р)Д, переважно сприяє відкриттю замкнених приміщень, указує на схованки, у яких знаходяться шукані предмети чи документи, у результаті чого майно не зазнає пошкоджень.

Гарантією захисту прав власника майна є також можливість залучення останнім для участі в цій дії захисника-адвоката (ч. 3 ст. 236 КПК України). Необхідність участі захисника-адвоката під час проведення обшуку обумовлена передусім можливістю обшукуваного отримати професійну допомогу і забезпечити свої права, а також уникнути зловживань або порушень закону з боку осіб, які проводять обшук, мати можливість реагувати на незаконні дії слідчого, фіксувати порушення та незаконні дії правоохоронців, вимагати вносити зауваження до протоколу обшуку та ін.

З урахуванням предмета нашого дослідження спробуємо детально проаналізувати речі, які можуть бути вилучені під час обшуку, а саме такими є: указані в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук і для виявлення яких

проводиться ця С(Р)Д; вилучені законом з обігу, незалежно від їх відношення до кримінального провадження; не містяться в переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, але мають доказове значення у справі; мають значення для кримінального провадження та вилучені під час особистого обшуку осіб, які перебувають у приміщенні під час проведення обшуку (ч. 7 ст. 236 КПК України).

До першої категорії належать речі і документи, які на переконання слідчого чи прокурора беззаперечно мають значення для кримінального провадження, і саме для їх пошуку отримується дозвіл на обшук. У деяких науковців і практиків виникають питання щодо статусу таких речей у кримінальному провадженні. Л. Бабайлова, О. Мала, Л. Місюра вважають, що вилучені під час обшуку речі, які були зазначені в ухвалі слідчого судді про обшук, не є тимчасово вилученим майном, а відтак і не потребують вирішення слідчим суддею питання про накладення арешту на це майно відповідно до вимог ч. 5 ст. 171 КПК України. Обмеження права власності в даному випадку виправдовується потребами досудового розслідування, а також дотриманням прав учасників кримінального провадження, у тому числі потерпілого, цивільного позивача, гарантій держави [7, с. 165; 146, с. 118, 119].

На думку О. Чайкіної, клопотання про дозвіл на проведення обшуку не завжди містять відомості, за допомогою яких можливо ідентифікувати річ чи документ, що має бути вилучений під час слідчої дії для досягнення її мети. Таким чином, ухвали слідчих суддів на проведення обшуку мають передбачати формулювання, наприклад, для відшукування мобільних телефонів, грошових коштів, фінансово-господарських документів, печаток, штампів чи інших речей, які можуть указувати на наявність слідів злочину. Інакше кажучи, ухвали повинні містити так звані «родові визначення» предметів, речей, документів, які планується відшукати та вилучити, без зазначення їх ідентифікаційних ознак. Якщо в ухвалі слідчого судді визначено лише родові ознаки речі чи документа, у разі їх вилучення вони набувають статусу тимчасово вилученого майна, що зобов'язує слідчого чи

прокурора звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт такого майна в порядку, визначеному ст. 171 КПК України [7, с. 165, 166].

На думку С. Гирича, після проведення обшуку, у процесі якого було виявлено та вилучено майно, щодо якого в ухвалі слідчого судді на проведення обшуку містився дозвіл на його відшукання, слідчий чи прокурор мають звернутися до суду з клопотанням про накладення арешту на зазначене майно. У даному випадку право власності на це майно обмежується ухвалою слідчого судді до скасування арешту у випадках, передбачених КПК України [7, с. 166, 167].

Певні питання виникають й у судовій практиці. Так, відповідно до ухвали слідчого судді Голосіївського районного суду міста Києва у справі 752/18235/20 заявнику було відмовлено в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого щодо неповернення тимчасово вилученого майна, оскільки таке майно, на переконання слідчого судді, не має правового статусу тимчасово вилученого майна, відповідно до вимог ч. 7 ст. 236 КПК України [214]. Водночас ухвалою слідчого судді Святошинського районного суду міста Києва від 23 вересня 2021 р. у справі № 759/20261/21 передбачено: «...навіть якщо ухвалою слідчого судді про обшук надано дозвіл на вилучення певного майна, це не звільняє слідчого від обов'язку звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна для перевірки наявності підстав для обмеження власника майна у його конституційному праві володіти, користуватися та розпоряджатися майном» [209].

Таку саму позицію обрала колегія суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду в ухвалі від 4 серпня 2022 р. у справі № 991/2493/22, визнавши, що статусу тимчасово вилученого майна набуває все майно, вилучене під час обшуку, незалежно від того чи надавався слідчим суддею дозвіл на його відшукання, оскільки фактично відбувається обмеження права особи щодо можливості володіти, користуватися та розпоряджатися всім майном, яке вилучається. Крім того, для запобігання неправомірного втручання у право власності особи в законодавстві передбачено строк, протягом якого слідчий чи прокурор має звернутися з клопотанням про застосування заходу забезпечення у вигляді арешту майна відносно тимчасово вилученого під час обшуку майна. В

іншому випадку майно негайно повертається особі, у якої воно вилучалося. Усе вилучене під час обшуку майно має статус тимчасово вилученого майна незалежно від того, чи надавався слідчим суддею дозвіл на його відшукання. З метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності особи під час кримінального провадження законодавцем визначений строк, у межах якого слідчий чи прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням про його арешт або якнайшвидше повернути таке майно власнику [214].

Вищезазначене підтверджує, що різні точки зору правозастосовників стосовно розглянутого питання виникають через різне розуміння ч. 7 ст. 236 КПК України. У першому реченні даної норми йдеться, що слідчий і прокурор мають право під час обшуку тимчасово вилучати речі. Водночас, на думку деяких слідчих, прокурорів та слідчих суддів відповідно до змісту третього речення дозволяється, окрім тимчасового вилучення майна, здійснювати вилучення майна на постійній основі, оскільки таке майно зазначено в ухвалі слідчого судді, а тому не може вважатися тимчасово вилученим і щодо цього майна питання про арешт не вирішується [207].

Наша позиція полягає в тому, що такий підхід призводить не лише до недопустимого обмеження права власності, а й до його порушення. Це виявляється в незаконному втручанні в права на мирне володіння майном, унеможливленні оскарження таких дій та захисту права власності, як це передбачено ст. 303 КПК України, а також у неповерненні вилученого майна.

Наприклад, під час проведення обшуку в межах кримінального провадження № 757/19143/16-к було вилучено кілька сотень тон нафтопродуктів, проте арешту на них не було накладено. Пізніше власник оскаржив бездіяльність слідчого в питанні невідновлення вилученого майна, але суддя відмовив у задоволенні скарги. Також, під час обшуку у рамках кримінального провадження № 757/45943/18-к, окрім інших предметів, був вилучений мобільний телефон, проте на нього також не було накладено арешт. Захисник оскаржив бездіяльність слідчого в справі невідновлення вилученого майна, але суддя також відмовив у задоволенні скарги [5; 207].

Як бачимо, нечітка правова регламентація норми закону призводить до того, що певна частина вилучених під час обшуку речей набуває статусу тимчасово

вилученого майна, а друга частина – не набуває. Крім того, володілець тимчасово вилучених речей має право на оскарження у випадку їх неповернення, а володілець речей без відповідного статусу такого права не має. ЄСПЛ у своїх рішеннях часто звертав увагу на такі випадки. Зокрема, ЄСПЛ у рішенні у справі «Зосимов проти України» (*Zosymov v. Ukraine*), від 7 липня 2016 р., заява № 4322/06, розглянувши скаргу заявника за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, зазначив, що в цій справі заявник міг повернути своє майно лише після закінчення кримінального провадження, у межах якого воно зберігалось. Водночас дане провадження протягом чотирьох років з дати звернення заявника до ЄСПЛ перебувало в статусі призупинення без будь-яких перспектив подальшого розгляду. Національне законодавство не надавало заявнику жодних засобів захисту для оскарження необхідності зберігання його майна працівниками міліції, як на початковому етапі, так і зі спливом часу. У зв'язку із зазначеним ЄСПЛ дійшов висновку, що у заявника відсутня можливість ініціювати перегляд незалежним національним органом влади своєчасно з наданням необхідних процесуальних гарантій законності вилучення та зберігання майна протягом тривалого часу і констатував порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [207; 223, с. 232].

У справі «Свіргунець проти України» від 3 квітня 2020 р. ЄСПЛ визнав порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Суд наголосив: «Будь-яке втручання в мирне володіння майном має супроводжуватися процесуальними гарантіями, які надають відповідній фізичній чи юридичній особі обґрунтовану можливість звернутися зі своєю справою до компетентних органів державної влади для ефективного оскарження заходів, які становлять утручання в права, гарантовані цим положенням» [207; 271].

Приклади, наведені вище, показують, що судовий контроль під час розгляду питань, пов'язаних з проведенням обшуків, спрямований на оцінку допустимості обмежень права особи на недоторканність житла чи іншого майнового володіння. Вилучення майна становить втручання в право власності і потребує належного судового контролю, зокрема шляхом розгляду клопотання щодо накладення арешту на майно. Надалі сторона обвинувачення повинна подати клопотання про арешт

усього вилученого майна під час обшуку. В іншому разі майно повинно бути повернуто особі, у якої його вилучено. При поданні будь-якого клопотання про арешт необхідно довести, що конкретне майно може бути використане як доказ у кримінальному провадженні, підлягає спеціальній конфіскації в підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації в юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи незаконно одержаної вигоди або можливої конфіскації майна. Під час подання слідчим або прокурором клопотання про накладання арешту на тимчасово вилучене майно під час обшуку, володільцю цього майна надається можливість висловити свої заперечення стосовно арешту, надати переконливі докази, що вилучене майно не може бути використане як доказ у кримінальному провадженні, а також подати апеляційну скаргу на рішення щодо накладення арешту. Таким чином, обмеження права власності особи повинно здійснюватися виключно на підставі судового рішення, а не волі слідчого або прокурора [207].

Ми підтримуємо позицію М. Л. Ореховського, що вигаданий слідчими та прокурорами за підтримки слідчих суддів спосіб обмеження права власності на вилучене під час обшуку майно непередбачається законом і суперечить самій концепції судового контролю за втручанням у права під час кримінального провадження. Навіть якщо припустити, що ухвала слідчого судді про обшук може вважатися вмотивованим рішенням суду, яким обмежується право власності, то право власності особи на певне майно фактично буде обмежене ще до його вилучення. Відповідно, таке рішення суду не може вважатися вмотивованим. Крім того, рішенням суду наперед не може бути встановлено, що певне майно особи відповідає критеріям доказів, предмету чи знаряддю злочину, що є підставою тимчасового вилучення та арешту майна (ст. 98, ст. 167 та ст. 170 КПК) [187].

Г. Нікішов також вважає помилковою позицію слідчих, прокурорів та суддів про те, що вилучене при проведенні обшуку майно не є тимчасово вилученим і може тягнути за собою кілька негативних наслідків, які виявляються, по-перше, у відсутності судового контролю за правомірністю та необхідністю вилучення такого майна; по-друге, у фактичному позбавленні особи, у якої воно було вилучене, чи

власника майна можливості його повернути за рішенням слідчого судді або суду; по-третє, у можливості для сторони обвинувачення утримувати вилучене майно протягом невизначеного строку, хоча це жодним чином не стосується інтересів кримінального провадження. Саме такими моментами часто зловживають нечисті на руку правоохоронці заради власного збагачення [5]. Яскравим прикладом є вирок колегії суддів ВАКС від 31 січня 2023 р., яким колишнього заступника начальника Департаменту – начальника управління з розслідування особливо важливих справ у сфері економіки Генеральної прокуратури України засуджено до 9 років позбавлення волі. Суд визнав колишнього керівника підрозділу Генпрокуратури винуватим у вчиненні злочинів, передбачених ч.ч. 3, 4, 5 ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем). Прокуратура інкримінувала обвинуваченому привласнення та продаж майна на 814 тис. грн., яке було вилучено під час обшуків підпільних казино в м. Києві (грошові кошти, гральні автомати, столи для покера і рулеток, барні стільці та навіть відеореєстратор) [62].

На нашу думку, на сьогодні нормами КПК України передбачено лише такі статуси майна під час досудового розслідування, як тимчасово вилучене майно, до вирішення питання про його арешт і арештоване майно. У зв'язку з цим, а також з метою чіткого правового врегулювання в КПК України порядку дій слідчого та прокурора з вилученим майном та подальшого закріплення його правового статусу вважаємо в ч. 7 ст. 236 КПК України третє речення викласти в такій редакції: «Усі вилучені під час обшуку речі, документи, інше майно набувають статусу тимчасово вилученого майна» [153, с. 351].

Що стосується другої категорії речей, які можуть бути вилучені, а саме речей, заборонених законом в обігу (зброї, боєприпасів, наркотичних засобів, психотропних речовин тощо), то цілком логічною є вимога закону щодо вилучення таких речей і предметів. Вважаємо, що слідчий чи прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням про арешт таких речей, оскільки вони можуть стати предметом або знаряддям злочину та в подальшому підлягати конфіскації або спеціальній конфіскації. Метою арешту такого майна може стати збереження речових доказів

або забезпечення спеціальної конфіскації.

Речі та документи, що не містяться в переліку, щодо якого надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на обшук, та не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, можуть мати також велике значення для встановлення обставин учинення злочину, оскільки слідчий чи прокурор на момент складання клопотання на дозвіл на проведення обшуку не завжди володіє інформацією (знанням) про повний перелік об'єктів, що стосуються обставин учинення кримінального правопорушення і тому позбавлений можливості зазначити в клопотанні весь перелік таких речей. У зв'язку з цим убачається логічним визначення законодавцем можливості вилучення таких речей слідчим, які надалі вважаються тимчасово вилученим майном. Такий статус зумовлює необхідність повернення майна особі, у якої воно було вилучено, на підставі постанови прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна необґрунтованим; на підставі ухвали слідчого судді чи суду в разі відмови в задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна; у випадках, якщо пізніше наступного робочого дня після вилучення майна не було подано клопотання слідчого чи прокурора про арешт тимчасово вилученого майна, або слідчий суддя, суд протягом сімдесяти двох годин з дня знаходження до суду клопотання не постановив ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна.

Якщо зазначені вимоги закону не виконано і таке майно не повернуто, його володілець згідно з п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України має право оскаржити бездіяльність слідчого чи прокурора, яка виявилася в неповерненні тимчасово вилученого майна в судовому порядку. За результатами розгляду такої скарги слідчий суддя може зобов'язати слідчого чи прокурора повернути тимчасово вилучене майно, яке протиправно утримується.

Може виникнути необхідність проведення особистого обшуку осіб, які перебувають у приміщенні, де провадиться обшук, і вилучення в них речей, майна, яке має значення для кримінального провадження. Здебільшого такому обшуку піддається підозрюваний, який може мати при собі не лише предмети та документи, що стосуються провадження, а й предмети, які вилучено законом з обігу. Водночас у певних випадках особистому обшуку можуть піддаватися й інші особи, прикладом,

керівник компанії, його співробітники, деякі особи, які присутні в приміщенні, у якому провадять обшук.

У КПК України не передбачено чітких норм, за яких виникає зазначена вище необхідність проведення особистого обшуку. На нашу думку, така необхідність може виникнути в разі викриття певної особи в спробі приховування предметів або документів, які можуть мати значення для кримінального провадження; коли очевидці, які перебувають під час обшуку, вкажуть на цю особу як на таку, що переховує предмети або документи, які підлягають вилученню; коли на особі або її одязі виявлено явні сліди приховування предметів або документів, що підлягають вилученню. Вважаємо, що в будь-якому разі речі, документи, інше майно, яке вилучено під час особистого обшуку й яке стосується кримінального провадження, має статус тимчасово вилученого з усіма подальшими діями та наслідками, визначеними законом щодо такого майна.

Зауважимо також, що для повного забезпечення конституційності процесу обмеження досліджуваного права і відповідності його вимогам закону слідчий має здійснювати детальне протоколювання перебігу та результатів цієї С(Р)Д. У зв'язку з цим слідчий під час проведення обшуку зобов'язаний протоколювати всі дії в тому порядку, у якому вони виконувалися. У протоколі має бути відображено час, місце та підстави проведення обшуку, складено опис порядку обстеження приміщень, зазначено про місце й обставини виявлення предметів, документів, цінностей, іншого майна, добровільність їх видачі чи примусовість вилучення, обов'язково зазначено про спроби знищити чи сховати предмети та документи, факти порушення порядку з боку обшукуваних чи інших осіб, заходи, ужиті слідчим, щодо припинення цих спроб та порушень.

Грамотне протоколювання перебігу даної С(Р)Д та повний опис вилучених предметів, документів чи іншого майна сприятиме, з одного боку, забезпеченню недоторканності права власності і поверненню незаконно вилученого майна, а з іншого – захистити слідчого та інших службових осіб, які брали участь в обшуку, від необґрунтованих звинувачень щодо незаконності його проведення та вилучення майна. Факт пошкодження в результаті обшуку майна, що не було викликано

необхідністю, має бути також відображений у протоколі обшуку з точним описом дій слідчого.

Підозрюваний чи власник майна мають право висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення обшуку, а також вимагати внесення до протоколу всіх зауважень у разі порушення норм чинного законодавства під час його проведення. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні обшуку. Другий примірник протоколу обшуку разом з доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) належить вручити особі, у якій проводився обшук. У разі відсутності такої особи – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові. З даного приводу А. П. Лазарєв запропонував закріпити в КПК України положення, відповідно до якого слідчий після проведення відповідної С(Р)Д повинен надати слідчому судді копію протоколу [138, с. 50]. На нашу думку, така пропозиція недоцільна, оскільки слідчий суддя не має підмінювати собою прокурора та виконувати функцію процесуального керівництва розслідуванням. Крім того, це суттєво може вплинути на норми навантаження слідчих суддів та якість судового контролю загалом.

Ще однією С(Р)Д, під час проведення якої може бути обмежено право власності особи, є огляд. Процесуальний порядок проведення огляду регламентовано ст.ст. 237–239 КПК України.

Проведення огляду в ході досудового розслідування дозволяє детально з'ясувати інформацію про місце події, відшукати можливі сліди кримінального правопорушення, які б у подальшому сприяли визначенню напрямку розслідування, з'ясувати обстановку події, а також інші обставини, що мають значення для провадження, виявити, закріпити, вилучити, дослідити, перевірити та оцінити сліди кримінального правопорушення та інші речові докази.

На відміну від обшуку, який провадиться з метою відшукування знарядь злочину, предметів, документів, цінностей, які можуть мати значення для провадження, огляд не має примусово-пошукового характеру. О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко з цього приводу слушно зауважили, що сутність огляду полягає

не в примусово-пошуковому обстеженні, а лише у візуальному спостереженні слідчим та/або прокурором за матеріальними об'єктами, тобто за допомогою зорових (переважно), слухових, тактильних відчуттів досліджуються, оцінюються, виявляються та фіксуються відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюється по можливості механізм його вчинення, формуються подальші версії [87, с. 314].

Перед проведенням огляду доцільно встановити правовий режим об'єкта огляду, тобто власника (володільця) приміщення, місцевості та/чи іншого володіння, яке планується оглянути, у тому числі отримати документ (копію документа), який підтверджує право власності (володіння) особи на це приміщення (місцевість та/чи інше володіння). Від правового режиму об'єкта огляду (права власності, володіння тощо) залежать процесуальні особливості огляду місця події та порядок отримання дозволів на його проведення. Так, для огляду об'єкта, який знаходиться в приватній власності, потрібна обов'язкова письмова згода власника (власників) цього об'єкта (приміщення, місцевості, іншого володіння). Якщо власник (власники) відмовляється надавати письмову згоду на огляд об'єкта його власності (володіння), тоді огляд здійснюється на підставі ухвали слідчого судді [19, с. 99].

Зауважимо, що під час огляду не допускається проводити будь-які пошукові дії, пов'язані з примусовим відкриттям приміщень, які власник відмовляється відкрити добровільно, проведення особистого обшуку осіб, які перебувають житлі чи іншому володінні особи. Будь-які спроби виконати такі дії вважатимуться грубим порушенням права власності осіб, які в ньому проживають чи перебувають. Слід зазначити, що вилучення речей, документів, іншого майна не є обов'язковою складовою огляду, але на практиці такі дії відбуваються досить часто. Водночас у законі чітко передбачено, що під час огляду можуть бути вилучені виключно речі й документи, які мають значення для кримінального провадження, а також речі, вилучені з обігу.

Сьогодні науковці та практики висловлюють різні точки зору щодо правового статусу вилученого під час огляду майна. Розглядаючи зазначену проблему, Ю. М. Мирошніченко, С. Смоков та Д. Лісніченко дотримуються думки, що

недоцільно вважати вилучені під час огляду місця події речі та предмети тимчасово вилученим майном та вирішувати питання про накладення арешту на це майно. На початковому етапі достатньо правильно процесуально оформити відповідні матеріальні об'єкти як речові докази, і лише надалі, коли буде встановлено належність майна конкретній особі, слідчий має приймати рішення щодо звернення з клопотанням про арешт майна або його повернення [160, с. 311; 239, с. 166]. Водночас І. Кайло вважає доречним керуватися загальною засадою (ч. 6 ст. 9 КПК України), згідно з якою позбавлення або обмеження права власності в процесі кримінального провадження можливе лише на підставі вмотивованого судового рішення [85, с. 106]. О. Шило вважає, що будь-який спосіб примусового вилучення речового доказу передбачає або отримання ухвали слідчого судді для проведення процесуальної дії, або подальше постановлення ухвали слідчого судді про арешт тимчасово вилученого майна. Така нормативна конструкція пояснюється тим, що вилучення речей і документів обмежує конституційне право власності, а тому його має бути забезпечено судовим контролем – попереднім або наступним [128, с. 109].

На нашу думку, під час огляду вилучені речі, документи, інше майно набувають статусу тимчасово вилученого майна, а тому подальше їх законне знаходження в сторони обвинувачення має бути підтверджено виключно ухвалою слідчого судді про арешт такого майна, в іншому випадку воно має бути повернуто власнику.

Крім обшуку та огляду, у кримінальному провадженні провадяться й інші С(Р)Д, які також можуть впливати на правомочності власника майна та обмежувати право власності особи. Передусім такими С(Р)Д є слідчий експеримент та судова експертиза. Зокрема, на думку В. І. Галагана та Н. С. Моргун, проведення експертизи може передбачати обмеження права особи на недоторканність права власності, прикладом, у разі необхідності отримання зразків для її проведення. Водночас слідчий експеримент вважається допустимим лише в тому разі, якщо не завдається шкода власності особи [39, с. 97]. На нашу думку, такі С(Р)Д частково можуть обмежувати право власності особи, проте ці обмеження є незначними та суттєво не впливають на реалізацію власником майна своїх повноважень, а тому

зазначені С(Р)Д не потребують визначення додаткової процедури їх проведення та певної особливої процедури захисту майнових прав особи.

Серед науковців існує також дискусія щодо допустимості обмеження права власності в разі проведення НС(Р)Д. Так, В. І. Галаган та Н. С. Моргун вважають, що під час проведення накладення арешту на кореспонденцію, огляду і виїмки кореспонденції (ст.ст. 261, 262 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), а також негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), можливе порушення чи обмеження недоторканності права власності [39, с. 105-108]. Водночас І. А. Воробйова та Т. В. Смалюк мають іншу позицію з цього питання. На їх думку чинний КПК України забороняє проводити НС(Р)Д для виявлення майна, яке підлягає арешту, оскільки їх завданням, згідно з положеннями ч. 2 ст. 246 КПК України, є отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила [35, с. 11; 238, с. 33]. Ми підтримуємо позицію останніх, вважаємо, що умови організації та проведення НС(Р)Д надають можливість стороні обвинувачення здійснювати суттєве втручання в конституційні права людини. Меншою мірою це стосується права власності, оскільки переважна більшість визначених у КПК України НС(Р)Д спрямована на обмеження таких конституційних прав, як право на невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканність житла.

Підсумовуючи вищезазначене, важливо зауважити, що проведення процесуальних дій, які можуть обмежувати право власності, завжди повинно відповідати вимогам закону. Сторона обвинувачення зобов'язана чітко усвідомлювати відмінність між обмеженням та порушенням права власності, а тому її дії повинні відповідати певним критеріям щодо чинення мінімальної шкоди правам та законним інтересам власника (володільця) майна, урахування наслідків своїх дій та дотримання принципу розумної достатності використовуваних засобів у разі обмеження відповідного конституційного права. Крім того, вважаємо, що в межах КПК України потребує чіткого врегулювання алгоритм дій слідчого та

прокурора щодо вилученого майна і подальшого визначення його правового статусу.

2.2. Обмеження права власності під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Кримінальне провадження не може бути реалізоване без впливу сторони обвинувачення чи суду на інших його учасників та їх зобов'язання дотримуватися певної поведінки, виконання певних обов'язків для досягнення дієвості провадження, подолання негативних явищ, що можуть перешкоджати або перешкоджають його здійсненню. Такими важелями впливу відповідно до розділу II КПК України є заходи забезпечення кримінального провадження.

В. І. Козаченко з цього приводу зазначила, що кримінальне провадження за ступенем «насиченості» державним примусом посідає перше місце серед усіх відомих нашому праву процедур. Застосування примусу повинно мати правову основу, мету, пропорційну (відповідну) спричиненій у майбутньому шкоді, мати тимчасовий характер, не припускати будь-якої дискримінації, бути під контролем суду, мати механізм поновлення порушених прав і свобод, визначені способи оскарження незаконних дій [94, с. 158, 159]. На думку Ю. М. Мирошниченка, сучасний державний примус є цивілізованою, процесуально оформленою, введеною в правові рамки об'єктивно репресивної діяльності реакцією (відповіддю) на порушення чи загрозу порушення правових норм і зовнішнім впливом на поведінку конкретного суб'єкта [160, с. 313].

Зазначимо, що під час кримінального провадження застосування будь-якого ЗЗКП передбачає аксіологічну обґрунтованість як прийнятого рішення, так й виконуваних дій. Т. В. Смалюк зазначив, що ЗЗКП є превентивними процесуально-примусовими заходами, які застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду за наявності підстав та в порядку, установленому законом, для попередження протиправної або небажаної з точки зору досягнення завдань кримінального провадження поведінки певних його учасників. Для їх застосування достатньо

обґрунтованого припущення, що можуть виникнути певні наслідки, для попередження яких передбачено ті чи інші заходи. Прикладом, у разі вирішення питання щодо арешту майна достатньо обґрунтованого припущення, що підозрюваний, обвинувачений, третя особа, можуть відчужити, розпорядитися та/або користуватися майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину чи підлягає спеціальній конфіскації [238, с. 28]. В. І. Фаринник дані заходи визначає як передбачені кримінальним процесуальним законом заходи владно-примусового обмеження особистих і майнових (матеріальних) прав, що застосовуються уповноваженими державними органами та особами в установленому законом порядку до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка та інших осіб, які залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності, з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, виявлення та закріплення доказів, створення належних умов виконання кримінального провадження, вирішення його завдань і забезпечення його дієвості [274, с. 58].

Про поширеність застосування ЗЗКП під час кримінального провадження свідчать статистичні звіти Державної судової адміністрації України. Так, упродовж 2022 р. слідчі судді розглянули 483 тис. клопотань щодо застосування ЗЗКП, з яких було задоволено 417 тис., або 86,3 % від кількості розглянутих [2].

Доречно звернути увагу, що кримінальне провадження передбачає абсолютно різні види ЗЗКП (ч. 2 ст. 131 КПК України) як за характером, так і за змістом примусу, його обсягом, умовами застосування чи колом суб'єктів, до яких вони можуть бути застосовані. Використання визначених у законі обмежень допускається лише у суворій відповідності до правової норми, при цьому воно має бути не лише законним, а й доцільним та суворо індивідуальним. Крім того, будь-які обмеження не повинні заподіювати особі фізичні, моральні чи матеріальні страждання.

Загальні правила застосування ЗЗКП передбачають обов'язковість судового контролю, за винятком випадків, передбачених КПК України; порядок подання клопотання про застосування певного заходу; перелік обставин, які зобов'язані довести дізнавач, слідчий, прокурор; обов'язок слідчого судді, суду врахувати

можливість без застосованого ЗЗКП отримати речі й документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні; обов'язок сторін подати докази обставин, на які вони посилаються; вимогу подання витягу з ЄРДР (ст. 132 КПК України).

У разі застосування ЗЗКП конституційні права особи, до якої застосовується певний захід, звужуються. Це стосується в тому числі й права власності. Як зазначив О. Крикунов, під час проведення кримінального провадження неминуче доводиться застосовувати обмеження чи вилучення майна, що є об'єктом права власності учасників цього провадження, пов'язаних з ними третіх осіб, у зв'язку з їх доказовим значення, для відновлення порушених прав потерпілих осіб чи виконання судових рішень у кримінальному провадженні тощо [110, с. 132].

Водночас слід зауважити, що не всі визначені в законі ЗЗКП спрямовані на обмеження досліджуваного нами конституційного права. Науковці, аналізуючи відповідне питання, по різному визначають перелік ЗЗКП, які обмежують саме право власності особи. Так, на думку А. Е. Руденко такими є: тимчасове вилучення майна в порядку, передбаченому ст. 168 КПК України; арешт майна в порядку ст. 170 КПК України; попередній арешт майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах у порядку, передбаченому абз. 2 ч. 2 ст. 170 КПК України [227, с. 56]. На думку В. І. Галагана та Н. С. Моргун такими заходами є: накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, арешт майна, тимчасовий доступ до речей і документів, застава, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом [39, с. 81]. Т. В. Смалюк до таких заходів відносить відсторонення від посади, арешт майна, заставу та накладення грошового стягнення [237, с. 27].

Проведений нами аналіз кримінального процесуального законодавства України дає підстави дійти висновку, що до ЗЗКП, які можуть обмежувати право власності, слід віднести: тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; попередній арешт майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах; обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади. Кожен з цих заходів має певну мету, яка

впливає з їх сутності, прикладом, створення належних умов для збирання доказів у кримінальному провадженні (тимчасовий доступ до речей і документів), забезпечення цивільного позову (арешт майна) тощо. При цьому такі заходи також можуть мати достатньо специфічний характер примусу, що виявляється, передусім, у накладенні заборони власнику вчиняти певні активні дії (наприклад, розпоряджатися майном у разі його арешту) чи обов'язку вчинити певну дію (надати доступ до речей і документів) тощо.

Обмеження права власності можуть накладатися не лише щодо правомочностей власника, а й відносно самого майна, яке має різний цивільно-правовий статус. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 167 КПК України майном, яке тимчасово вилучено, може бути може бути майно у вигляді речей, документів, грошей, тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони, зокрема, є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом, набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення. Відповідно до ч. 10 ст. 170 КПК України може підлягати арешту рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, віртуальні активи, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна [259].

Фактично можна дійти висновку, що саме в разі застосування вищезазначених заходів власник (володілець) майна не зможе здійснювати своїх правомочностей щодо майна на власний розсуд. Водночас застосування цих ЗЗКП хоча й пов'язане з додатковими правообмеженнями, але при цьому не ототожнюється з фактом причетності особи до кримінального правопорушення, не асоціюється з висновком про її винуватість. У разі зняття певної заборони чи обмеження це право відновлюється повним обсягом.

Правильне розуміння сутності ЗЗКП, механізму застосування, процесуальних гарантій є необхідним для забезпечення дієвості кримінального провадження,

виконання його завдань, а також охорони й захисту прав та законних інтересів відповідних учасників кримінального провадження.

Під час досудового розслідування найбільше застосовується такий ЗЗКП, як тимчасовий доступ до речей і документів (далі – ТДРД). Згідно із судовою статистикою у 2022 р. слідчими суддями було задоволено понад 111 тис. клопотань щодо застосування ТДРД [80]. Даний захід насамперед спрямований на формування та закріплення доказової інформації в кримінальному провадженні, а також установлення обставин учиненого кримінального правопорушення. Законодавець у ч. 1 ст. 159 КПК України визначив, що ТДРД полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Під час кримінального провадження ТДРД може запроваджуватися незалежно від особи власника чи особи, у користуванні або розпорядженні якої ці речі перебувають. Цілком важливо, щоб такі речі чи документи мали значення для провадження. Крім того, застосування даного заходу не залежить від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й може здійснюватися як стороною обвинувачення, так і стороною захисту.

Науковці, які досліджували даний ЗЗКП, відзначають його вплив на можливість реалізації власником (володільцем) майна своїх правомочностей. Так, Т. О. Музиченко зазначила, що ТДРД є заходом примусу, який пов'язаний передусім з втручанням у право власності й обумовлений потребами досудового розслідування [172, с. 107]. На думку В. П. Кушпіт та І. І. Цилюрник, ТДРД є заходом, за допомогою якого слідчий чи прокурор збирають доказову інформацію, і заходом, який суттєво обмежує право особи на власність [136, с. 373].

Ми погоджуємося з позицією цих науковців, але вважаємо за доцільне зацентрувати увагу, що ТДРД передбачає різні способи його виконання. Прикладом, надання власником речей чи документів можливості стороні обвинувачення чи захисту ознайомитися з ними чи зробити їх копії, жодним чином не впливає на власника (володільця) цих речей чи документів, більш того, він переважно

добровільно виконує ці дії. Разом з тим вилучення (виїмка) певних речей чи документів суттєво позначається на правомочності власника (володільця) речей чи документів і тим самим обмежує його право власності. Власний досвід автора свідчить, що здебільшого в клопотаннях сторони обвинувачення про ТДРД порушується питання саме щодо вилучення певних речей чи документів, що призводить до правообмежувальних наслідків для власника в результаті проведення цього заходу.

З метою недопущення будь-яких порушень прав власника (володільця) майна в законі чітко визначено порядок ініціювання та застосування цього заходу. Так, правом на його ініціювання і проведення, як ми вже зазначали, наділено обидві сторони кримінального провадження. Саме ініціювання цього заходу здійснюється шляхом подання до слідчого судді чи суду обґрунтованого клопотання про надання дозволу на його проведення.

Відповідна сторона кримінального провадження має довести слідчому судді чи суду наявність таких фактів, як: перебування або можливість перебування речей та інших об'єктів права власності у володінні певної фізичної або юридичної особи; неналежність речей та інших об'єктів права до таких речей, до яких заборонено доступ; речі і документи самі собою або в сукупності з іншими речами, у зв'язку з якими подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; існування факту нагальної необхідності вилучення таких речей і документів.

Слідчий суддя чи суд, розглянувши відповідне клопотання у своїй ухвалі, має чітко визначити спосіб проведення ТДРД з урахуванням вимог щодо цього питання сторони кримінального провадження, викладених у клопотанні та їх обґрунтованості. В ухвалі про надання ТДРД слідчий суддя чи суд можуть дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу

до речей і документів (ч. 7 ст. 163 КПК України). Отже, ТДРД має відбуватися виключно на підставі прямого дозволу слідчого судді чи суду в разі їх вилучення.

З метою оперативного розкриття кримінальних правопорушень та реалізації завдань кримінального провадження деякі науковці пропонують нормативно закріпити право слідчого і прокурора застосовувати цей захід без отримання дозволу слідчого судді чи суду [281, с. 184; 43, с. 296]. Вважаємо, що така думка не є вірною, оскільки будь-які процесуальні дії, які пов'язані з обмеженням права власності особи, мають проводитися виключно на підставі рішення слідчого судді чи суду. В іншому випадку це призведе до неконтрольованого вилучення речей, документів під час досудового розслідування та порушень прав власників (володільців) такого майна.

Доречно також зауважити, що під час виконання ухвали слідчого судді чи суду про ТДРД уповноважений суб'єкт повинен ознайомити володільця речей і документів із зазначеною ухвалою та надати йому копію (ч. 2 ст. 165 КПК України). У разі, якщо виконання такого рішення не стосується вилучення речей чи документів, слідчий не має права самостійно шукати речі чи документи, оглядати приміщення, відкривати шафи, виносити документи чи речі за межі місця їх перебування [81, с. 178].

Під час виконання цього заходу заборонено вилучати електронні інформаційні системи, комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку; матеріальні носії інформації, що пов'язані з веденням Центральним депозитарієм цінних паперів та депозитарними установами системи депозитарного обліку цінних паперів, облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю (ч. 1 ст. 159 КПК України).

На практиці виникає безліч невирішених питань у разі застосування ТДРД. Передусім це пов'язано з відсутністю в КПК України належного регулювання правового статусу вилучених речей і документів, бракуванням чітко визначених строків перебування в особи, яка провела цю дію, вилучених речей чи документів, а також відсутністю процесуального механізму повернення вилучених речей чи документів. Унаслідок цього виникають ситуації, за яких таке майно знаходиться

протягом тривалого часу в слідчого без будь-якої потреби, а це, у свою чергу, призводить не лише до суттєвого обмеження прав власника (володільця), а й до їх порушення.

Т. О. Музиченко, досліджуючи такі прогалини в законі, зауважила, що отримані речі та/або документи в ході проведення ТДРД, а саме в разі їх вилучення, не можна вважати в силу положень ст. 168 КПК України тимчасово вилученим майном. Такі об'єкти є речами і документами, що вилучено в ході процесуальної дії – ТДРД, а тому є неприпустимою практика звернення сторін кримінального провадження з клопотаннями про ТДРД та накладення арешту на таке майно [172, с. 108]. На нашу думку, така позиція не сприяє правовій визначеності статусу вилучених речей і документів та забезпеченню прав і законних інтересів їх володільця під час застосування цього заходу. Вважаємо за доцільне підтримати пропозицію В. І. Фаринника, який слушно зазначив, що вилучені на виконання ухвали слідчого судді чи суду речі та документи після закінчення строку дії такої ухвали мають вважатися тимчасово вилученим майном. Строк дії ухвали про ТДРД має охоплювати час, упродовж якого слідчий чи прокурор повинні «розпорядитися» майном, тобто повернути його володільцю або звернутися до суду з клопотанням про накладення арешту (ст.ст. 169, 171 КПК) [275, с. 59]. Така пропозиція, на нашу думку, більше спрямована на врегулювання правового статусу вилученого майна та забезпечення прав й законних інтересів його власника чи володільця.

Зауважимо також, що в разі вилучення речей чи документів з метою виконання ухвали слідчого судді чи суду, особа, яка пред'явила цю ухвалу, зобов'язана залишити володільцю речей опис вилученого майна. У разі невиконання ухвали про ТДРД слідчий суддя або суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ч. 1 ст. 166 КПК України).

Вищезазначене свідчить, що ТДРД є тим заходом забезпечення провадження, який може суттєво впливати на правомочності власників (володільців) вилученого майна, а тому потребує ще більш детального врегулювання з боку законодавця з

метою недопущення необґрунтованого обмеження прав власників (володільців) майна [157, с. 123].

Важливим та необхідним ЗЗКП є також тимчасове вилучення майна (ст. 167 КПК України). Його застосування може забезпечити реальне і швидке виконання завдань кримінального провадження, сприяє забезпеченню в подальшому відшкодуванню шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, цивільному позивачеві, відновленню їх порушених прав та захисту законних інтересів, перешкоджає втраті майна, яке може бути визнано речовим доказом у кримінальному провадженні або підлягає в подальшому спеціальній конфіскації, передачі іншим особам або вчиненню щодо нього будь-яких інших протиправних дій.

На думку Є. А. Ананьєва, тимчасове вилучення майна в кримінальному провадженні є спеціальним засобом тимчасового обмеження права власності. Причиною існування такого виняткового обмеження одного з основоположних прав особи є необхідність досягнення цілей і виконання завдань кримінального провадження [3, с. 468]. В. В. Горошко зазначила, що сутність інституту тимчасового вилучення майна полягає у вилученні або витребуванні в певної особи або установи (підприємства, організації) майна, що має значення для кримінального провадження, та виявляється в обмеженні майнових прав особи [48, с. 70].

У кримінальному процесуальному законі чітко визначено сутність та способи обмеження права власності під час такої діяльності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 167 КПК України тимчасовим вилученням майна вважається фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися ним до вирішення питання про його арешт або повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, установленому законом.

Вважаємо, що вищезазначені способи обмеження права власності є вимушеними заходами, до яких вдається уповноважена службова особа. Застосовується цей захід на короткий проміжок часу для прийняття рішення, яке в більшості випадків буде стосуватися питання щодо арешту вилученого майна.

Обмеження цього права не може тривати довше ніж зазначено в ч. 5 ст. 171 або ч. 6 ст. 173 КПК України.

Зазначимо також, що застосування тимчасового вилучення майна не потребує окремого дозволу слідчого судді, але існують певні виключення. Прикладом, тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, застосовується лише в разі, якщо про таке вилучення безпосередньо зазначено в ухвалі суду (ч. 2 ст. 168 КПК України).

У слідчій практиці тимчасове вилучення майна переважно застосовується під час затримання особи (ст. ст. 207, 208, 298² КПК України) чи у випадку проведення обшуку або огляду (ст. ст. 234, 237 КПК України). І. А. Галась убачає, що тимчасове вилучення майна не застосовується самостійно. Цей захід завжди поєднується з проведенням інших процесуальних заходів, у зв'язку з чим іноді застосовується за відсутності окремого рішення суду, оскільки провадиться в рамках затримання, обшуку чи огляду, які вже здійснюються на підставі ухвали слідчого судді [41, с. 41].

Досліджуваний нами захід спрямований виключно на вилучення певного майна незалежно від того, де воно перебуває, а тому процесуальний статус особи, у якої вилучається майно, не має значення. Такою особою може бути як підозрюваний, так й особа, у володінні якої воно перебуває. Водночас наслідком тимчасового вилучення майна може стати подальше тривале обмеження права власності особи, а саме в разі накладення арешту на таке майно.

У законі надається чіткий перелік майна, яке може бути вилучено в підозрюваного чи особи, у володінні якої воно перебуває (ч. 2 ст. 167 КПК України). Разом з тим забороняється вилучати матеріальні носії інформації, пов'язані з веденням Центральним депозитарієм цінних паперів та депозитарними установами системи депозитарного обліку цінних паперів, облікової системи часток і внесенням змін до них (ч. 3 ст. 167 КПК України); електронні інформаційні системи, комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, крім

випадків, за яких їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 168 КПК України). Забороняється також тимчасово вилучити нерухоме майно, майнові права інтелектуальної власності та корпоративні права.

Процесуальний механізм застосування даного заходу передбачає обов'язкове складання слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою службовою особою під час затримання або обшуку, огляду, у процесі яких здійснювалося тимчасове вилучення майна, або негайно після їх провадження відповідного протоколу, у якому мають бути зазначені особа, яка передала майно, і уповноважена службова особа, яка його прийняла, назва майна, кількість, вага та інші його характеристики.

Уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити збереження такого майна відповідно до правил зберігання речових доказів до повернення майна власнику у зв'язку з припиненням тимчасового вилучення майна або до постановлення слідчим суддею чи судом ухвали про накладення арешту на майно. У будь-якому разі тимчасове вилучення та утримання майна в режимі його зберігання є необхідним для кримінального провадження процесуальним заходом забезпечувального характеру, що застосовується на підставі рішення уповноважених осіб лише на певний період і не породжує переходу права власності на майно. Подібний та вимушено необхідний захід дозволяє забезпечити збереження майна і його доказове значення, а також запобігти використанню майна для продовження злочинної діяльності. Ключовим моментом також є те, що витрати за зберігання тимчасово вилученого майна не можуть покладатися на особу, у якої це майно було вилучене.

Доречно зауважити, що законодавець у ч. 1 ст. 169 КПК України передбачив підстави повернення тимчасово вилученого майна, а саме за постановою прокурора, ухвалою слідчого судді, суду чи за вирокіом суду. На жаль, якщо йдеться про повернення майна за постановою прокурора, законодавець не визначає строк

винесення такої постанови та її виконання, що іноді призводить до затягування процесу повернення майна його власнику. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне запропонувати ст. 168 КПК України доповнити частиною 1¹ у такій редакції: «У разі визнання безпідставним вилучення майна або неподання у визначені законом строки клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, прокурор зобов'язаний негайно винести постанову про повернення тимчасово вилученого майна. Слідчий зобов'язаний у межах 24 годин після винесення такої постанови вжити заходів щодо її виконання та направити повідомлення прокурору про її виконання». На нашу думку, сама процедура фіксації повернення тимчасово вилученого майна має здійснюватися за допомогою протоколу, який підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії (ч. 5 ст. 104 КПК України). Додатковим доказом отримання особою майна, що було в неї вилучено, може бути розписка власника майна про його отримання на ім'я слідчого чи прокурора, яка приєднується до матеріалів досудового розслідування.

Щодо судового рішення з приводу повернення тимчасово вилученого майна слід зазначити, що законодавець у ч.ч. 2, 3 ст. 169 КПК України чітко передбачив негайне вручення слідчому чи прокурору копії судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, копії судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна одразу після оголошення такого рішення. Слідчий, прокурор після отримання судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді.

На практиці, як ми вже зазначали вище, наслідком тимчасового вилучення майна в більшості випадків є його арешт, що призводить до тривалого обмеження права власності. А. С. Котова з цього приводу зазначила, що функціональною метою інституту арешту майна є саме узаконення обмеження права власності [107, с. 187]. Отже, розглянемо цей захід кримінального провадження.

Практичний досвід дисертанта свідчить, що в кримінальному провадженні правовідновлювальний механізм не буде повноцінно функціонувати без можливості застосування такого ЗЗКП як арешт майна. При цьому арешт майна безпосередньо корелюється з такими процесуальними діями як огляд, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна. І. А. Воробйова та В. І. Медведєв з цього приводу слушно зауважили, що за своєю процесуальною природою арешт майна як захід процесуального примусу майнового характеру завжди має вторинний, похідний характер, оскільки йому передують одна чи кілька процесуальних дій [35, с. 10, 11; 159, с. 387]. О. Максименко та М. Птух зауважили, що зазвичай сторона обвинувачення проводить кілька процесуальних дій задля уточнення своєї правової позиції при подальшій подачі клопотання про арешт майна, збирає «фактаж» щодо обставин цього кримінального провадження і лише після цього звертається до суду з клопотання про арешт майна, зазвичай після проведення обшуку [145].

Основними чинниками, що виокремлюють арешт майна від інших ЗЗКП, є його призначення, підстави застосування, завдання, мета, предмет арешту, засоби реалізації. Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України арештом майна є тимчасове, до скасування в установленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації в підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації в юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Вивчення слідчої та судової практики дозволяє дійти висновку, що під час досудового розслідування арешт майна застосовується доволі часто, прикладом, у 2022 р. слідчими суддями було задоволено 68 058 клопотань про арешт майна [80]. Загальновідомо, що в межах кримінального провадження може накладатися відповідно до законодавства арешт на майно і це є абсолютно нормальною практикою. Особливо нагальним це питання стало через військову агресію

Російської Федерації проти України. Прикладом, на сьогодні у фокусі посиленої уваги БЕБ України є підприємства, власниками яких є представники країни-агресора. Детективами БЕБ України виявлено доволі багато випадків ухилення зазначених осіб від сплати податків. У результаті відповідних кримінальних проваджень вартість арештованого майна росіян, яких підозрюють у цих правопорушеннях, становить понад 40 млрд. грн. [222].

Разом з тим такий захід призводить до найсуттєвішого обмеження права власності особи. Такої точки зору дотримуються абсолютно всі науковці, які досліджували дану проблематику (Т. О. Музиченко, І. П. Зіньковський, Г. М. Куцкір та інші) [172, с. 121; 83, с. 73; 132, с. 12]. Під час його застосування власник (володілець) майна може бути позбавлений права на відчуження, розпорядження та/або користування майном. Крім того, владні суб'єкти отримують контроль над майном особи, але за таких обставин не відбувається переходу права власності від однієї особи до іншої. ЄСПЛ з цього приводу у своєму рішенні у справі «Credit Europe Leasing Ifn S.A. v. Romania», яке було ухвалене 21 липня 2020 р., зауважив, що арешт активів під час кримінального провадження – це захід, який є тимчасовим обмеженням їх використання та не передбачає передачі права власності. Суд розглядає арешт як міру контролю за використанням майна [186, с. 41]. В іншому своєму рішенні у справі «Суханов та Ільченко проти України» ЄСПЛ наголосив, що будь-яке втручання державних органів у право на мирне володіння майном має бути законним і повинно переслідувати легітимну мету «в інтересах суспільства». Будь-яке втручання також повинно бути пропорційним стосовно переслідуваної мети. Інакше кажучи, має бути забезпечено «справедливий баланс» між загальними інтересами суспільства та обов'язком захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідного балансу не буде досягнуто, якщо на відповідну особу або осіб буде покладено особистий та надмірний тягар [270, с. 8].

З метою недопущення порушення права власності особи в кримінальному процесуальному законодавстві чітко визначено діяльність, яка має виконуватися стороною обвинувачення та судом у разі вирішення питання щодо застосування арешту майна, а також встановлено межі такої діяльності. Залежно від наявності

певних підстав сторона обвинувачення має негайно вжити заходів щодо накладення арешту на майно певної особи. Це може бути пов'язано з тим, що підозрюваний чи інші зацікавлені особи, передбачаючи накладення арешту на їх майно, можуть ужити заходів щодо приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження майна, прикладом його переміщення до знайомих та родичів, перереєстрації на цих осіб об'єктів рухомого чи нерухомого майна, зняття грошових сум з рахунків, розпродажу цінних паперів, товарів, переведення за кордон грошових коштів, нажитих злочинним шляхом, тощо.

З метою швидкого виявлення майна, на яке може бути накладено арешт, сторона обвинувачення має отримати та опрацювати інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного земельного кадастру, Реєстру власників транспортних засобів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, Єдиного державного реєстру декларацій, Єдиного реєстру підприємств, щодо яких порушено провадження в справі про банкрутство, Державного реєстру актів цивільного стану громадян та інших державних реєстрів. Крім того, слідчий може спрямувати запити до банківських установ (щодо наявності рахунків особи), Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (щодо власників іменних цінних паперів та власників, які володіють значними пакетами акцій (10 відсотків і більше статутного капіталу акціонерних товариств), органів Державної фіскальної служби України (щодо подання певними особами декларацій про майновий стан і доходи), Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (щодо виявлення, розшуку, проведення оцінки та управління активами), страхових компаній (щодо застрахованого майна, а також повідомлення про факти страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів), а також інших органів державної влади та місцевого самоврядування [146, с. 117]. З метою встановлення наявності майна в підозрюваного чи третьої особи слідчий має право допитати їх сусідів, членів сім'ї, колег по роботі, доручити оперативним працівникам провести обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого

володіння особи, здійснити спостереження за особою, річчю або місцем, зняти інформацію з електронних комунікаційних мереж або з електронних інформаційних систем. Завдяки зазначеним діям слідчий отримає найбільш повну інформацію про майно, яке належить відповідним особам. Результати таких дій безпосередньо допоможуть подальшій процесуальній діяльності слідчого.

Доречно звернути увагу, що накладення арешту на майно допускається незалежно від його місцезнаходження. Зважаючи на те, що даний захід передбачає передусім обмеження майнових інтересів осіб, законодавець у ч. 10 ст. 170 КПК України чітко визначив предмет такого правообмеження, а саме майно (рухоме чи нерухоме, гроші у будь-якій валюті готівкою або в безготівковій формі, у тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні в банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, віртуальні активи). Проте не завжди арешт майна супроводжується його фізичним вилученням. Це стосується, прикладом житлового приміщення, у якому на законних підставах проживають певні особи. У частині 5 статті 170 КПК України закріплено норми щодо неприпустимості заборони використання таких житлових приміщень, тобто у власника може зберігатися право як проживати в ньому, так й здавати його в оренду.

Арешт комп'ютерних систем чи їх частин застосовується лише у випадках їх отримання внаслідок учинення кримінального правопорушення або є засобом чи знаряддям його вчинення, або за умов збереження на собі слідів кримінального правопорушення, або у випадках, передбачених п.п. 2, 3, 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, або якщо їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, а також якщо доступ до комп'ютерних систем чи їх частин обмежується їх власником, володільцем або утримувачем, чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Таким чином, у разі арешту майна для його власника (володільця) настають несприятливі умови щодо реалізації власних майнових інтересів, відбувається правове стримування вчинення ним протизаконного діяння. Але з урахуванням того, що наслідком арешту майна є обмеження права власності, воно не може бути

довільним. Законодавець чітко визначає процесуальний порядок застосування цього заходу з урахуванням забезпечення прав та законних інтересів відповідних учасників кримінального провадження.

Т. В. Смалюк слушно зауважив, що в кримінальному провадженні сама процедура арешту майна має важливе значення, оскільки створює реальні передумови для попередження протиправної або небажаної з точки зору досягнення завдань кримінального провадження поведінки відповідних учасників провадження, сприяє відновленню порушених майнових відносин, гарантує дотримання законних інтересів потерпілих, цивільних позивачів, допомагає забезпеченню виконання судового рішення в частині можливої конфіскації, спеціальної конфіскації майна, стягнення отриманої неправомірної вигоди [238, с. 39, 40].

Вважаємо за доцільне виокремити певні етапи накладення арешту на майно, що послідовно змінюють один одного, а саме такі: складення клопотання про арешт майна; розгляд та вирішення слідчим суддею, судом відповідного клопотання; безпосереднє накладення арешту на майно.

Перший етап полягає в наданні слідчим клопотання про арешт майна, щодо якого наявна відповідна інформація, слідчому судді. Таке клопотання обов'язково має бути попередньо погоджене прокурором, який у межах наданих йому повноважень перевіряє його законність та обґрунтованість (ч. 1 ст. 171 КПК України).

Клопотання про арешт майна складається за відповідною формою та має конкретний зміст. Обов'язково в клопотанні зазначаються: підстави і мета арешту майна; перелік і види майна, що належить арештувати; документи, що підтверджують право власності на майно, яке підлягає арешту. Водночас останній пункт викликає певні труднощі. Як зазначає О. Баганець, часто трапляються випадки, за яких потрібні документи ні в слідчого, ні в особи, у якої здійснюється вилучення майна, відсутні, оскільки таке майно було набуто злочинним шляхом і встановити його власника нереально за один чи два робочі дні. Ще гірша ситуація спостерігається в разі вилучення майна під час обшуку, за якої взагалі неможливо швидко встановити власника майна [9]. Вважаємо, що факт неможливості

зазначення в клопотанні певних документів має бути чітко обґрунтовано і підтверджено належними та допустимими доказами. Отже, до клопотання обов'язково мають додаватися оригінали або копії документів або матеріалів, завдяки яким слідчий чи прокурор обґрунтовує свої доводи (копії протоколів С(Р)Д, висновків експертиз та інших документів, що підтверджують необхідність й обґрунтованість застосування цього заходу).

З метою недопущення безпідставного обмеження права власності законодавець визначив строк подання клопотання слідчого чи прокурора про арешт тимчасово вилученого майна не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно повинно негайно бути повернуто особі, у якої його вилучено. У разі тимчасового вилучення майна під час обшуку чи огляду, що здійснювалися на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої ст. 235 КПК, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим чи прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено (ч. 5 ст. 171 КПК України).

Разом з тим вивчення судової практики свідчить про дещо неоднозначне ставлення до цієї норми та існування досить різних підходів представників судової влади до вирішення даного питання. Так, Апеляційна палата ВАСУ у своїй постанові від 4 серпня 2022 р. № 991/2493/22 дійшла висновку, що недотримання слідчим строків звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, яке було вилучено під час обшуку, не є самостійною підставою для відмови в задоволенні такого клопотання; розгляд клопотання, поданого поза межами строку, визначеного ч. 5 ст. 171 КПК України, породжує обов'язок для сторони обвинувачення вчинити певні дії, однак не породжує обов'язку слідчого судді чи суду прийняти інше рішення по суті клопотання ніж визначене ст.173 КПК України, тобто задовольнити клопотання або відмовити в його задоволенні. Будь-яке інше судове рішення по суті клопотання про арешт майна, зокрема про зобов'язання повернути вилучене майно, буде виходити за межі повноважень, якими наділений слідчий суддя чинним процесуальним законодавством. Проте Сумський апеляційний суд своєю ухвалою від 23 серпня 2022 р. № 591/1654/22 скасував

ухвалу слідчого судді про накладення арешту на вилучене в ході обшуку майно з підстав, що зазначене клопотання про накладення арешту на майно було подано в порушення встановлених ч. 5 ст. 171 КПК України строків [214].

Вважаємо, що в цих випадках слідчий суддя чи суд мають беззаперечно гарантувати дотримання права власності. У зв'язку з цим пропонуємо ч. 3 ст. 172 КПК України доповнити реченням такого змісту: «Слідчий суддя, суд, установивши, що клопотання про арешт майна подано без додержання вимог, передбачених ч. 5 ст. 171 КПК України, мають відмовити в задоволенні клопотання про арешт майна із зазначенням вимоги негайного повернення вилученого майна його власнику (володільцю)».

Актуальним питанням також є вручення власнику (володільцю) майна копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування арешту майна. Нормативна конструкція ст.ст. 171, 172 КПК України цього не передбачає. Вважаємо, що ч. 5 ст. 171 КПК України має бути доповнена реченням: «У разі тимчасового вилучення майна копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування арешту майна, надається підозрюваному, обвинуваченому, іншому власнику майна або його захиснику, законному представнику, представнику не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання».

У частині 2 статті 170 КПК України визначено мету забезпечення арешту майна. Проведене нами опитування слідчих та прокурорів показало, що найчастіше вони подавали клопотання до слідчого судді щодо накладення арешту на майно з метою: збереження речових доказів (71 % та 80 % опитаних), відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди (18,4 %, 8 % опитаних), конфіскації майна (10,5 %, 12 % опитаних).

Зауважимо, що для забезпечення збереження речових доказів арешт може накладатися на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, визначеним у ст. 98 КПК України, тобто такими особами можуть бути як учасники кримінального

провадження, так й особи, які не мають процесуального статусу, але володіють певними матеріальними об'єктами.

Важливою умовою накладення арешту на майно має бути винесення слідчим постанови про визнання такого майна речовим доказом. Після цього на підставі зазначеної постанови сторона обвинувачення може звертатися до суду з клопотанням про арешт майна. Водночас деякі науковці, прикладом М. А. Макаров та М. В. Лепей, вважають, що немає потреби накладати арешт на майно з метою збереження речових доказів. На їх думку, таке майно з метою процесуальної економії має залишатися в слідчого на невизначений строк без вирішення питання щодо його арешту [143, с. 157; 139, с. 46]. Вважаємо цю позицію невірною, оскільки такі дії призведуть до безпідставного порушення права власності через брак судового контролю або можливі маніпуляції сторони обвинувачення. З цього приводу А. С. Котова слушно зауважила, що надання можливості представникам правоохоронних органів вилучати об'єкти права власності без подальшого контролю за законністю та обґрунтованістю будь-якого вилучення створює як загрозу помилкового невинуватого обмеження права власності, так й усвідомленого зловживання безконтрольними можливостями щодо обмеження майнових прав з метою реалізації корупційних схем [108, с. 164].

З метою забезпечення спеціальної конфіскації арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених ст. 96² КК України. У даному випадку головною ознакою майна, що підлягає арешту, є не його належність певній особі, а безпосередній зв'язок з учиненням кримінального правопорушення. Крім того, прийняттю рішення про арешт такого майна має передувати набуття особою в порядку, передбаченому КПК України, процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, засудженого чи третьої особи. Варто також пам'ятати, що спеціальна конфіскація не може застосовуватися до майна добросовісного набувача, а тому орган розслідування повинен в суді довести, що таке майно було отримане відповідною особою від підозрюваного/обвинуваченого та при цьому завідомо було одержане злочинним

шляхом, є предметом злочину або використовувалося для вчинення злочину чи для схиляння інших осіб до його вчинення. Арешт майна не може бути застосований на законних підставах без доведення зазначених вище обставин.

Для забезпечення конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у вигляді конфіскації майна. Отже, у даному випадку арешту підлягає майно, належне особі, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Під час арешту майна для забезпечення його можливої конфіскації суттєво обмежується право власності, оскільки до опису потрапляє все майно підозрюваного чи інших зазначених вище осіб. До того ж як під час арешту майна з метою спеціальної конфіскації, так й з метою конфіскації майна, обов'язково потрібно звертати увагу на наявність у матеріалах досудового розслідування будь-яких даних про повідомлення підозри особі, щодо майна якої порушується питання про накладення арешту. Відсутність таких даних свідчить про відсутність правових підстав для накладення арешту на відповідне майно.

У разі накладення арешту для забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову в кримінальному провадженні або неправомірної вигоди. З метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності вартість майна, яке належить арештувати, має бути співмірна з розміром шкоди, завданої кримінальним

правопорушенням або зазначеної в цивільному позові, або розміром неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою.

У 2022 р. кількість заявлених у кримінальному провадженні цивільних позовів становила 5,8 тис. [2]. Відповідні статистичні дані свідчать про непоодинокі випадки накладення арешту на майно із зазначеною метою. Проте недопустимо накладати арешт з метою забезпечення цивільного позову наперед, тобто такий, який буде подано в майбутньому. Такі дії призводять до унеможливлення з'ясування питання співмірності вартості майна, на яке слідчий просить накласти арешт та ціни позову, оскільки він ще не поданий зацікавленою особою.

Вважаємо неприпустимим накладати такий вид арешту на майно особи, яку ще не визнано підозрюваною. Навіть за умов наявності в слідчого судді достатніх підстав вважати, що певна особа вчинила кримінальне правопорушення слідчий суддя не має повноважень накладати арешт на її майно, оскільки її ще не визнано підозрюваною. Водночас судова практика не завжди одноставна в цьому питанні. Прикладом, Апеляційним судом міста Києва 14 березня 2018 р. у справі № 761/46476/17 скасовано ухвалу слідчого судді про відмову в накладанні арешту на транспортний засіб, оскільки жодній особі не повідомлялося про підозру в учиненні кримінального правопорушення. Таким чином, порушення питання щодо арешту будь-якого майна з боку представника цивільного позивача є безпідставним. Судом апеляційної інстанції було зазначено, що в рамках вказаного кримінального провадження двох осіб було визнано потерпілими і вони заявили цивільні позови, тобто метою для застосування даного заходу кримінального провадження стало забезпечення відшкодування завданих збитків (цивільного позову). Зазначені умови на переконання суду стали достатніми підставами для накладення арешту на майно відповідно до вимог ст. 170 КПК України [145]. Вважаємо, що таке тлумачення не зовсім відповідає нормам КПК України, оскільки на практиці це призводить до можливості накладати арешт теоретично на майно будь-якої особи, незалежно від того, чи є вона взагалі учасником кримінального провадження.

Другий етап накладення арешту на майно передбачає розгляд та вирішення слідчим суддею чи судом відповідного клопотання. Саме слідчий суддя чи суд

приймають остаточне рішення щодо накладення арешту на майно (ст.ст. 172, 173 КПК України).

На цьому етапі здійснюється судовий контроль за законністю й обґрунтованістю дій слідчого, прокурора, відбувається перевірка достовірності отриманої ними інформації про майно, яке може стати предметом арешту. Слідчий суддя або суд самостійно обирають форми обмеження права власності, при цьому мають застосовувати найменш обтяжливий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаться на інтересах інших осіб.

Розглядаючи клопотання, слідчий суддя чи суд зобов'язані перевірити наявність у матеріалах кримінального провадження або в матеріалах, наданих стороною обвинувачення, відомості про існування в особи коштів, цінностей та іншого майна, на які може бути накладено відповідний арешт, оцінити законність й обґрунтованість вимог слідчого, прокурора та доцільність арешту майна, розумність та співрозмірність обмеження права власності, наслідки арешту майна, ймовірність знищення, пошкодження майна в разі відмови в арешті, тобто забезпечити баланс інтересів зацікавлених сторін, запобігти порушенню при арешті майна як публічних, так й приватних інтересів [238, с. 146].

У законодавстві чітко визначено склад осіб, які беруть участь у судовому засіданні під час розгляду клопотання слідчого про арешт майна (ч. 1 ст. 172 КПК України). Клопотання про арешт тимчасово вилученого майна повинно розглядатися з урахуванням обов'язкового інформування підозрюваного, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження(ч.ч. 1, 2 ст. 172 КПК України). На жаль, на практиці трапляються випадки неповідомлення відповідним учасникам кримінального провадження про майбутнє судове засідання з приводу вирішення питань щодо накладення арешту на майно, що призводить до необґрунтованого обмеження права власності (прикладом, ухвала Печерського районного суду міста Києва від 21 серпня 2019 р. у справі № 757/44462/19-к, № 428/8832/19, ухвала Печерського районного суду міста Києва від 12 червня

2019 р. у справі № 757/30182/19-к) [73]. Такі дії слідчого судді, суду призводять також до неповного дослідження обставин кримінального провадження, позбавляють власника або володільця майна можливості навести аргументи та заперечення на користь своєї позиції. Крім того, слідчий суддя, суд припускаються процесуального порушення, що перебуває в причинному зв'язку з протиправним обмеженням права власності на арештоване майно як основоположного права людини в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Слідчий суддя, суд у разі задоволення клопотання постановляє ухвалу, у якій обов'язково зазначаються: перелік майна особи, на яке накладено арешт; підстави застосування такого арешту майна; перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі, у разі прийняття такого рішення; заборону, обмеження розпоряджатися або користуватися майном та вказівку на таке майно; порядок виконання ухвали із зазначенням способу інформування особи. У разі, прикладом, арешту коштів, що знаходяться на банківських рахунках, межі такого арешту мають бути чітко зазначені в ухвалі. Арешт не може накладатися на банківські рахунки, на які підозрюваний отримує заробітну плату та пенсію (ухвала ВАКС від 30 вересня 2021 р. у справі № 991/6544/21) [29].

Доречно зауважити, що в разі задоволення клопотання слідчого, прокурора строк дії відповідного заходу законом не визначено. Свого часу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ), аналізуючи дане питання постановив, що зазначення в ухвалі про арешт майна строку її дії, за аналогією з ухвалою про ТДРД, є необґрунтованим, оскільки мета арешту майна полягає в забезпеченні можливості його конфіскації або цивільного позову. Слідчий суддя на момент розгляду клопотання про арешт майна не має жодних підстав для визначення часових меж необхідності забезпечення можливої конфіскації даного майна або цивільного позову (фактично ухвалення обвинувального вироку стосовно особи). Отже, зазначення в ухвалах про арешт майна строку її дії не сприятиме досягненню завдань кримінального провадження, які забезпечуються таким заходом, як арешт майна [269]. На жаль, дана позиція

ВССУ призвела до безправності як фізичних, так й юридичних осіб, перед державою чи органами розслідування в разі застосування арешту майна, а тому потребує детального обговорення науковцями та практиками з метою визначення оптимальних строків арешту майна з урахуванням прав та законних інтересів власника (володільця) майна.

Останнім етапом застосування досліджуваного заходу є саме накладення арешту на майно. Процедура арешту майна не є складною. Ухвала про арешт скеровується державному реєстратору, який може арештувати об'єкти нерухомості за відповідними характеристиками пошуку. У Державному реєстрі вписується прізвище з обліковим номером платника податків і кодом. Витяг «підтягує» все майно, яке рахується за особою (квартири, земельні ділянки тощо). Усе таке майно автоматично арештовується. Далі ухвалу скеровують до сервісного центру Національної поліції України, де так само відшукують транспортні засоби, які знаходяться у володінні особи. Ухвалу також скеровують до державного реєстру юридичних і фізичних осіб, підприємців, установлюють усі корпоративні права, де особа є учасником чи засновником. Відповідно, на корпоративні права особи в цих підприємствах накладають арешти. Потім ухвалу направляють до Комісії цінних паперів та фондового ринку для встановлення переліку акцій. У разі наявності інформації про відкриті рахунки в іноземних банках у межах міжнародно-правової допомоги переклад ухвали суду направляється, наприклад, у відповідну країну, у якій арештовуються рахунки. Таким чином, усе майно буде арештовано.

Вважаємо за доцільне розглянути також інші питання, що виникають під час арешту майна. Зокрема, обмеження права власності особи в разі зупинення досудового розслідування. На практиці кількість зупинених проваджень змінюється залежно від підстав зупинення. Прикладом, у 2022 р. у зв'язку з розшуком обвинуваченого місцеві загальні суди зупинили провадження у 9,7 тис. справах, їх частка від кількості справ, провадження в яких зупинено, становила 71,3 % [2].

Отже, постає питання щодо правомірності перебування майна під арештом у разі зупинення досудового розслідування. На нашу думку, збереження арешту на майно під час зупинення досудового розслідування за своїм змістом фактично

можна порівняти з конфіскацією майна, оскільки на підозрюваного, третю особу покладаються обмеження, які можна порівняти за ступенем тяжкості з кримінально-правовими заходами примусу. Майно таким чином залишається арештованим на весь період кримінального провадження, яке може тривати роками. Власник майна обмежений у своїх правомочностях весь цей час і при цьому може зазнавати серйозних матеріальних збитків через арешт майна.

Таким чином, вважаємо, що в разі зупинення досудового розслідування право власності не повинно обмежуватися надмірно тривалим накладенням арешту на майно в рамках кримінального провадження, має зберігатися справедливий баланс між вимогами дотримання публічних інтересів та захисту права власності, обмеження якого не ставили б під загрозу саму сутність цього права. У зв'язку з цим, а також з метою забезпечення ефективного захисту права власності, пропонуємо друге речення ч. 1 ст. 174 КПК України викласти в такій редакції: «Арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано чи в результаті зупинення досудового розслідування, наслідком якого є необґрунтоване обмеження права власності» [153, с. 26].

Крім того, вважаємо, що в разі зупинення досудового розслідування про таке рішення мають обов'язково бути поінформовані не лише підозрюваний, а й третя особа, на майно якої накладено арешт. Отже, пропонуємо друге речення ч. 4 ст. 280 КПК України викласти в такій редакції: «Копія постанови надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третій особі, щодо майна якої вирішено питання про арешт, які мають право її оскаржити слідчому судді».

Загалом вважаємо, що власник (володілець) майна має чітко та своєчасно бути поінформований про свої права та обов'язки; знати сутність пред'явлених до нього

матеріально-правових вимог, заперечувати проти них; давати показання; мати представника; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; бути присутнім при розгляді слідчим суддею клопотання про арешт майна, що належить такій особі; отримувати копію ухвали про арешт майна; брати участь у процесуальній дії – арешті майна; під час проведення процесуальної дії ставити питання, подавати зауваження та заперечення щодо порядку проведення таких дій, що вносяться до протоколу; отримувати копії процесуальних документів та повідомлення; оскаржувати судові рішення щодо арешту майна; бути поінформованим про продовження строків досудового розслідування чи про його зупинення; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування.

У разі накладення арешту на майно право власності може обмежуватися шляхом передачі такого майна в управління АРМА. З метою забезпечення прозорості в царині арештованих активів, функціональної спроможності АРМА щодо зазначеної діяльності 30 січня 2023 р. згідно з наказом АРМА введено в експлуатацію інформаційно-комунікаційну систему Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні [217]. У даному реєстрі міститься інформація про відповідне кримінальне провадження, рішення суду, майнові категорії (рухоме та нерухоме майно, транспорт, корпоративні права, інтелектуальну власність, грошові кошти тощо), усі оголошення щодо конкурсу на відбір управителя арештованим майном, підписані договори управління з інформацією про те, які мінімальні надходження до бюджету мають здійснюватися та який мінімальний гарантійний щомісячний платіж повинний сплачувати управитель. Станом на 8 листопада 2023 р. у реєстр унесено понад 163 тис. записів, з них понад 49 тис. стосуються передачі активів в управління, щодо яких відсутня інформація про скасування арешту [194]. Строк управління активами, що передаються АРМА, залежить від строку дії арешту в кримінальному провадженні. З припиненням арешту або закриттям кримінального провадження припиняється дія управління арештованим майном.

Зазначимо, що відповідно до абз. 7 ч. 6 ст. 100 КПК України передаються в управління АРМА чи для реалізації лише активи за сукупності умов: такі активи

визнано речовими доказами в кримінальному провадженні; коштують більше 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; можуть бути передані АРМА без шкоди для кримінального провадження. Зазначені речові докази передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності за рішенням слідчого судді чи суду.

Зазначене дає можливість дійти висновків, що, з одного боку, це призводить до суттєвого обмеження права власності, оскільки особа втрачає доступ до майна. АРМА майно може реалізувати на торгах, якщо воно швидко псується або обрати суб'єкта, який буде здійснювати поточне операційне управління цим майном. З іншого боку, вищезазначені норми узгоджуються з критеріями легітимності обмеження права власності, відповідають загальносвітовим стандартам додержання прав людини і громадянина та забезпечують виконання завдань кримінального провадження, установлених у ст. 2 КПК України.

З цього приводу І. О. Хомічов зазначив, що після передачі АРМА активів для вжиття заходів з управління власник безповоротно не втрачає правомочностей щодо таких активів. Проте у випадку реалізації активу АРМА повертає одержані від цього кошти, а також проценти, нараховані як плату за користування банком такими коштами. За таких умов власник активу втрачає можливість реалізації правомочностей щодо певного майна. Водночас позбавлення права власності відбувається не лише з дотриманням принципів, висловлених ЄСПЛ, а й на компенсаційній основі – власник отримує справедливую компенсацію за відповідний актив (майно) [270]. На думку С. С. Захарчука, ужиття заходів з управління арештованим майном спрямоване не тільки на забезпечення дієвості такого інституту кримінального процесуального права, як арешт майна в кримінальному провадженні, а також і на захист інтересів власників майна, оскільки гарантує їм його збереження, збереження його вартості, а також дає можливість збільшити цю вартість. Таким чином, компенсуються всі негативні наслідки застосування арешту майна в кримінальному провадженні [76].

Водночас є й певні проблемні моменти, які відображаються на забезпеченні прав власника майна. Так, відповідно до приписів ст. 100 КПК України АРМА

уповноважена не лише на управління майном, а й на його відчуження. Виникає питання щодо того, які критерії є прийнятними й допустимими в разі прийняття рішення про відчуження майна. На практиці це призводить до того, що слідчі цими недоліками законодавства користуються та фактично примушують АРМА здійснювати відчуження активів, на які накладено арешт або виникають ситуації, коли АРМА із запізненням або в непрозорий спосіб та ще й за заниженою ціною продає майно, у результаті чого завдається шкода як власнику майна, так і державі. Є непоодинокі випадки, коли в управлінні АРМА передається майно, знаходження якого нікому не відоме. Зазначене свідчить про доцільність удосконалення взаємодії органів розслідування з АРМА. Наслідком такої взаємодії має бути чітка організація спільної роботи щодо планування часу перебування активів під арештом, доцільності застосування певних обмежень права користування, можливості реалізації активу на стадії управління, залучення фахівців на стадії управління, потреб у спеціальних умовах зберігання активу, відповідності активу критеріям для арешту майна та можливості його арешту, визначення кола осіб, права яких можуть бути обмежені, реєстраційних даних про актив, наявності застав чи інших обтяжень, попереднього оцінювання вартості активу, рентабельності управління ним тощо.

Неоднозначним є також питання щодо запровадження в законі попереднього арешту майна. Так, ч. 9 ст. 170 КПК України передбачено, що в невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна в кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора НАБУ (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт майна.

Чимало науковців обурилися щодо законності застосування цього заходу. Так, на думку Т. В. Смалюка, ця норма суперечить Конституції та КПК України, які регулюють застосування відповідних примусових заходів та обмежують право

власності особи, а тому має бути виключена із закону. Для цього існує кілька причин. По-перше, серед визначених у ч. 2 ст. 131 КПК України ЗЗКП попереднього арешту не передбачено, так само як і не визначено механізму його реалізації. По-друге, делегування повноважень прокурору щодо погодження такого клопотання суперечить ч. 1 ст. 16 КПК та ст. 41 Конституції України, відповідно до яких позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення. По-третє, законом не визначено форму та зміст рішення Директора НАБУ чи його заступника щодо накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах та процедуру погодження цього рішення прокурором. По-четверте, не зрозуміло, які невідкладні випадки мають виникнути в разі застосування попереднього арешту, що на практиці може призводити до зловживань під час його застосування. І нарешті, по-п'яте, законом кількісно не обмежено накладення попереднього арешту на майно, що знову ж таки може сприяти певним зловживанням, пов'язаним з неодноразовим його застосуванням [238, с. 57, 58].

М. А. Макаров та О. В. Музиченко також наголошують про неприпустимість позасудових форм обмеження права власності [143, с. 157, 158; 171, с. 147, 148]. П. Д. Денисюк стверджує, що такі обмеження призводять до послаблення судового контролю за дотриманням прав підозрюваних та порушення конституційної гарантії права власності [55, с. 98].

Разом з тим багато вчених підтримують процедуру запровадження попереднього арешту. Так, А. С. Котова вважає, що необхідність інституту попереднього арешту майна є максимально оперативною формою реагування і зумовлена об'єктивними реаліями розвитку комп'ютерних технологій, що надають надшвидкі можливості для віддаленого управління коштами на рахунках, а тому цей вид арешту майна є досить прогресивним і має бути збережено [107, с. 12]. Таку думку також підтримують М. В. Лепей, О. Мала і Л. Місюра, які наголошують на прогресивності зазначених положень [139, с. 95; 146, с. 117].

На нашу думку, ЗЗКП, що обмежують майнові права особи в кримінальному провадженні, мають постійно адаптуватися до новітніх потреб і вимог органів розслідування, бути ефективним інструментом для конфіскації чи спеціальної конфіскації доходів від злочинів. У зв'язку з цим вважаємо, що попередній арешт має право на існування та застосування на практиці з урахуванням більш чіткого його визначення в законі.

Крім того, в наукових колах точаться дискусії щодо віднесення до ЗЗКП, які обмежують право власності особи, таких як відсторонення від посади та обмеження в користуванні спеціальним правом (глави 13, 14 КПК України). А. Е. Руденко вважає, що під час застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом майнові права не обмежуються [227, с. 27]. Проте Т. О. Музиченко стверджує, що даний захід порушує право власності особи, оскільки така діяльність на підставі користування спеціальним правом (особливо правом на здійснення підприємницької діяльності) може стати єдиним джерелом доходу як для особи, користування спеціальним правом якої обмежено, так й для інших членів його родини. Більш того, ЄСПЛ відносить до складу майна документи дозвільного характеру в розумінні ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (справа «Tre Traktörer Aktieföretag» v. Sweden») [172, с. 162, 163]. В. І. Галаган та Н. С. Моргун вважають, що даний захід передбачає певне обмеження, яке полягає в тому, що хоча й має місце вилучення лише документів, які посвідчують право на діяльність щодо конкретної власності, а не безпосередньо власності, проте це обмеження позбавляє можливості використовувати за призначенням автомобіль чи рушницю. На строк обмеження особа не зможе утримувати себе та свою родину, якщо заняття підприємницькою діяльністю було її основним прибутком [39, с. 86].

Застосування ЗЗКП у вигляді відсторонення від посади, на думку О. В. Верхогляд-Герасименко, є обмеженням майнових прав особи [27, с. 26]. Т. О. Музиченко також вважає, що обрання стосовно підозрюваного заходу забезпечення у вигляді відсторонення від посади має своїм наслідком невиплату йому заробітної плати. До того ж ні трудове законодавство України, а тим більше,

кримінально процесуальне, не гарантують у такому випадку виплати щомісячної грошової допомоги, а отже, порушується один з аспектів права власності особи в розумінні ЄСПЛ – «виправдані очікування» на отримання заробітної плати. Більш того, значним обмеженням права власності особи стане відсторонення від посади, якщо заробітна плата, отримувана від обіймання конкретної посади, є єдиним джерелом доходу як для самого підозрюваного, так і для його сім'ї або інших осіб, які перебувають на його утриманні [172, с. 136]. На нашу думку, відсторонення від посади переважно обмежує право на працю чи доступ до державної служби. Разом з тим вважаємо, що цей захід, а також захід щодо обмеження в користуванні спеціальним правом, можуть обмежувати й право власності особи. Таким чином, застосування кожного з обмежувальних заходів має бути обґрунтовано й не повинно порушувати конституційних прав певного учасника кримінального провадження. У кожному конкретному випадку сторона обвинувачення має вдаватися до індивідуального аналізу ситуації й визначати обмеження, які будуть спрямовані на досягнення конкретної мети, забезпечення безпеки суспільства та виконання закону.

Підводячи підсумок, зауважимо, що застосування досліджуваних ЗЗКП має в певних випадках суттєвий вплив на право власності, на можливість реалізації власником (володільцем) своїх правомочностей щодо майна, оскільки він може бути тимчасово або постійно позбавлений права володіння, користування чи розпорядження майном. Однак, ці заходи мають на меті забезпечити виконання закону та збереження правопорядку, а тому їх застосування є виправданим у випадках, визначених законом.

2.3. Порушення прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні

В Україні останніми роками постійно відбувалися зміни в кримінальному процесуальному законодавстві, спрямовані на якісне вдосконалення роботи органів досудового розслідування під час здійснення ними кримінальної процесуальної діяльності. Найважливішими напрямками цих змін було вдосконалення організації їх

роботи, забезпечення розкриття кримінальних правопорушень, невідворотності покарання, зміцнення режиму законності й гарантій дотримання прав учасників кримінального провадження.

Навіть сьогодні, незважаючи на воєнний стан, Україна як держава в особі всіх правоохоронних органів намагається забезпечити повний контроль над злочинністю. Водночас статистичні дані про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування свідчать як про позитивні, так й негативні моменти. Так, у I півріччі 2022 р. (порівняно з минулорічним періодом) спостерігалось зменшення кількості облікованих кримінальних правопорушень з 189,9 тис. до 163,4 тис. (на 14 %). Водночас спостерігалось й зменшення кількості кримінальних правопорушень, у яких особам повідомлено про підозру, з 86,6 тис. до 53,4 тис. (на 38 %), а також зменшення кількості кримінальних правопорушень, у яких кримінальні провадження направлені до суду з обвинувальним актом, з 72,3 тис. до 40,4 тис. (на 44 %) [277].

Зазначені вище дані свідчать про певні проблеми, яких не вдається уникнути під час досудового розслідування. Разом з тим вважаємо, що результативність й ефективність кримінального провадження має визначатися не лише кількісними показниками, а й якісними, ключовими з яких є недопущення необґрунтованих обмежень, а тим більш порушень конституційних прав учасників кримінального провадження, у тому числі й права власності. Органи розслідування мають не лише точно виконувати поставлені в кожному провадженні завдання, а й усвідомлювати яких дій вони не мають робити, повинні чітко розуміти ризики проведення певних процесуальних дій та прогнозувати настання потенційної шкоди від їх проведення чи застосування.

У попередніх підрозділах нашого дисертаційного дослідження ми акцентували увагу, що такі процесуальні дії як обшук, вилучення майна, арешт майна, тимчасовий доступ до речей і документів та деякі інші впливають на можливість власника (володільця) майна реалізовувати свої правомочності щодо майна, яке їм належить, проте ці дії є звичайним та необхідним явищем під час кримінального провадження, без їх проведення чи застосування неможливо виконати всі завдання

провадження. Їх застосування чи проведення не породжує перехід до іншої фізичної чи юридичної особи або держави права власності на вилучене майно, а тому не може сприйматися як порушення права власності. Зрозуміло, що кожен власник (володілець) вилученого майна має власну думку щодо його значимості та ціни, проте дії уповноваженої службової особи, якщо вони ґрунтуються на законних вимогах і узгоджені із суспільно значущими цілями, є законними та виправданими.

Водночас мусимо констатувати, що реальна ситуація щодо забезпечення цього права, недопустимості його необґрунтованого обмеження чи навіть порушення суттєво відрізняється від нормативної моделі, яка визначена в законі. Це пов'язано з тим, що на практиці представники органів досудового розслідування та прокурори, маючи достатній обсяг повноважень, відверто зловживають своїми правами, що призводить не до обмеження, а до порушення права власності. Крім того, у певних випадках відбувається абсолютно безпідставне як обмеження, так й порушення права власності на майно не лише підозрюваних, а й осіб, які загалом не мають відношення до вчинення кримінального правопорушення [184].

Л. Бабайлова з цього приводу зазначила, що на даний час існує проблема порушення права власності органами досудового розслідування, спостерігаються випадки, за яких власники не можуть вирішити питання про повернення свого майна, яке не є значимим для кримінального провадження і навіть не арештоване слідчим суддею. КПК України розрахований на сумлінне виконання всіма учасниками кримінального провадження його норм, відповідне ставлення працівників органів, що проводять досудове розслідування до питання про вилучення майна, дотримання відповідних норм даного кодексу та інших законів [58].

Проведене нами інтерв'ювання адвокатів-захисників засвідчило, що практично всі вони у своїй діяльності стикалися з випадками порушенням права власності своїх підзахисних, а саме 73,3 % опитаних. Слідча та судова практика доводять, що порушення права власності під час досудового розслідування відбуваються не лише у зв'язку з незаконним вилученням та подальшим неповерненням майна його власнику. Трапляються ганебні випадки привласнення або розтрати арештованого

майна уповноваженими службовими особами, у зв'язку з чим не лише порушується право власності осіб, яким це майно належало, а й призводить до неможливості в подальшому відшкодувати завдану злочинном шкоду та забезпечити конфіскацію чи спеціальну конфіскацію майна, чим завдається шкода іншим приватним чи державним інтересам. Прикладом, у серпні 2022 р. колишнього прокурора Генеральної прокуратури України викрили в заволодінні 8 кг золота й службовому підробленні документів. За даними слідства, у 2019 р. прокурор провів обшук у банківському індивідуальному сейфі та незаконно заволодів 8 кг золотих злитків, вартість яких становила понад 11,8 млн грн. За даними НАБУ, для реалізації свого задуму підозрюваний підробив службові документи, зокрема зазначив, що майно належить іншій особі, яка не має жодного стосунку до цього індивідуального сейфа [267]. В іншому кримінальному провадженні повідомлено про підозру колишньому заступнику начальника одного з відділів поліції Головного управління Національної поліції України в Миколаївській області в службовій недбалості, що спричинила тяжкі наслідки державним інтересам (ч. 2 ст. 367 КК України). За даними слідства, підозрюваний передав неналежній особі речові докази в кримінальному провадженні на загальну суму понад 13 млн. грн., що в подальшому призвело до їх втрати [37].

Яскравим прикладом розтрати арештованого майна, що призвело до порушення права власності на це майно, є кримінальне провадження, у якому було повідомлено про підозру колишньому голові АРМА, начальнику управління менеджменту активів центрального апарату АРМА, спеціалісту відділу з розвитку підприємства державного підприємства «Сетам», оцінювачу, засновнику та директору приватної компанії. Зазначені особи підозрювалися в розтраті заарештованого майна на суму понад 426 млн. грн. Відповідно до злочинної схеми, посадовці АРМА підготували обґрунтування належності відповідних арештованих активів до таких, якими важко управляти, зберігати або швидко псується. У подальшому майно було оцінено суттєво нижче за ринкову ціну і виставлено на електронні торги. ДП «Сетам», яке займалося організацією торгів, забезпечило перемогу завчасно визначеної приватної компанії. Під час даного досудового розслідування встановлено чотири епізоди

злочинної діяльності: продаж трьох земельних ділянок в Одеській області, які були придбані для будівництва магазинів торгової мережі «Ашан» (реальна вартість яких була знижена у 18 разів); продаж 2,6 тис. тон річкового піску в Київській області (вартістю більше ніж у 6 разів менше порівняно з ринковою); продаж понад 4,5 тис. тон карбаміду (вартістю нижче майже у 5 разів); продаж зерна, крупи та олійних культур (зменшена вартість у 4 рази) [195].

Непоодинокими стають випадки незаконного вилучення майна під час проведення обшуків у юридичних осіб, що призводить до зупинення здійснення господарської діяльності, а то й до їх банкрутства. Як зазначили Ф. Орищук, Н. Міняйло, Ю. Абібок, обшуки та вилучення майна в підприємців іноді є *nothing personal, just business* (нічого особистого, просто бізнес) з боку силовиків [188].

Ми погоджуємося з О. Баганцем, що зазначені негативні для суспільства факти є лише мінімумом того, що відбувається в Україні. На жаль, на такі відверті та цинічні зловживання правоохоронців мало хто реагує, що тим самим провокує їх на подальший наступ на конституційні права і свободи громадян, які залишаються абсолютно незахищеними [8].

Доречно також зауважити, що про такі ганебні випадки, пов'язані з порушенням права власності під час кримінального провадження, висвітлено й у рішеннях ЄСПЛ проти України. Зокрема, за даними статистичного звіту ЄСПЛ, у 2023 р. проти України було винесено 130 рішень, з яких 7 рішень стосувалися порушення права на мирне володіння своїм майном [37]. Усього з 1959 р. проти України було прийнято 1413 рішень, з них 358 стосувалися захисту власності [91]. У цілому про важливість захисту права власності свідчить той факт, що справи про захист ЄСПЛ права власності становлять близько 25,5 % від усіх розглянутих справ. Частка задоволення скарг даної категорії суттєва й становить 75 % [63, с. 115].

Слід зауважити, що обмеження та порушення права власності під час кримінального провадження не є тотожними явищами. Поняття «порушення» означає – робити що-небудь усупереч наказу, закону; діяти, чинити не так, як передбачено правилами; відхилення від певного процесу [25, с. 1074]. В. В. Назаров порушення конституційних прав людини в кримінальному провадженні визначає, як

необумовлені фактичними обставинами справи і непідтверджені належним чином сукупністю доказів у справі, а також пов'язані з незаконними методами ведення дізнання та досудового слідства дії і рішення органів, які провадять розслідування та здійснюють правосуддя [175, с. 128]. На нашу думку, порушенням права власності в кримінальному провадженні є діяльність, спрямована на створення перешкод чи ненадання можливості власнику (володільцю) майна повним обсягом реалізувати свої майнові права та законні інтереси, передбачені Конституцією, законами України та міжнародними договорами.

Загалом вважаємо, що порушення права власності під час кримінального провадження є недопустимим явищем, яке не лише суперечить вимогам кримінального процесуального закону України, а й підриває авторитет держави, правоохоронних органів, впливає на розвиток економіки, ділову активність, реалізацію законних інтересів як учасників кримінального провадження, так й інших осіб, які не мають відношення до кримінального провадження. У зв'язку із зазначеним досить актуальним є дослідження причин порушень права власності під час досудового розслідування та вироблення практичних рекомендацій щодо їх недопущення.

На нашу думку, причини порушень права власності мають різновекторний характер і залежать як від самого слідчого, прокурора, їх ставлення до закону, так й від вибору ними порядку проведення чи застосування певної процесуальної дії, законності вилучення певного майна, особливостей його зберігання та своєчасності повернення незаконно вилученого майна тощо. Нерозуміння в певних випадках уповноваженою службовою особою суті, значення та цінності права власності призводить до його зневаги. Наслідком цього стає те, що слідчий чи прокурор відступає від вимог кримінального процесуального закону або вибірково ставиться до вимог, які містяться в нормах КПК України, що стосуються проведення чи застосування процесуальних дій, що обмежують права власника, порядку вилучення, зберігання та повернення вилученого майна.

Залежно від виду процесуальної дії виникають й різні порушення досліджуваного конституційного права. Як ми вже зазначали, завжди з обмеженням

права власності перетинається така С(Р)Д як обшук. Статистичні дані свідчать про щорічне зростання кількості обшуків під час досудового розслідування. Прикладом, у 2020 р. до судів надійшло 97 367 клопотань щодо проведення обшуку, тобто набагато більше ніж за всі попередні роки (у 2019 р. – 95 441). До того ж судами задоволено 71 200 клопотань, тобто 73 %, що також значно перебільшує кількість клопотань, задоволених у 2019 р., а саме 69 712 [11].

Під час проведення обшуку слідчий наділений правом: тимчасово вилучати речі, які зазначені в ухвалі слідчого судді та мають значення для кримінального провадження; вилучати речі та документи, які не зазначені в переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку; вилучати предмети, які заборонено законом в обігу; здійснювати детальний опис вилученого майна у протоколі обшуку та ін. Якщо вилучене майно не має значення для кримінального провадження, слідчий не повинен зволікати з поверненням необґрунтовано вилученого майна.

На жаль, на сьогодні фіксується чимало фактів порушення права власності в результаті проведення обшуків. Поширеною проблемою, яка спричиняється обшуками, стає безпідставне вилучення та утримування майна органом слідства протягом невизначеного часу без вмотивованого судового рішення [187]. Прикладом, у зареєстрованому провадженні за фактом сприяння сепаратизму слідчі СБУ вилучили належні батькам та сину кошти й коштовності, які протягом 18 місяців з моменту вилучення законним власникам не були повернуті. І це при тому, що ці громадяни ніякого відношення до цього провадження не мали й не мають, будь-якої належності до майна, здобутого злочинним шляхом не доведено, статус їх як свідків не змінено на підозрюваних [10]. В іншому кримінальному провадженні (№ 756/3279/21) слідче управління ГУ ДФС у місті Києві здійснювало досудове розслідування за фактом ухилення від сплати податків фізичною особою – підприємцем (ФОП). У рамках розслідування було проведено обшук та вилучено майно в підприємства, яке не перебувало в господарських відносинах з ФОП. Даних про наявність кримінального провадження щодо підприємства в ЄРДР унесено не було, а вилучене майно не відповідало критеріям речових доказів. До того ж,

звернення з клопотанням про арешт майна було здійснено з пропуском установленого законом строку – після спливу 48 годин від моменту проведення обшуку [29].

Крім того, на практиці трапляється багато випадків, за яких під час проведення обшуку умисно та безпідставно пошкоджується майно. Нерідко з місць проведення обшуків зникають дорогоцінні речі, гроші тощо [10]. Прикладом, працівниками правоохоронних органів міста Києва під час проведення обшуку в магазині Graff у центрі Києва було незаконно привласнено відповідними посадовими особами ювелірні вироби і годинники. За цим інцидентом відкрито три кримінальні провадження за крадіжку, привласнення майна, перевищення повноважень і підробку. Згідно з рішенням суду від 18 грудня 2018 р. власники ювелірного магазину Graff, який фактично був пограбований правоохоронцями під час обшуку, відсудили в держави 25,4 млн. гривень [33].

Поширеними в діяльності правоохоронних органів стають випадки вилучення майна, документів, які не зазначені у відповідній ухвалі слідчого судді та не пов'язані з конкретним кримінальним провадженням або вилучення більшої кількості документів чи речей, ніж вказано в ухвалі слідчого судді. О. В. Бурлака, досліджуючи порушення, які відбуваються під час проведення обшуку, зауважує не лише про випадки, за яких вилучаються речі та документи, що не стосуються кримінального провадження, не конкретизуються в протоколі С(Р)Д їх кількісно-якісні індивідуальні характеристики, а й звертає увагу на непоодинокі випадки вилучення документів з офісних приміщень кількох організацій, якщо дозвіл надано на вилучення документів лише однієї з них. Таким чином, існує ризик вилучення речей і документів, які не мають відношення до кримінального провадження, що ускладнює в майбутньому доведення власником, користувачем факту їх вилучення [21, с. 131].

На нашу думку, причинами вищезазначених порушень є неконкретне визначення в ухвалі слідчого судді переліку речей, документів, які слід відшукати та вилучити під час обшуку. Як слушно зазначив Г. Нікшов, зазвичай у таких ухвалах зазначається щось на кшталт «речі та документи, що свідчать про вчинення

кримінального правопорушення», «грошові кошти», «блокноти, ноутбуки, системні блоки, планшети та інші носії інформації». На підставі ухвали слідчого судді, у якій бракує докладного переліку речей, які цікавлять слідство, вилучаються будь-які речі, комп'ютери й інші пристрої для зберігання інформації, мобільні телефони, гроші, документи тощо. Вилучається бухгалтерська документація, комп'ютери, смартфони працівників та готівка [180]. Таким чином, слідчий отримує необмежену можливість вилучити практично будь-які речі та документи, які на його власне переконання можуть свідчити про обставини вчинення кримінального правопорушення. Зазначимо також, що такі дії порушують не лише право власності, а й право на справедливий суд.

Інколи слідчі не виконують вимог кримінального процесуального закону щодо залишення власнику чи володільцю опису всіх документів і речей, які було вилучено. Таке порушення призводить до неможливості довести в подальшому власником чи володільцем майна конкретного переліку вилученого майна в судовому засіданні. Вважаємо, що такі дії також порушують право власності осіб на певні речі і за це відповідні службові особи мають нести передбачену законом відповідальність.

Порушення права власності відбувається й під час застосування ЗЗКП. Так, правозастосовна практика свідчить, що під час тимчасового вилучення майна непоодинокими стають випадки, за яких слідчий не звертається з клопотанням про його арешт до слідчого судді і таке майно утримується протягом тривалого періоду. Причини цих порушень можуть бути різні. Прикладом, слідчий вважає вилучене майно речовим доказом, яке не потребує арешту або майно не повертається через завантаженість слідчого. Такі дії чи навіть подальша бездіяльність слідчого призводять до порушення права власності осіб, у яких було вилучено відповідне майно. В. Коломієць, аналізуючи зазначену проблему, зауважив, що після тимчасового вилучення майна слідчі та прокурори часто не виконують процедури звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт такого майна у строк, установлений ч. 5 ст. 171 КПК України. При цьому майно також не повертають особі, у якої воно було вилучене, через помилкове переконання в тому, що майно не

підлягає подальшому арешту, якщо воно було вилучене згідно з ухвалою суду про обшук. Крім того, слідчі та прокурори часто неправильно кваліфікують правовий статус майна, яке заборонено законом в обігу [95]. І. А. Галась акцентує увагу на порушеннях з боку суб'єктів, які безпосередньо проводили тимчасове вилучення майна, що виявляється передусім у несвоєчасному поверненні чи неповерненні тимчасово вилученого майна, а також у порушенні строків звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна [41, с. 133, 134].

Зауважимо, що відповідно до ч. 3 ст. 169 КПК України слідчий, прокурор після отримання судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді. На сьогодні виконання цієї норми закону залишається на вкрай низькому рівні. Причинами цього є: по-перше, суб'єктивне тлумачення цієї норми слідчими, що призводить до несвоєчасного повернення вилученого майна; по-друге, невизначений законом порядок, на підставі якого слідчий, прокурор мають виконувати вказаний вище обов'язок; по-третє, не визначена відповідальність за невиконання слідчим, прокурором цього обов'язку.

Аналіз слідчої та судової практики показав, що найбільше порушень права власності відбувається в разі застосування арешту майна. Як зазначив О. Баганець, про відвертий наступ з боку держави на право власності свідчать статистичні дані щодо кількості дозволів на арешт майна (відповідні статистичні дані Державної судової адміністрації України, Офісу Генерального прокурора, Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду нами наведено у пар. 2.2). При цьому кількість розкритих кримінальних правопорушень та направлених до суду обвинувальних актів не зростає, а, навпаки, зменшується. Про грубе порушення права власності громадян органами досудового розслідування свідчить кількість клопотань про скасування вже накладеного слідчими суддями арешту майна [11].

В юридичній літературі неодноразово акцентувалася увага на тому, що сторона обвинувачення не завжди уважно вивчає питання щодо належності майна, не вживає

достатніх заходів щодо перевірки доводів підозрюваного чи інших зацікавлених осіб про належність описаного чи вилученого майна, що призводить до арешту майна, яке не належить підозрюваному. Прикладом, в одному з кримінальних проваджень суд наклав арешт на автомобіль, що належав співмешканці підозрюваного, яка не мала будь-якого відношення до цього провадження. Крім того, автомобіль був придбаний у кредит, що підтверджувало факт його придбання в законний спосіб і не стосувалося злочинних дій підозрюваного. Водночас суд наклав арешт на автомобіль як на майно підозрюваного, яке належить йому на праві спільної власності [190], чим порушив право власності іншої особи.

На жаль, до суттєвих порушень правомочностей власника (володільця) майна призводить недостатнє врегулювання законодавцем питання розумності строку арешту майна. Доречно звернути увагу на ч. 1 ст. 170 КПК України, відповідно до якої арештом майна є тимчасове позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування майном. Інакше кажучи, у кримінальному провадженні майно може бути арештовано на певний строк, тобто не може бути арештоване роками. У зв'язку з цим вважаємо, що законодавець має визначити розумний строк арешту майна, що припинить на практиці певні зловживання з боку співробітників органів досудового розслідування щодо повернення вилученого майна.

Зауважимо також, що згідно з кримінальним процесуальним законодавством вартість майна, яке належить арештувати (крім випадків арешту майна для забезпечення конфіскації), повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної в цивільному позові або розміру неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою (ч. 8 ст. 170 КПК України). Отже, арешту підлягає лише те майно, яке в подальшому буде необхідне й достатнє для виконання вироку у відповідній частині. Разом з тим на практиці трапляються непоодинокі випадки непропорційності обсягу вжитих заходів у межах досудового розслідування кримінальних проваджень щодо арешту майна. Рада бізнес-омбудсмена у своєму звіті, присвяченому аналізу проблем зловживань повноваженнями з боку правоохоронних органів, які заподіюють тиск на вітчизняний бізнес, зазначила, що обсяг ужитих процесуальних заходів у вигляді

арешту майна (арешти банківських рахунків, готової продукції, засобів виробництва та корпоративних прав) у певних кримінальних провадженнях є абсолютно надмірним, загальна вартість арештованого майна може бути перевищена в десятки разів, ніж розмір заявлених вимог [232, с. 22]. Ми вже зазначали у своєму дослідженні, що арешт майна тягне за собою суттєве обмеження права власності певних учасників кримінального провадження. Водночас вважаємо, що значне завищення обсягу майна, на яке накладається арешт, є порушенням закону, не відповідає як вимогам ст. 170 КПК України, так й визначеним у ст. 2 КПК України завданням кримінального провадження, а тому автоматично призводить до порушення права власності власника чи володільця арештованого майна.

Науковці та практики постійно наголошують про наявність численних випадків безпідставного втручання в майнові права власників в разі арешту їх майна з метою забезпечення спеціальної конфіскації. Так, О. Карлін та Т. Фенюк зазначають, що спеціальна конфіскація стала дієвим інструментом протиправного втручання в права добросовісних власників майна. Ми підтримуємо їх у тому, що на сьогодні досить складно на практиці довести факти добросовісності набуття майна третьою особою, оскільки такі якості, як законність та оплатність правочину з придбання майна, а також ціни придбання (ринкова чи навіть вище ринкової), не є визначальними. Наслідком цього є те, що при накладенні арешту на майно з метою забезпечення спеціальної конфіскації питання добросовісності його набуття (та навіть дати його набуття) слідчі судді здебільшого ігнорують, указуючи, у тому числі, на передчасність такого питання. На практиці існує безліч випадків накладення арешту на майно, яке хронологічно набуто раніше вчинення інкримінованих дій з мотивів забезпечення спеціальної конфіскації [88].

Порушення майнових прав добросовісних власників можуть відбуватися внаслідок недотримання на практиці питання співмірності ступеня втручання в право власності рівню суспільної небезпеки делікту, а також через логічну виправданість застосування арешту майна з метою забезпечення спеціальної конфіскації. Застосування спеціальної конфіскації в провадженні за фактом учинення будь-якого умисного злочину, передбаченого Особливою частиною

Кримінального кодексу (окрім злочинів невеликої тяжкості), за вчинення якого передбачене покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу в сумі понад 3 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, здається не виправданим у контексті невідповідності ступеня втручання в право власності суспільній небезпеці вчиненого кримінально караного діяння (особливо в разі вчинення злочину середньої тяжкості). Отже, інститут спеціальної конфіскації нарівні передбачає не лише можливість більш ефективно протидіяти злочинності та її наслідкам, а й містить суттєві недоліки, які можуть бути використані для порушення майнових прав добросовісних власників, надає вкрай широкі підстави для арешту та конфіскації майна осіб, які не вчиняли жодних протиправних дій [88].

Трапляються й випадки, за яких арешт майна зачіпає інтереси юридичних осіб, які не мають жодного відношення до відповідних кримінальних проваджень та діяльності тих чи інших осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень. При цьому це можуть бути не лише українські, а й іноземні підприємства. Такі дії призводять до порушення їх прав та охоронюваних законом інтересів. Постраждали від таких дій іноді роками не можуть повернути свою власність, належність якої до розслідуваного кримінального правопорушення є вкрай сумнівною.

Слід виокремити й порушення, які виникають через ігнорування наслідків, що спричинені арештом майна, для підозрюваного чи третіх осіб. Прикладом, у кримінальному провадженні, порушеному за ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366 КК України, до суду звернувся директор ТОВ «Пандеон» з клопотанням про скасування арешту майна. Клопотання було мотивоване тим, що в рамках вказаного кримінального провадження слідчим суддею за клопотанням слідчого було арештовано тканину. Унаслідок арешту тканини ТОВ «Пандеон» зазнавало збитків третій місяць поспіль. Різновидом діяльності товариства було ткацьке виробництво, оздоблення текстильних виробів, виробництво верхнього одягу та інше. Зазначена тканина використовувалася в господарській діяльності товариства. Між підприємством та контрагентами раніше було укладено договори щодо поставки тканини, а подальше утримування даної тканини під арештом могло призвести до застосування

контрагентами штрафних санкцій до підприємства за невиконання зобов'язання з поставки тканини вчасно. Штат товариства нараховував приблизно 150 осіб. Продовження арешту могло призвести до скорочення кількості робочих місць, що забезпечуються товариством, подальших збитків, зменшення податкових надходжень до місцевого та державного бюджетів й банкрутства підприємства. Таке клопотання в результаті розгляду слідчим суддею було задоволено [55, с. 99].

Непоодинокими є випадки, за яких під час розгляду клопотання про арешт тимчасово вилученого майна у судові засідання його власник не викликається (прикладом, ухвала Печерського районного суду міста Києва від 21 серпня 2019 р. у справі № 757/44462/19-к, № 428/8832/19, ухвала Печерського районного суду міста Києва від 12 червня 2019 р. у справі № 757/30182/19-к). Як зазначив М. Нуралін, відмовою від повідомлення власників тимчасово вилученого майна про розгляд клопотань про арешт порушуються кілька прав: по-перше, право на захист власності в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; по-друге, право на захист; по-третє, принципи законності та диспозитивності. Такі дії, точніше бездіяльність, стають підставою для скасування ухвал про арешт і притягнення винних до дисциплінарної відповідальності. На сьогодні така практика і позиція вже сформовані як Вищою радою правосуддя (рішення № 2927/3дп/15-18 від 19 вересня 2018 р.; рішення № 672/0/15-19 від 5 березня 2019 р.), так і Верховним Судом (постанова від 5 вересня 2019 р. № 11-375ссп19) [73].

Т. В. Смалюк звертає увагу на проблему дотримання права власності в разі, коли під час досудового розслідування закривається кримінальне провадження, а питання зняття арешту з майна при цьому не вирішується. Загалом рішення про закриття кримінального провадження на цій стадії може приймати слідчий чи прокурор на підставі ч. 4 ст. 284 КПК України. Проте на відміну від прокурора в слідчого немає повноважень щодо зняття арешту з майна, оскільки він не є суб'єктом звернення з клопотанням про скасування арешту майна. Прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження має скасувати арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації, але таке

рішення не завжди приймається. Отже, необґрунтоване збереження арешту на майно є протиправним та тривалим порушенням права власності, яке має бути в будь-якому разі відновлено [238].

Зазначимо, що порушення права власності виникають також через необґрунтований та безпідставний арешт майна; тривале перебування майна під арештом без визнання речовим доказом та повідомлення про підозру його власнику [188]; вилучення та арешт майна, на яке не було надано дозвіл в ухвалі слідчого судді та яке не відповідає критеріям тимчасово вилученого майна; арешт майна для забезпечення цивільного позову без подання такого позову й навіть відсутності підозрюваного [77].

Крім того, ЗЗКП, який може призвести до порушення права власності є ТДРД, який також є поширеним заходом у кримінальному провадженні. А. І. Кунтій певні проблеми під час практичного застосування цього заходу, зокрема й щодо дотримання права власності, убачає передусім у невизначеності строку, упродовж якого вилучені на підставі ухвали слідчого судді (суду) речі та документи можуть знаходитися в особи, яка виконала ухвалу. Разом з тим порушення виявляються не лише в тривалому утриманні вилучених речей і документів стороною кримінального провадження, а й у відсутності процесуального механізму визначення порядку їх тримання та повернення, а також у невизначеності їх статусу [131, с. 49].

В. П. Кушпін, І. І. Циліурік, В. В. Черепушак вважають, що причинами порушень права власності під час ТДРД є помилки, які допускають слідчі та прокурори під час складання клопотання про застосування цього заходу, а саме бракування в тексті клопотання конкретного переліку чи ознак речей і документів, щодо яких необхідно отримати тимчасовий доступ, а також адреси чи назви установи, де саме знаходяться необхідні документи та речі, наявність у клопотанні формулювань «та інших документів» або «тощо», що призводить до необґрунтованого вилучення майна в певної особи [136, с. 372].

Ю. В. Сухомлин типовими порушеннями вважає: ненадання доказів щодо необхідності ТДРД; відсутність чітко визначеного переліку речей і документів, доступ до яких планується отримати; відсутність інформації про ідентифікуючі

ознаки відповідних речей і документів; бракування назви, адреси установ, підприємств чи організацій, у володінні яких перебувають речі і документи, відсутність у них статусу юридичної особи; недостатнє обґрунтування підстав та доведення, що речі і документи можуть знаходитись у володінні особи; речі і документи, зазначені в клопотанні, містять охоронювану законом таємницю (банківську, лікарську тощо); відсутність повних та конкретних відомостей про речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати та ін. [253, с. 118-119].

На нашу думку, виокремлення вищезазначених проблем передбачає різні за масштабом порушення: починаючи від незначного відхилення від процедури та закінчуючи серйозним зловживанням наданими процесуальними повноваженнями. Проте всі такі проблеми призводять до порушення конституційних прав людини, у тому числі й права власності. Загалом вважаємо, що основними порушеннями права власності під час застосування цього заходу є вилучення речей, які не зазначені в ухвалі слідчого судді; вилучення документів, виїмка яких не була дозволена судом; тривале утримання вилучених речей і документів особою, яка отримала право на доступ до них.

Ретельне вивчення матеріалів досудового розслідування, узагальнення слідчої та судової практики, власний практичний досвід, дозволяє виокремити такі дії (бездіяльність) слідчого, прокурора, слідчого судді під час застосування чи проведення процесуальних дій, що призводять до подальшого порушення права власності, як:

- безпідставне вилучення під час обшуку та подальше утримання слідчим майна протягом невизначеного часу без вмотивованого судового рішення;
- умисне пошкодження майна під час проведення обшуку, коли для цього не було жодних підстав;
- вилучення майна, документів, які не зазначені в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук та не пов'язані з конкретним кримінальним провадженням або вилучення більшої кількості документів чи речей, ніж вказано в ухвалі слідчого судді;

– невручення другого примірника протоколу обшуку разом з доданим до нього описом вилучених речей та документів особі, у якої було проведено обшук, що призводить до неможливості довести в подальшому власником чи володільцем майна конкретного переліку вилученого;

– тривале перебування майна під арештом без визнання речовим доказом та повідомлення про підозру його власнику;

– незняття арешту з майна в разі закриття кримінального провадження;

– накладення арешту на майно з метою збереження речових доказів попри те, що майно не відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України;

– накладення арешту на майно попри те, що не було достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК України, може призначити покарання у виді конфіскації майна;

– накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка в силу закону несе відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, щодо якої здійснюється провадження, попри відсутність обґрунтованого розміру цивільного позову в кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження;

– відсутність в клопотанні про арешт майна переліку і видів майна, що належить арештовувати;

– не зазначення в клопотанні про арешт майна документів, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретних фактів і доказів, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим третіми особами таким майном;

– відсутність у клопотанні цивільного позивача у кримінальному провадженні про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, розміру шкоди, завданої кримінальним

правопорушенням, а також розміру позовних вимог, що призводить до неспівмірного арешту майна;

– відсутність у клопотанні цивільного позивача в кримінальному провадженні про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, матеріалів, які містять докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди;

– застосування попереднього арешту майна строком більше 48 годин;

– заборона використання житлового приміщення особам, які на законних підставах проживають у ньому, у разі накладення арешту на майно;

– несвоєчасне повернення чи неповернення тимчасово вилученого майна й при цьому неподання клопотання про арешт цього майна;

– накладення арешту на майно без урахування розумності та співрозмірності обмеження права власності завданням кримінального провадження;

– неврахування наслідків арешту майна для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб;

– неповернення особі тимчасово вилученого майна в разі відмови в задоволенні або частковому задоволенні клопотання про арешт даного майна;

– незастосування найменш обтяжливого способу арешту майна, що може призвести до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб;

– накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову без подання такого позову;

– незазначення в тексті клопотання конкретного переліку чи ознак речей і документів, відносно яких необхідно отримати тимчасовий доступ;

– тривале утримання тимчасово вилучених речей і документів.

Вищезазначений перелік дій (бездіяльності) сторони обвинувачення, що може призвести до порушень права власності, не є остаточним. На практиці трапляються й інші ситуації, що призводять до незаконного позбавлення правомочностей власника

(володільця) майна. На жаль, це дає нам можливість дійти висновку, що на сьогодні як кримінальне процесуальне законодавство України, так й діяльність правоохоронних органів більше орієнтовані на покарання особи, яка підозрюється чи обвинувачується в учиненні кримінального правопорушення, застосування до неї примусових заходів фізичного та майнового характеру, а не на відновлення порушених прав. Вважаємо, що призначення кримінального процесуального права має зводитися як до підтримання збалансованості суспільних відносин під час кримінального провадження, так й недопущення порушень конституційних прав. Навіть у період воєнного стану в державі мають з'являтися нові можливості для покращення ефективності та вдосконалення роботи правоохоронної системи, довіри населення до органів розслідування, прокуратури та суду, а також щодо належного дотримання й забезпечення конституційних прав учасників кримінального провадження.

Висновки до розділу 2

1. Основними С(Р)Д, під час чи в результаті проведення яких може бути безпосередньо обмежено право власності, є огляд та обшук. Проведення зазначених С(Р)Д завжди повинно відповідати вимогам закону, при цьому дії сторони обвинувачення повинні відповідати певним критеріям щодо чинення мінімальної шкоди правам та законним інтересам власника (володільця) майна, урахування наслідків своїх дій та дотримання принципу розумної достатності використовуваних засобів у разі обмеження відповідного конституційного права.

2. Обмеження права власності під час проведення С(Р)Д являє собою: реакцію держави в особі компетентних органів на кримінальне правопорушення; спосіб впливу на власника (володільця) майна всупереч його волі та бажанню; певні заходи застосування уповноваженими суб'єктами; певні правові обмеження; заходи, спрямовані на примушення власника (володільця) майна виконувати юридичні обов'язки та дотримуватися правових заборон.

3. Основними вимогами для обмеження права власності в разі проведення С(Р)Д є: унесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР; наявність підстав для прийняття рішення про їх проведення; дотримання встановленого законом порядку прийняття рішення про проведення певної С(Р)Д; належність суб'єкта проведення; роз'яснення й забезпечення прав та обов'язків особам, які беруть у ній участь, та процесуального порядку проведення С(Р)Д; забезпечення присутності під час проведення С(Р)Д осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені; забезпечення державним примусом; належна процесуальна фіксація перебігу та результатів С(Р)Д.

4. Речами, які можуть бути вилучені під час обшуку, є: указані в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук і для виявлення яких проводиться ця С(Р)Д; вилучені законом з обігу, незалежно від їх відношення до кримінального провадження; не містяться в переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, але мають доказове значення у справі; мають значення для кримінального провадження та вилучені під час особистого обшуку осіб, які перебувають у приміщенні під час проведення обшуку.

5. Під час огляду можуть бути вилучені виключно речі й документи, які мають значення для кримінального провадження, а також речі, вилучені з обігу. Під час огляду вилучені речі, документи, інше майно набувають статусу тимчасово вилученого майна, а тому подальше їх законне знаходження в сторони обвинувачення має бути підтверджено виключно ухвалою слідчого судді про арешт такого майна, в іншому випадку воно має бути повернуто власнику.

6. До ЗЗКП, які можуть обмежувати право власності, слід віднести: тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; попередній арешт майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах; обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади. У разі застосування вищезазначених заходів, обмеження права власності накладаються не лише щодо правомочностей власника, а й відносно майна, яке має різний цивільно-правовий статус.

7. Виокремлено вплив тимчасового доступу до речей і документів на можливість реалізації власником (володільцем) майна своїх правомочностей. Доведено, що в КПК України відсутнє належне регулювання правового статусу вилучених речей і документів, чітко визначених строків перебування в особи, яка провела цю дію, вилучених речей чи документів, а також не визначено процесуального механізму повернення вилучених речей чи документів. Виокремлено роль та значення тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні, способи та наслідки обмеження права власності в разі його застосування. Акцентовано увагу на переліку майна, яке може бути вилучено в підозрюваного чи особи, у володінні якої воно перебуває, а також його збереження. Проаналізовано підстави повернення тимчасово вилученого майна та процедура фіксації його повернення.

8. Визначено сутність арешту майна та його наслідки для власника (володільця) такого майна. Виокремлено чинники, що виокремлюють арешт майна від інших заходів забезпечення. Проаналізовано слідчу та судову практику щодо застосування цього заходу в умовах воєнного стану. Виокремлено діяльність, яка має виконуватися стороною обвинувачення та судом у разі вирішення питання щодо застосування арешту майна, а також встановлено межі такої діяльності. Проаналізовано етапи накладення арешту на майно, мету забезпечення цього заходу та відповідних суб'єктів, на майно яких може бути накладено арешт. Виокремлено права та обов'язки власника (володільця) майна в разі застосування цього заходу.

9. Досліджено такі заходи забезпечення, як відсторонення від посади, обмеження в користуванні спеціальним правом, передача майна в управління АРМА, та їх вплив на правомочності власника майна, виокремлено законодавчі недоліки цих заходів. Акцентовано увагу на доцільності вдосконалення взаємодії органів розслідування з АРМА в разі арешту майна з метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності.

10. Виокремлено негативну правозастосовну практику під час проведення С(Р)Д та застосування ЗЗКП, наслідком якої є порушення права власності. Під порушенням права власності в кримінальному провадженні слід розуміти діяльність,

яка спрямована на створення перешкод чи ненадання можливості власнику (володільцю) майна повним обсягом реалізувати свої майнові права та законні інтереси, передбачені Конституцією, законами України та міжнародними договорами. Виокремлено та систематизовано причини порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні та надано практичні рекомендації щодо їх недопущення.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВА СУТНІСТЬ ТА ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

3.1. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення недоторканості права власності в кримінальному провадженні

Застосування під час кримінального провадження правообмежувальних заходів майнового характеру завжди потребувало правового механізму забезпечення недоторканості права власності, його охорони та захисту від безпідставного та довільного обмеження. Проведене нами інтерв'ювання слідчих, прокурорів, слідчих суддів та захисників-адвокатів показало, що одним із найбільш уразливих та таких, що потребує першочергової охорони та захисту під час застосування чи проведення відповідних правообмежувальних заходів, є право власності (відповідно 10,5 %, 16 %, 13 % та 73,3 % опитаних).

В. В. Горошко щодо допустимості втручання в право власності зазначила про необхідність створення ефективного механізму забезпечення майнових прав особи, оскільки незаконне та необґрунтоване застосування примусу, вторгнення державних органів до сфери законних інтересів фізичної або юридичної особи, позбавлення, навіть тимчасове, її майна здатне завдати суттєвої шкоди її законним інтересам [47, с. 156]. На думку О. В. Музиченко, охорона та захист власності є важливою функцією держави, яка повинна забезпечувати вільне користування майном, а також гарантувати недоторканність власності в будь-якій сфері суспільних відносин, зокрема і в кримінальних процесуальних правовідносинах [171, с. 59].

Загалом, дослідження питання щодо механізму забезпечення недоторканості права власності під час кримінального провадження зумовлено численними ситуаціями на практиці, які свідчать про перешкоджання реалізації цього права або його необґрунтоване обмеження чи навіть порушення. Вважаємо, що недоторканність права власності має забезпечуватися ефективними механізмами та

процедурами, які б гарантували дане право, охороняли його та захищали, запобігали незаконним посяганням на майно особи, яка залучається в кримінальне провадження, забезпечували правову впевненість у недоторканності власності.

Слід зауважити, що механізм забезпечення недоторканності права власності є складовою юридичного механізму забезпечення прав і свобод людини, який має свої галузеві особливості. Науковці по різному визначають його сутність. Так, на думку К. В. Бориченко, механізм забезпечення прав людини спрямований на підготовку, створення умов для здійснення, охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина. Інакше кажучи, забезпечення прав передбачає вжиття заходів та засобів, за допомогою яких визначаються межі прав, процесуальні форми їх використання, здійснюється їх конкретизація, стимулюється виконання кореспондуючих правам обов'язків, тобто те, що передує здійсненню конкретних прав, а також ужиття заходів та засобів, що можуть бути застосовані в разі їх порушення або для запобігання відповідним неправомірним діям [18, с. 87]. О. П. Кучинська визначає механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження як комплексну взаємодіючу систему нормативно-правових підстав, юридичних засобів, загально-соціальних умов, а також посадових осіб та органів, що в сукупності забезпечують правомірну реалізацію прав учасників кримінального провадження, а в необхідних випадках їх охорону, захист або відновлення [135, с. 156]. Ю. М. Перерва та Я. М. Троян зазначили, що забезпечення прав і свобод людини полягає у створенні відповідних умов для здійснення прав і свобод людини, що має три чіткі напрями державної діяльності, а саме: сприяння реалізації прав і свобод людини (шляхом позитивного впливу на формування їх загально-соціальних та юридичних гарантій); охорона прав і свобод людини (створення системи заходів, спрямованих на попередження правопорушень, усунення причин, що їх спричиняють); захист прав і свобод людини в разі їх порушення (створення певної системи засобів та факторів, застосування яких пов'язане з відновленням порушеного права) [193, с. 486].

Проведений нами аналіз наукової літератури дає можливість дійти висновку, що механізм забезпечення недоторканності права власності в кримінальному

провадженні має певне функціональне розрізнення, що формує його відповідні підсистеми, а саме механізми реалізації, охорони та захисту.

Механізм реалізації недоторканності права власності передбачає певні способи, процедури і засоби, завдяки яким забезпечується власність на майно і виконуються пов'язані з цим права та обов'язки. Закріплення недоторканності права власності в національному законодавстві означає існування реальної можливості власника (володільця) майна користуватися своїми правомочностями в межах та порядку, визначених законом. У випадку застосування певних правообмежувальних заходів майнового характеру власник (володілець) майна має право знати підстави їх застосування; виказувати свої зауваження та заперечення щодо порядку їх проведення; використовувати правову допомогу захисника-адвоката або представника під час проведення чи застосування процесуальних дій; подавати заяви, які мають бути обов'язково занесені до протоколу процесуальної дії; отримувати другий примірник протоколу разом з доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей; заявляти клопотання; надавати докази (прикладом, документи, що підтверджують право власності на майно, легальність його придбання чи підтверджують вартість придбаного майна); ознайомлюватися з матеріалами розслідування в частині, що стосується прав та законних інтересів власника тощо. До того ж, механізм реалізації власником (володільцем) майна зазначених прав співвідноситься з обов'язком уповноваженого органу, до якого він звернувся виконати відповідні дії.

Механізм охорони права власності полягає в попередженні будь-якого можливого протиправного обмеження чи порушення цього права, контролі за його дотриманням та готовністю відповідних суб'єктів реагувати на можливе порушення. Саме недопущення небажаних фактів чи дій, що можуть спричинити порушення права власності або стати перешкодою для його реалізації, є найважливішим призначенням механізму охорони досліджуваного права в системі його забезпечення. Уповноважені владні суб'єкти шляхом ужиття комплексу заходів та засобів, регламентованих законом, зобов'язані сприяти попередженню порушення цього права.

Вважаємо, що механізм охорони права власності передбачає:

- визначення в кримінальному процесуальному законодавстві України недоторканності права власності як засади кримінального провадження;
- законодавче визначення процесуального механізму провадження дій, що допускають обмеження права власності;
- установлення строків дії ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, чіткий та індивідуально визначений перелік тих речей та документів, доступ до яких надається (ст.ст. 159-166 КПК України);
- визначення в законі майна, яке може бути тимчасово вилучено, підстав на таке вилучення, строку подання клопотання про вилучення майна, а також переліку підстав припинення тимчасового вилучення майна (ст.ст. 167-169 КПК України);
- визначення критеріїв та випадків, за наявності яких майно може бути арештовано (ст. 170-175 КПК України);
- визначення правил проведення огляду та обшуку, дотримання яких є обов'язковими для осіб, які їх провадять, вимог до клопотання про проведення цих дій, а також вимог до ухвал слідчого судді (ч.ч. 2, 5 ст. 234, ч. 2 ст. 235, ч.ч. 1, 2, 4, 5, 8 ст. 236, ч.ч. 2, 4, 5 ст. 237 КПК України), переліку речей, які можуть бути вилучені під час їх проведення;
- належну правову регламентацію підстав і порядку вирішення долі речових доказів, прикладом, речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, має бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених ст.ст. 160-166, 170-174 КПК України; у разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу, остання зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа, остання зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дублікату (ч.ч. 1, 4 ст. 100 КПК України);

– правові вимоги щодо поновлення майнових прав особи в разі закриття кримінального провадження чи виправдання обвинуваченого (ст.ст. 284, 374 КПК України);

– правові вимоги до діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді щодо дотримання права власності учасників кримінального провадження (забезпечення схоронності майна та неможливості доступу до нього сторонніх осіб; повідомлення особи, у якої було тимчасово вилучене майно, про дату, час та місце судового засідання з розгляду клопотання про накладення арешту на майно; вилучення лише тих речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу тощо);

– установлення відповідальності службових осіб органів розслідування за порушення права власності.

Механізм захисту права власності загалом охоплює правові норми, гарантії, процесуальні дії, що виконуються у разі посягання на це право, його необґрунтованого обмеження чи порушення і полягають у забезпеченні швидкого та повного відновлення протиправно порушеного права власності, притягненні до юридичної відповідальності суб'єктів, які протиправно порушили це право. К. Горностай з цього приводу зауважила, що захист прав і свобод людини та громадянина являє собою забезпечення чи відновлення порушеного суб'єктивного права компетентними органами чи самим суб'єктом цього права [44, с. 51]. С. А. Паршак визначив захист прав учасників кримінального провадження як діяльність, що полягає в недопущенні порушень прав особи (у разі погрози порушення прав чи при перешкоді їх здійсненню) або у відновленні порушених прав та спрямована на повну реабілітацію прав особи, відшкодування їй завданої шкоди, а також притягнення винної особи до юридичної відповідальності [191, с. 161].

Ми погоджуємося з С. М. Тарасюком та В. В. Назаровим, що заходи захисту є первинною реакцією на факт відхилення від охоронних заходів. Вони мають завдання примусити зобов'язану особу виконувати обов'язки, покладені на неї законом. У зв'язку з цим захист є пріоритетним напрямом діяльності сторони

обвинувачення та суду щодо відновлення порушеного права та неприпустимості такого порушення під час проведення процесуальної дії [255, с. 142; 175, с. 215].

Вважаємо, що захист права власності в кримінальному провадженні забезпечується передбаченою законодавством системою гарантій, що полягають у: нагляді прокурора за дотриманням законів під час проведення розслідування, своєчасному припиненні незаконного вторгнення в право власності; судовому контролю за передбаченими законом діями, що обмежують право власності; праві на оскарження процесуальних рішень та дій щодо обмеження права власності; відшкодуванні шкоди, завданої незаконними діями, поєднаними з обмеженням права власності, та поновленні порушеного становища особи; притягненні до юридичної відповідальності осіб, винних у порушенні прав та законних інтересів власника (володільця) майна.

Через існування непоодиноких випадків на практиці необґрунтованого обмеження чи порушення права власності вважаємо за доцільне більш детально зупинитися саме на особливостях захисту права власності в кримінальному провадженні. Так, досліджуючи питання прокурорського нагляду та судового контролю, слід зауважити, що вони є відокремленими елементами механізму захисту права власності, оскільки суб'єкти, які виконують відповідні процесуальні функції є незалежними один від одного, кожен з них діє в межах своїх повноважень, що визначені кримінальним процесуальним законодавством України. Закріплення даних механізмів захисту права власності у законодавстві сприяє підвищенню якості роботи органів розслідування, дозволяє більш повно забезпечити права кожного учасника провадження, уникнути необґрунтованого обмеження права власності. Н. Моргун, досліджуючи дане питання, зазначила, що суттєва роль у забезпеченні правомірності дій слідчого в галузі недоторканності права власності належить саме прокурору як процесуальному керівнику. Водночас на етапі досудового провадження здійснюється також судовий контроль, який реалізується слідчим суддею у вигляді погодження або непогодження певних процесуальних дій, що безпосередньо пов'язані з обмеженням права власності [165, с. 263].

Роль прокурора в механізмі захисту прав людини визначено в нормах

національного та міжнародного законодавства. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, виконує встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [69]. Згідно зі стандартами щодо професійної відповідальності і положень щодо основних обов'язків та прав прокурорів, прийнятих Міжнародною асоціацією прокурорів, прокурори повинні поважати, захищати і відстоювати загальні принципи людської гідності і права людини [251].

Т. В. Смалюк, у своєму дослідженні зазначив, що захист прав учасників кримінального провадження є міжфункціональним завданням прокурора, яке він реалізує під час виконання всіх без винятку покладених на нього законом функцій [238, с. 159]. На думку М. В. Черноусько, процесуальне керівництво дає можливість реагувати на ризики порушень максимально оперативної й ефективно, забезпечуючи в повному обсязі належний перебіг досудового розслідування [285, с. 28]. О. Торяник роль прокурора вбачає у виявленні фактів порушень вимог закону під час прийняття рішень щодо проведення процесуальних дій, реагування на такі порушення, а також попередження можливих порушень закону під час проведення зазначених дій [266, с. 121, 122].

Ми погоджуємося з вищезазначеними тезисами науковців та вважаємо, що оскільки прокурор є представником держави, він зобов'язаний захищати охоронювані законом права людини. Водночас виникає питання щодо ролі прокурора в забезпеченні недоторканності права власності під час кримінального провадження в разі застосування правообмежувальних заходів майнового характеру та його повноважень при цьому.

На нашу думку, під час кримінального провадження, в умовах допустимого обмеження права власності, прокурор як процесуальний керівник має забезпечувати: правильний вибір органами розслідування правообмежувального заходу майнового характеру з метою попередження необґрунтованого втручання в право власності; законність та обґрунтованість застосування чи проведення відповідного правообмежувального заходу; належний порядок реагування в разі

надходження клопотань та скарг учасників кримінального провадження з приводу їх застосування, усунення порушень у кожному з випадків їх виявлення, відновлення порушеного права (прикладом, негайне повернення тимчасово вилученого майна, скасування арешту на майно, повернення незаконно або необґрунтовано вилученого під час обшуку майна), притягнення до відповідальності службових осіб, які безпосередньо допустили порушення права власності.

Проведений нами аналіз кримінального процесуального законодавства України свідчить, що прокурор наділений достатнім обсягом повноважень для реагування на виявлені ним порушення закону, і вжиття заходів для їх усунення. Водночас чинне законодавство не містить чіткої систематизації таких повноважень.

Дослідження відомчих нормативних актів та КПК України дозволило визначити наглядові повноваження прокурора, спрямовані як на своєчасне виявлення та недопущення порушень права власності, так й на припинення таких порушень. Зокрема, відповідно до наказу Офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» № 309 від 30 вересня 2021 р. керівники прокуратур усіх рівнів, їх перші заступники і заступники відповідно до розподілу обов'язків та в межах повноважень, передбачених КПК України, зобов'язані: здійснювати контроль за законністю застосування ЗЗКП (п. 9.6); організовувати щоквартальні перевірки стану та умов зберігання речових доказів, схоронності вилученого та арештованого майна і документів. При встановленні фактів неналежного зберігання речових доказів, що призвело до їх втрати, незаконного знищення, реалізації, технологічної переробки чи пошкодження, незбереження їх істотних ознак і властивостей, а також у випадках привласнення чи розтрати приймати рішення в порядку, передбаченому ст. 214 КПК України (п. 9.12); у разі доручення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, зміни прокурора (старшого групи прокурорів) забезпечувати проведення перевірки наявності та належного оформлення речових доказів, інших предметів, грошей, цінностей, документів, вилучених чи наданих у ході досудового розслідування, наявності та належного оформлення матеріалів кримінального провадження, складання акта

приймання-передачі, який долучати до наглядового провадження в кримінальному провадженні (п. 9.13); у визначених законодавством випадках уживати невідкладних заходів щодо передачі активів АРМА (п. 9.14); перед погодженням клопотань про проведення С(Р)Д та НС(Р)Д перевіряти наявність правових підстав для прийняття таких процесуальних рішень, відповідність наведених у них даних вимогам законів, матеріалам і фактичним обставинам кримінального провадження (п. 11.4); вирішувати питання про погодження таких клопотань або відмову в їх погодженні (п. 11.5); перевіряти впродовж 20 днів з моменту отримання копії постанови слідчого (дознавача) про закриття кримінального провадження законність і обґрунтованість такого рішення, у тому числі повноту проведення досудового розслідування, захист інтересів учасників кримінального провадження, вирішення питань про спеціальну конфіскацію, долю майна та документів, вилучених або наданих під час досудового розслідування, скасування обмежувальних заходів (п. 11.7); уживати заходів, передбачених ст.ст. 96¹, 96² КК України, ст.ст. 100, 170-174 КПК України, щодо забезпечення спеціальної конфіскації, а також вирішення долі вилучених та арештованих речей і документів у разі закриття кримінального провадження (п. 11.16) [177].

Відповідно до норм КПК України можна виокремити такі загальні повноваження прокурора з цього питання, а саме: прокурор у межах своєї компетенції має повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування (п. 2 ч. 2 ст. 36 КПК України); має право брати участь у процесуальних діях (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України); ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, для його відводу, або в разі неефективного досудового розслідування (п. 8 ч. 2, ч. 5 ст. 36 КПК України); погоджувати або відмовляти в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про проведення процесуальних дій (п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України); уносити зміни до складених слідчим клопотань (п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України).

Обсяг дисертаційного дослідження не дає можливості дослідити кожне з вищезазначених повноважень прокурора, а тому зупинимось лише на деяких з них. Так, з метою попередження надходження до слідчого судді безпідставних або протизаконних клопотань слідчого, які можуть призвести до необґрунтованого обмеження права власності особи, прокурор наділений повноваженнями погодження чи відмови в погодженні відповідних клопотань (про надання тимчасового доступу до речей і документів; накладення арешту на майно; проведення обшуку житла чи іншого володіння особи; проведення огляду житла чи іншого володіння особи). В. І. Галаган та Н. С. Моргун з цього приводу зазначили, що нагляд прокурора за дотриманням засади недоторканності права власності полягає насамперед у погодженні ним клопотання слідчого на проведення відповідних процесуальних дій. Перевіряючи законність й обґрунтованість клопотання слідчого, прокурор погоджує його або відмовляє в його погодженні [39, с. 54].

Зважаючи на те, що ЗЗКП чи С(Р)Д можуть призвести до обмеження права власності особи, мають свою специфіку, є індивідуальними та неповторними, прокурор у разі ініціювання слідчим відповідного питання має проаналізувати обставини, факти, матеріали, на які посилається слідчий, правові підстави проведення чи застосування процесуальної дії, мету, межі, доцільність та необхідність їх проведення чи застосування, компетенцію уповноваженої особи на проведення цих дій, оцінити ступінь відповідних ризиків. Інакше кажучи, прокурор має створити правові умови, що об'єктивно унеможливають як порушення законності, так й права власності. Він має сприяти дотриманню стабільної, юридично доцільної та оптимальної процедури кримінального провадження, не допускати юридичних помилок слідчого, що можуть бути викликані неправильною оцінкою слідчої ситуації. Водночас у разі погодження клопотання слідчого в подальшому, під час розгляду клопотання слідчим суддею, прокурор має право в будь-який момент, виявивши загрозу порушенню права власності, відмовитися від підтримки такого клопотання.

Крім того, прокурор зобов'язаний відмовити в погодженні клопотання в разі, якщо клопотання слідчого не відповідає визначеній у законі формі та змісту. Такі

повноваження прокурора спрямовані на попередження недопущення обмеження чи порушення права власності. Вважаємо раціональною позицію Т. В. Смалюка та С. В. Завади, які зазначили, що відмову в погодженні клопотання слідчого про застосування правообмежувального заходу слід оформлювати постановою, у якій необхідно викласти мотиви прийняття такого рішення. Слідчий, отримавши таку постанову, матиме можливість ознайомитися з правовою позицією прокурора, його аргументами щодо прийняття рішення про відмову в погодженні клопотання [238, с. 161; 66, с. 183, 184]. У будь-якому разі наслідком відмови прокурора в погодженні клопотання є те, що власник (володілець) майна отримує можливість повною мірою використовувати свої правомочності.

Слід звернути увагу, що прокурор також зобов'язаний перевіряти дотримання строків подання до суду клопотання про накладення арешту на тимчасово вилучене майно. У разі порушення визначених законом строків прокурор має забезпечити негайне повернення тимчасово вилученого майна власнику. Крім того, прокурор уповноважений винести постанову про визнання безпідставним тимчасове вилучення майна в разі, коли немає достатніх підстав вважати, що вилучені речі, документи, гроші відповідають критеріям, передбаченим у ч. 2 ст. 167 КПК України.

Суттєвим прорахунком у законодавстві є те, що прокурора не визначено серед суб'єктів, які мають заявити клопотання про скасування такого правообмежувального заходу як арешт майна. Отже, виникає питання щодо виправлення ситуацій, за яких встановлено факти безпідставного накладення арешту на майно. Ми підтримуємо точку зору М. В. Лепея, який вважає доцільним з метою вирішення даного питання доповнити ч. 1 ст. 174 КПК України положенням, що слідчий чи прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна, якщо дійде висновку, що в подальшому застосуванні цього ЗЗКП відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [140, с. 85].

У разі, якщо прокурор бере участь у проведенні обшуку, наслідком якого є вилучення певних речей чи документів, він має переконатися, що слідчий дотримується визначеного в законі процесуального порядку проведення обшуку та

вилучення майна, передбаченого ст.ст. 234-236 КПК України, проконтролювати чітку фіксацію у протоколі переліку вилученого майна.

Звернемо також увагу, що у зв'язку із запровадженням в країні воєнного стану законодавець наділив прокурора деякими невластивими йому повноваженнями. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України в разі введення воєнного стану та відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст.ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 даного Кодексу, – такі повноваження покладаються на керівника відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Таким чином, законодавець фактично надав у кримінальному провадженні функції обвинувачення та судового контролю одній особі, а саме керівнику органу прокуратури.

Зазначені норми викликали серйозні дискусії серед науковців щодо їх законності. Прикладом, С. Л. Шаренко зазначила, що звуження сфери судового контролю є найбільш ризикованим напрямом трансформації вітчизняного кримінального процесуального законодавства, оскільки межує з відступом від міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини та нівелюванні попередніх досягнень України в питанні розбудови правової держави [288, с. 106]. Д. А. Бялковський та А. М. Макарова також вважають, що ці положення суперечать як національному, так й міжнародному законодавству, оскільки за умови відсутності контролю з боку неупередженого й об'єктивного органу (суду) правомірність обмеження конституційного права опиняється під загрозою, переходячи в залежність від рішення однієї зі сторін кримінального провадження – сторони обвинувачення [23, с. 126; 144, с. 338]. Водночас, на думку М. В. Черноусько, надання права прокурорам виконувати деякі з повноважень слідчих суддів здатне сприяти виконанню завдань кримінального провадження в частині забезпечення швидкості, повноти та якості досудового розслідування. Така мета переважає за рівнем своєї значущості настання ймовірних процесуальних ризиків. Крім того, за своєю сутністю досліджувана норма не суперечить принципу верховенства права, цілком відповідаючи при цьому принципу військової необхідності [285, с. 198]. В. І.

Мірковець вважає, що винятковість соціально-політичної та воєнної ситуації в Україні зумовила необхідність формування такого обмеження, що має спеціальний характер та є окремим випадком по відношенню до загального правила, згідно з яким конституційне право може бути обмежене у визначених законом випадках [163, с. 162, 163].

На нашу думку, позбавлення судового контролю за допустимістю обмеження права власності під час кримінального провадження в мирний час є неприпустимим. Водночас Україна як держава вперше зіткнулася з масштабною військовою агресією, у результаті якої на певних непідконтрольних територіях не діють суди, не здійснюється правосуддя (станом на червень 2022 р. 99 місцевих та апеляційних судів України не здійснювали правосуддя [56]), є загроза для життя та здоров'я учасників кримінального провадження, а тому вважаємо наділення прокурора вищезазначеними повноваженнями є винятковою необхідністю під час дії воєнного стану в державі.

Загалом вважаємо, що визначені в законодавстві процесуальні повноваження прокурора щодо захисту права власності є цілком достатніми для того, щоб унеможливити не лише факти порушень під час обмеження органами розслідування права власності, а й попереджати їх. Реальною гарантією забезпечення недоторканності права власності є також належне використання прокурорами зазначених повноважень з метою недопущення чи оперативного усунення порушень, відновлення майнового становища особи, яке існувало до порушення.

Крім прокурорського нагляду, важливою складовою механізму захисту права власності в кримінальному провадженні є судовий контроль. Цей вид контролю обумовлений потребою захисту від можливих помилок та зловживань зі сторони обвинувачення під час проведення чи застосування процесуальних дій, захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження від безпідставного обмеження права власності, а також відновлення порушеного права. З цього приводу М. О. Карпенко та О. М. Вартовнік слушно зауважили, що обмеження права власності має ґрунтуватися не лише на законі, а й перебувати під дією судового контролю [89, с. 154].

Щодо особливої ролі судового контролю під час досудового розслідування наголошував й ЄСПЛ. Так, у рішенні в справі «Волоха проти України» від 2 листопада 2006 р. (The Case of Voloha v. Ukraine, заява № 23543/02) ЄСПЛ зазначив, що втручання органів виконавчої влади в права осіб має підлягати ефективному контролю, який, зазвичай, має здійснюватися судовим органом, оскільки такий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності і здійснення належного провадження [304].

Ю. Белоусов, В. Венгер, А. Орлеан, Є. Крапивін, С. Шапутько, В. Яворська, досліджуючи сутність судового контролю, наголосили, що його правова природа детермінована передусім необхідністю врегулювати та вирішити конфлікт, який став можливий у зв'язку з обмеженням (вірогідним втручанням) основних конституційних прав і свобод людини та громадянина або через неузгодження чи оскарження процесуальних рішень та дій слідчих і прокурорів учасниками кримінального судочинства (наслідки втручання). Таким чином, судовий контроль за дотриманням прав людини є способом (методом) врегулювання відповідних процесуально-правових конфліктів, пов'язаних з питаннями захисту та обмеження цих прав [223, с. 35]. На думку О. В. Капліної, О. Г. Шило, В. М. Трофименка, судовий контроль обумовлюється потребою учасників кримінального провадження в отриманні невідкладного судового захисту їх прав, свобод та інтересів під час досудового розслідування, у ході проведення якого застосовуються процесуальні дії, які істотно обмежують конституційні права людини [87, с. 109].

Ми підтримуємо думку С. М. Тарасюка, що судовий контроль спрямовується на захист не суто теоретичних та ілюзорних прав, а насамперед прав практичних та ефективних, тобто конституційних. Слідчий суддя під час вирішення питання про застосування ЗЗКП, проведення С(Р)Д фактично має більшу компетентність порівняно з прокурором щодо забезпечення дотримання конституційних прав як на недоторканність житла чи іншого володіння особи, невтручання в приватне життя, так й на недоторканність права власності [255, с. 159].

Під час досудового розслідування повноваження здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні

покладаються виключно на слідчого суддю (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України). О. В. Бурлака вважає, що захист прав, свобод та інтересів особи в кримінальному провадженні є пріоритетним напрямом діяльності слідчого судді у відновленні порушеного права та неприпустимості такого порушення, а також у створенні відповідних правових гарантій учасників досудового кримінального провадження [21, с. 111]. На думку С. В. Шапутько, наявність чіткої регламентації в КПК України повноважень слідчого судді має забезпечити захист прав і законних інтересів учасників провадження, визначити критерії для прийняття процесуальних рішень, створити єдину практику постановлення процесуальних документів, що в подальшому забезпечить ефективне правове регулювання суспільних відносин у сфері кримінального процесу [287, с. 34].

Вважаємо, що слідчий суддя наділений винятковою компетенцією ухвалення рішення щодо проведення чи застосування тих процесуальних дій, які можуть призвести до обмеження права власності. При цьому він покликаний забезпечити мінімальне вторгнення у сферу власності особи, не допустити необґрунтованих дій та рішень сторони обвинувачення щодо обмеження права власності, відновити право власності особи в разі його неправомірного або надмірного обмеження. У разі, якщо слідчий суддя підтверджує правомірність обмеження досліджуваного права, він має чітко визначити обсяг такого обмеження. Крім того, слідчий суддя зобов'язаний враховувати можливість досягти поставленої мети кримінального провадження без обмеження права власності, забезпечити виконання власником (володільцем) майна його процесуальних обов'язків, тобто його діяльність має бути орієнтована на оптимізацію обсягу репресивної складової при обранні чи застосуванні певної процесуальної дії.

Таким чином, основним обов'язком слідчого судді під час досудового розслідування є оцінювання правомірності втручання в право власності при вирішенні питання щодо надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів з можливістю їх вилучення (ч. 7 ст. 163); арешту майна (ч. 1 ст. 170); передачі речових доказів вартістю понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження,

АРМІ, для вжиття заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості (ч. 6 ст. 100 КПК України). Крім того, слідчий суддя надає дозвіл на проведення обшуку та огляду в житлі чи іншому володінні особи (ст.ст. 234, 237 КПК України). Надання дозволу на проведення цих дій обумовлена тим, що вони мають високий ступінь втручання в права особи, тісно переплітаються з її правами на недоторканність житла чи іншого володіння особи, невтручання у приватне життя, а також на недоторканність права власності.

З метою захисту права власності слідчий суддя наділений правом вирішення питання щодо скасування раніше застосованих обмежень прав власності та поновлення особи в майнових правах (ст. 174 КПК України), а також повернення тимчасово вилученого майна в разі звернення з відповідною скаргою в порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України.

Зазначене дозволяє дійти висновку, що діяльність слідчого судді щодо правомірності та допустимості обмеження, а також захисту права власності є досить багатогранною, але завжди спрямована на прийняття законного, обґрунтованого та вмотивованого рішення.

Вважаємо, що найбільше право власності обмежується в разі застосування такого ЗЗКП як арешт майна. Ми погоджуємося з В. В. Горошко, що розгляд слідчим суддею клопотання слідчого чи прокурора про арешт майна являє собою процедуру судового контролю за правомірністю обмеження права власності особи [49, с. 193]. Слідчий суддя перевіряє відповідність клопотання слідчого або прокурора про арешт майна вимогам закону згідно з ч.ч. 2, 3, 5 ст. 171 КПК України, тобто виступає гарантом того, що обмеження права власності, що охороняється законом, буде застосовано лише настільки, наскільки це необхідно для захисту прав і законних інтересів інших осіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 173 КПК України при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя повинен врахувати: правову підставу для арешту майна; можливість використання майна як доказу в кримінальному провадженні (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК України); наявність обґрунтованої підозри в учиненні особою кримінального правопорушення

або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (якщо арешт майна накладається у випадках, передбачених п.п. 3, 4 ч. 2 ст. 170 КПК України); можливість спеціальної конфіскації майна (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 2 ч. 2 ст. 170 КПК України); розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 4 ч. 2 ст. 170 КПК України); розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження; наслідки арешту майна для підозрюваного, третіх осіб.

А. С. Котова, досліджуючи дане питання, запропонувала певний алгоритм оцінки правомірності обмеження права особи на мирне володіння майном, відповідно до якого слідчий суддя, який розглядає клопотання про арешт майна повинен з'ясувати: мету втручання в право особи; легітимність мети втручання у право особи, тобто її законність; ефективність і доцільність застосування арешту, а також наявність необхідної доказової бази для розумного застосування даного заходу; наявність менш обтяжливого ніж арешт майна способу, за допомогою якого можна досягти даної мети; пропорційність даного заходу тій меті, яку держава бажає досягти; пропорційність ступеня обмеження права особи меті, яку прагнуть досягти [107, с. 12]. Зазначений алгоритм оцінки правомірності обмеження права власності під час застосування відповідного заходу має право на існування і може бути використаний у практичній діяльності.

Доречно звернути увагу, що в разі задоволення клопотання слідчий суддя має застосувати найменш обтяжливий спосіб арешту майна. Якщо особа займається підприємницькою діяльністю, слідчий суддя відповідно до ч. 4 ст. 173 КПК України зобов'язаний застосувати такий спосіб арешту, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження такої діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаться на інтересах інших осіб.

З метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності слідчий суддя, постановляючи ухвалу про задоволення клопотання про арешт майна, має чітко визначити: перелік майна, на яке накладено арешт; підстави застосування

арешту майна; перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі в разі прийняття такого рішення; заборону та обмеження розпоряджатися або користуватися майном у разі їх передбачення та вказівку на таке майно; порядок виконання ухвали із зазначенням способу інформування заінтересованих осіб (ч. 5 ст. 173 КПК України).

За відсутності законних підстав для накладення арешту на майно слідчий суддя має відмовити слідчому чи прокурору в його застосуванні, тобто забезпечити захист права власності, убезпечуючи його від незаконного посягання з боку сторони обвинувачення. Власний практичний досвід дисертанта, аналіз матеріалів досудового розслідування, наукової літератури дає можливість визначити такі підстави відмови слідчим суддею в задоволенні клопотань про арешт майна, а саме:

- ненадання належних доказів факту завдання матеріальної шкоди та її розміру;
- невідповідність речей, які планується арештувати, критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України;
- невстановлення слідчим володільця майна, на яке пропонувалося накласти арешт;
- наявність обставин, за якими ступінь втручання в права власника майна володіти і користуватися своїм майном, тобто його арешт, з огляду на потреби досудового слідства та конкретні обставини кримінального провадження є занадто обтяжливими;
- подання клопотання про арешт тимчасово вилученого майна з порушенням строку, передбаченого ч. 5 ст. 171 КПК України;
- відсутність достатніх доказів, які б указували на вчинення особою кримінального правопорушення;
- у разі встановлення, що в поданому клопотанні порушувалося питання про арешт тимчасово вилученого майна, власником якого є особа, що в кримінальному провадженні не є ні підозрюваним, ні особою, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, у той час як таке майно не відповідало критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України;

– відсутність відомостей про повідомлення будь-якій особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення;

– у разі якщо зміст клопотання про арешт майна доводить, що клопотання подавалося з метою забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову, у той час як слідчому судді не було надано відомостей про заявлення в кримінальному провадженні цивільного позову, а санкція кримінального правопорушення, у рамках кримінального провадження щодо якого подавалося клопотання, не передбачає конфіскації майна;

– у разі якщо арешт майна призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи;

– недоведеність/відсутність обставин, на підставі яких орган досудового розслідування повинен був провести процесуальні дії щодо майна, на яке пропонувалося накласти арешт;

– відсутність у матеріалах клопотання будь-яких відомостей, які обґрунтовують потребу проведення досудового розслідування та такий ступінь втручання в права власника майна [1, с. 287; 268; 32].

У разі розгляду клопотання про застосування такого ЗЗКП, як тимчасовий доступ до речей і документів, слідчий суддя також має запобігти необґрунтованому обмеженню права власності, а тому повинен переконатися, що відповідні речі або документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; самі собою або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю. У своїй ухвалі про надання ТДРД слідчий суддя може скласти розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів (ч.ч. 5, 7 ст. 163 КПК України). У разі недоведення слідчим чи

прокурором вищезазначених обставин, бракування конкретизації змісту клопотання, відсутністю розуміння, до яких саме документів або речей необхідно надати тимчасовий доступ, слідчий суддя має відмовити в задоволенні такого клопотання.

У разі надання дозволу на проведення огляду чи обшуку в житлі чи іншому володінні особи, що також призводить до втручання в право власності, слідчий суддя має переконатися в дотриманні всіх норм кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок їх проведення, та в наявності в поданих матеріалах необхідності проведення певної дії, а саме: достатності підстав, які виправдовують їх проведення; наявності в клопотанні всіх необхідних відомостей для його розгляду (ч. 3 ст. 234, ч. 2 ст. 237 КПК України); долученні обов'язкових додатків до клопотання (оригіналів або копій документів та інших матеріалів, витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження); пропорційності втручання правомірній меті; можливості отримати потрібну інформацію іншим шляхом, не пов'язаним з обмеженням права власності особи, у якої провадиться відповідна дія; важливості для розслідування предметів й документів, про які йдеться в клопотанні; процесуальному статусі учасника кримінального провадження, у якого буде проведена відповідна дія, та ступеню обмеження його прав тощо.

Якщо клопотання відповідає вищезазначеним вимогам, слідчий суддя виносить ухвалу про задоволення клопотання. О. Чайкіна слушно зауважила, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку вважається вмотивованим судовим рішенням, яке призначене обмежувати право власності лише у тому разі, якщо вона відповідає вимогам кримінального процесуального закону та постановлена з урахуванням загальних засад кримінального провадження [58].

Підставами відмови в задоволенні клопотання можуть бути ненадання належних доказів для обґрунтування клопотання і недоведеність обґрунтованості клопотання при його безпосередньому розгляді; суперечливість відомостей, зазначених у клопотанні; бракування підстав для проведення обшуку чи огляду; відсутність даних про особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно перебуває; відсутність переліку речей, які конкретно необхідно відшукати, а саме знаряддя та засоби вчинення злочину, інші

предмети та речі, здобуті злочинним шляхом; відсутність достатніх даних у клопотанні слідчого щодо неможливості отримання доказів без проведення зазначених дій [96, с. 49; 269].

Доречно звернути увагу, що судовий контроль до проведення обшуку й після нього має певні відмінності, що визначено в ч. 3 ст. 233 КПК України. Якщо ухвала про проведення обшуку постановляється після його проведення, у ній обов'язково мають зазначатися виявлені та вилучені за результатом обшуку речі і документи. Така конкретизація вилученого майна під час обшуку дозволяє чітко визначити, які докази слідчий суддя визнав допустимими, а які ні.

Загалом можна дійти висновку, що результатом судового контролю є винесення загальнообов'язкового, забезпеченого примусовою силою держави рішення. Позитивне чи негативне судове рішення в цих випадках являє собою контроль за законністю та обґрунтованістю поданих клопотань та допустимістю обмеження права власності.

Реалізація рішення слідчого судді щодо дозволу на застосування чи проведення певного правообмежувального заходу майнового характеру інколи супроводжується вибором ступеня примусу, що не відповідає обставинам, які склалися в кримінальному провадженні. Унаслідок цього майно може бути пошкоджене, безпідставно вилучено, не повернуто особі загалом або його частина, може не враховуватися пропорційність втручання в разі накладення арешту на майно або арештоване майно може зберігатися в неналежних умовах, що призводить до погіршення його властивостей або втрати, тощо.

Зазначені ситуації призводять до безпідставного обмеження або грубого порушення права власності. Водночас власник (володілець) майна має передбачене законом право на захист своїх майнових прав та законних інтересів. Основними способами захисту прав та законних інтересів власника або володільця майна в кримінальному провадженні є: заявлення клопотання про скасування арешту майна повністю або частково (ст. 174 КПК України); оскарження під час досудового провадження бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає в не поверненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК (п. 1 ч. 2

ст. 303 КПК України); оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про арешт майна (п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України); оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (п. 10 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Зазначені способи захисту прав та законних інтересів власника (володільця) майна жодним чином не пов'язані та не залежать один від одного, а тому можуть реалізовуватися за наявності правових підстав виключно на розсуд відповідної особи. Це узгоджується з правовими позиціями Великої Палати Верховного Суду, зазначеними в постановках від 27 березня 2019 р. у справі № 202/1452/18 (провадження № 14-559цс18), від 24 квітня 2018 р. у справі №202/5044/17 (провадження №14-119цс18), від 28 листопада 2018 р. у справі №636/959/16-ц (провадження №14-366цс18) та від 12 грудня 2018 р. у справі №640/17552/16-ц (провадження №14 418цс18) [169; 189].

Як ми зазначали раніше, особа має право на оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про арешт майна (п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України). Відповідно до судової практики подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про арешт майна без використання процедури скасування арешту майна шляхом подання клопотання про його скасування слідчому судді не є підставою для повернення апеляційної скарги [201; 202], тобто це є абсолютно незалежні один від одного способи захисту майнових інтересів власниками майна.

Верховний Суд у постанові від 22 грудня 2022 р. у справі № 756/19482/21 (провадження № 51-2957км22) зазначив, що з огляду на положення ст. 55 Конституції, ст.ст. 7, 24 КПК України право на оскарження процесуальних рішень є однією з найважливіших гарантій захисту особою своїх прав і свобод від їх порушень з боку державних органів, у тому числі й судів. Право на оскарження дій (процесуальних рішень) або бездіяльності дозволяє не лише забезпечити належний

захист власних інтересів, а й сприяє виявленню та усуненню порушень і помилок під час проведення кримінального провадження [109].

Науковці слушно наголошують на важливості цього права як гарантії захисту особою своїх власних інтересів. Так, на думку О. В. Бурлаки, можливість оскарження, з одного боку, являє собою гарантію додержання конституційних прав учасників кримінального провадження та сприяє виконанню його завдань, а з іншого – є юридичною гарантією реалізації функції захисту прав, свобод та інтересів особи, що виявляється в здійсненні контролю слідчим суддею за вирішенням скарг учасників кримінального провадження [21, с. 196]. В. В. Назаров вважає, що право особи на оскарження є її юридичним правом на звернення до суду з метою захисту прав і законних інтересів, а також виявленням соціальної свободи і втіленням міжнародних стандартів у сфері прав людини і громадянина. Бажання оскаржити громадянами прийняті в їх справах рішення є реакцією на протиправні дії, що посягають на їх права і законні інтереси, при цьому право на оскарження реалізується в правоохоронних відносинах. Наділення громадян такими правами анулює негативні, протиправні явища в роботі правоохоронних органів та службових осіб. З боку держави гарантованість права на оскарження стимулює впевненість громадянина в соціальній корисності і виправданості оскарження як дії, орієнтує його на захист свого інтересу, а також орієнтує орган, посадових осіб на забезпечення такого оскарження, стимулює їх відповідальність за реалізацію цього права громадян [175, с. 234].

Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції в разі допущення процесуальних порушень судом першої інстанції під час постановлення ухвали про арешт майна, що дозволяє вважати відповідну ухвалу необґрунтованою і незаконною, прикладом, у разі арешту майна з метою збереження речових доказів, але майно не мало процесуального статусу доказу; відсутність у матеріалах доказів щодо наявності ризиків знищення або пошкодження відповідного майна; не співмірність вартості арештованого майна тяжкості злочину, що інкримінується підозрюваному та завданій шкоді; накладення арешту на майно з метою забезпечення можливої конфіскації, спеціальної

конфіскації або цивільного позову за відсутності у відповідному кримінальному провадженні підозрюваного; не встановлення слідчим суддею дійсного власника майна на час розгляду клопотання; слідчим суддею помилково встановлено, що майно відповідає або не відповідає ознакам майна, що підлягає спеціальній конфіскації тощо.

Зауважимо, що в кримінальному процесуальному законодавстві не надається вичерпного переліку осіб, які мають право на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про арешт майна. Відповідно до абз. 7 ч. 7 ст. 173 КПК України право оскаржувати судові рішення щодо арешту майна мають підозрюваний, обвинувачений, треті особи. Разом з тим згідно з вимогами п.п. 9², 10 ч. 1 ст. 393 КПК України право на апеляційне оскарження має фізична або юридична особа – щодо її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду; третя особа – щодо її інтересів під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію та інші особи у випадках, передбачених даним Кодексом. У постанові Верховного Суду від 2 липня 2018 р. № 487/5688/16-к зазначено, що представник, який здійснює захист прав і законних інтересів власника майна, на яке ухвалою слідчого судді накладено арешт, є суб'єктом апеляційного оскарження такої ухвали [273]. Отже, ключовим питанням в такому оскарженні є наявність інтересів певної особи, щодо майна якої прийнято рішення про арешт. На цьому так само наголосив свого часу Верховний Суд України, який у постанові від 3 березня 2016 р. у справі № 5-347к15 зазначив, що під час вирішення питання наявності підстав для оскарження рішення суду в суді вищого рівня певною особою, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді, ключовим є з'ясування, чи справді це рішення стосується інтересів конкретної особи [205].

Крім того, законодавець у ст. 396 КПК України чітко регламентує вимоги до апеляційної скарги, а ст. 399 КПК України передбачив процедуру перевірки поданої скарги на предмет додержання вимог ст. 396 КПК України та встановив, які рішення приймає суд у разі їх порушення. Слід також звернути увагу, що апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді про накладення арешту на майно, подана особою, яка вважає себе власником такого майна, підлягає поверненню заявнику, якщо він не

довів та не обґрунтував наявність у нього права власності на арештоване майно [200].

Суд апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про арешт майна має право: залишити ухвалу без змін, у цьому випадку майно залишиться арештованим, і його подальше використання або розпорядження буде обмежене згідно з ухвалою суду; змінити ухвалу, наприклад, зменшити суму арештованого майна або змінити обмеження, пов'язані з арештом (у такому випадку майно може бути частково звільнене з-під арешту або замінено іншими обмеженнями); скасувати ухвалу про арешт майна, у результаті чого арешт буде знятий, а власник майна зможе повернути можливість володіння ним та розпорядження на свій розсуд.

Важливим способом захисту права власності та його повноцінного поновлення в разі застосування арешту майна також є право особи заявити клопотання про його скасування. Д. Овчаров стверджує, що звернення власника майна до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна в порядку ст. 174 КПК України вважається найбільш використовуваним стороною захисту правовим механізмом повернення майна, яке було вилучено під час кримінального провадження [214]. В. Мороз також вважає право на подання клопотання про скасування арешту досить ефективним заходом захисту прав власності особи [210].

Законодавець чітко визначає осіб, які мають право подати клопотання про скасування арешту. Такими особами є підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 174 КПК України). Основним критерієм для встановлення можливості особою ініціювати питання про скасування арешту майна є право власності на відповідне майно.

Проведене нами інтерв'ювання слідчих суддів засвідчило, що найчастіше із зазначеними вище клопотаннями звертаються підозрюваний (8,6 % опитаних), обвинувачений (13 % опитаних), захисник підозрюваного, обвинуваченого (13 % опитаних), інший власник або володілець майна (65,2 % опитаних).

Загалом у законодавстві для осіб, які мають право подавати клопотання про

скасування арешту майна передбачений перелік підстав, а саме: 1) у разі відсутності даних осіб при розгляді питання про арешт майна; 2) у разі доведення цими особами, що в подальшому застосуванні даного заходу відпала потреба; 3) у разі доведення, що арешт накладено необґрунтовано. Слід зауважити, що одна й та сама підстава для скасування арешту майна, передбачена ч. 1 ст. 174 КПК України, не може бути предметом повторного розгляду різними слідчими суддями та засобом зловживання стороною правом на скасування арешту [272].

Вищезазначені суб'єкти, які з певних причин не були присутні при розгляді питання про арешт майна, подаючи клопотання про його скасування, отримують можливість довести слідчому судді недоцільність застосування відповідного ЗЗКП та обмеження їх права власності. Вони мають можливість особисто взяти участь у судовому засіданні та надати слідчому судді докази, що обґрунтовують необхідність скасування арешту майна.

У разі виникнення ситуації, за якої зникає доцільність в обмеженні права власності через припинення існування потреби в подальшому застосуванні арешту майна, важливим аспектом для отримання рішення про скасування такого арешту є наведення особою належних та обґрунтованих обставин, які б доводили недоречність потреби в дії такого ЗЗКП як арешт майна. Прикладом, ухвалою слідчого судді Шевченківського районного суду міста Києва від 22 серпня 2022 р. у справі № 761/14348/22 було скасовано арешт, накладений слідчим суддею на майно, вилучене під час обшуку, з огляду на факт відсутності в кримінальному провадженні даних, які б виправдовували подальше втручання держави в правомірне володіння заявником належним йому майном, та проведення на момент розгляду клопотання про скасування арешту органом досудового розслідування всіх необхідних слідчих дій щодо арештованого майна [214]. А. С. Котова дану підставу цілком слушно визнає доцільною і виправданою, оскільки кримінальне провадження як система правовідносин перебуває в постійній динаміці, ситуації можуть змінюватися, отже потреба в застосуванні обмежень майнових прав, також може зникнути [107, с. 175].

Слід зазначити, що слідчі судді досить обережно ставляться до клопотань щодо скасування арешту майна з підстав необґрунтованості його накладення. З цього питання слушно зазначили Ю. Белоусов, В. Венгер, А. Орлеан, Є. Крапивін, С. Шапутько, що таке ставлення пояснюється небажанням надавати оцінку процесуальному рішення слідчого судді, який наклав арешт, оскільки переважно цей слідчий суддя є суддею того ж суду. Отже, у більшості випадків підставою скасування арешту слідчі судді зазначають «у подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба» (82 % таких рішень, і лише в 9 % випадків зазначено про те, що арешт накладено необґрунтовано) [223, с. 151].

Загалом вважаємо, що подання клопотання з цієї підстави свідчить про певні порушення закону при винесенні ухвали слідчого судді про накладення арешту на майно. За таких обставин на ухвалу слідчого судді має бути подана апеляційна скарга. У зв'язку із зазначеним пропонуємо з абз. 2 ч. 1 ст. 171 КПК України виключити слова «або арешт накладено необґрунтовано».

На практиці виникають питання чи може власник (володілець) майна клопотати про скасування рішення про передачу майна в управління АРМА. У зв'язку з тим, що цьому рішення завжди передують рішення про арешт майна вважаємо, що власник (володілець) майна має на це право, але воно має бути реалізовано комплексно, тобто особа має клопотати перед слідчим суддею про скасування арешту майна та одночасно клопотати про скасування рішення щодо передачі майна в управління АРМА. Водночас у клопотанні обов'язково мають міститися обґрунтовані доводи того, що в результаті передачі майна в управління АРМА не буде досягнуто основної умови, а саме не буде забезпечено збереження майна та його вартості.

Відповідно до ч. 2 ст. 174 КПК України клопотання про скасування арешту майна розглядає слідчий суддя, суд не пізніше трьох днів після його надходження до суду. Про час та місце розгляду повідомляється особі, яка заявила клопотання, та особі, за клопотанням якої було арештовано майно. Ми погоджуємося з думкою Т. В. Смалюка, що слідчий суддя, суд під час розгляду клопотання про скасування арешту майна має враховувати, що з перебігом ефективного розслідування справи та її судового розгляду зменшуються ризики, які стали підставою арешту майна. У

такому разі слідчий чи прокурор має навести додаткові доводи в обґрунтування наявних ризиків, що залишаються, та надати пояснення щодо них, як підстави для подальшого обмеження права власності [238, с. 169].

Під час розгляду клопотання особи, її представника про скасування арешту майна слідчий суддя може його задовільнити або відмовити в задоволенні. Судова практика показує досить значну перевагу рішень щодо відмови в задоволенні клопотань про скасування арешту майна. Прикладом, Вищим антикорупційним судом за період з 6 вересня 2019 р. до 5 жовтня 2020 р. винесено 226 ухвал про відмову в задоволенні клопотання проти 134 ухвал про скасування арешту [234]. Підставами щодо відмови в задоволенні таких клопотань переважно є: недоведеність заявниками, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано; ненадання особою ухвали про накладення арешту на майно або доказів, на які вона посилається; особа є неналежним заявником; розгляд клопотання не підсудний відповідному суду (клопотання про скасування арешту за своїм змістом є скаргою на ухвалу слідчого судді про накладення арешту, що має розглядатися судом апеляційної інстанції або зміна підслідності відповідного кримінального провадження) [187, с. 14; 238, с. 169, 170].

Водночас найбільш поширеними підставами для скасування арешту майна стають: відсутність у подальшому потреби в застосуванні цього заходу; визнання арешту майна таким, що накладено необґрунтовано; визнання третьої особи добросовісним набувачем та ін. [238, с. 170]. Наслідком повного або часткового скасування арешту майна є поновлення права особи на відчуження, розпорядження та/або користування майном, тобто повне або часткове скасування обмеження права власності. При цьому рішення за результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про арешт майна, на відміну від ухвали слідчого судді про арешт майна або відмову в ньому, оскарженню не підлягає. Заперечення на неї може бути подано під час підготовчого провадження в суді (ч. 3 ст. 309 КПК України).

Слід зауважити, що в законі також визначено питання скасування арешту майна прокурором у разі винесення постанови про закриття кримінального провадження,

за умови, що таке майно не підлягає спеціальній конфіскації, а також судом одночасно з ухваленням судового рішення, яким закінчується судовий розгляд, тобто суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, непризначення судом покарання у виді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові (ч.ч. 3, 4 ст. 174 КПК України).

Однак існують певні неоднозначні ситуації, які пов'язані з питаннями скасування арешту майна. Так, сьогодні на практиці, у зв'язку з введенням воєнного стану, спостерігаються випадки звернення представників місцевих військово-цивільних адміністрацій до прокурорів щодо скасування арештів майна та передачу його на потреби ЗСУ. Прикладом, у листі Стрийської районної військової адміністрації від 31 березня 2022 р., адресованого керівнику Стрийської окружної прокуратури Львівської області та начальнику Стрийського РУП ГУНП у Львівській області, рекомендовано у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України з метою подальшого прийняття рішення про примусове відчуження транспортних засобів на користь Збройних Сил України звернутися з відповідним клопотанням у порядку ст. 174 КПК України до суду щодо скасування накладеного арешту, зокрема на автомобіль марки «Mercedes – BENZ SPRINTER 310», НОМЕР_5, який є речовим доказом у кримінальному провадженні № 12017140130002225 від 22 грудня 2017 р., відкритому за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 290 КК України, та вжити відповідних заходів на отримання у власника (попередньо встановленого на час вилучення такого майна) або особи, у якої вилучено вищевказане майно, згоди про його безоплатне стягнення на користь Збройних Сил України [161].

У листі голови Закарпатської обласної державної адміністрації – начальника Закарпатської обласної військової адміністрації від 5 березня 2022 р., адресованого прокурору Закарпатської області, зазначено, що на зберіганні майданчиків тимчасового тримання підрозділів ГУНП у Закарпатській області знаходяться 155 вилучених у кримінальних провадженнях транспортних засобів, на які ухвалами

слідчих суддів накладено арешт. Ураховуючи необхідність примусового відчуження вказаного майна на потреби оборони, у листі викладено прохання звернутися до суду для вирішення питання про скасування арештів [161].

Вважаємо, що до цього питання слід ставитися дуже виважено. Потреби українських військових формувань у матеріальному забезпеченні під час воєнного стану не повинні перешкоджати виконанню завдань кримінального провадження, не має бути будь-якого зовнішнього втручання в роботу органів прокуратури та суду, пов'язаного з подальшим визначенням долі речових доказів у кримінальному провадженні. Військові адміністрації не наділені повноваженнями визначати подальшу необхідність перебування того чи іншого майна під арештом, тим більше, що його використання у воєнний час може призвести до знищення доказової бази в кримінальному провадженні. Крім того, у кримінальному процесуальному законодавстві України безпосередньо не передбачено такої підстави, як скасування арешту майна з метою передачі його для потреб оборони в умовах воєнного стану, а також відсутні будь-які критерії перевірки майна на таку необхідність, прокурора не включено до кола суб'єктів, які мають право звернення з клопотанням щодо скасування арешту майна, не передбачено обов'язкової оцінки потенційної шкоди припинення цього ЗЗКП. Вважаємо, що навіть з урахуванням воєнного стану має бути чітка правова визначеність та єдині підходи при вирішенні питання щодо виведення майна з-під арешту, а також щодо унеможливлення втрати доказової бази в кримінальному провадженні.

Ще одним способом захисту права власності є право підозрюваного, його захисника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільця тимчасово вилученого майна оскаржити бездіяльність слідчого або прокурора, яка полягає в неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України). І. А. Галась, аналізуючи даний спосіб захисту майнових прав, зазначила, що найчастіше до суду оскаржується саме бездіяльність слідчого та прокурора, яка полягає в неповерненні тимчасово вилученого майна [41, с. 159].

Відповідно до ч. 1 ст. 169 КПК України тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено: 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним; 2) за ухвалою слідчого судді чи суду у разі відмови в задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна; 3) у випадках, передбачених ч. 5 ст. 171, ч. 6 ст. 173 цього Кодексу; 4) у разі скасування арешту.

У разі неповернення за таких випадків слідчим чи прокурором тимчасово вилученого майна його володілець має право на підставі п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України оскаржити відповідну бездіяльність слідчого чи прокурора. На жаль, на практиці трапляються численні випадки порушення останніми законодавства щодо повернення тимчасово вилученого майна його власникам. Причинами для виправдання слідчого щодо фактів неповернення тимчасово вилученого майна стають такі, як: майно підозрюваного передано на експертизу, яка триватиме кілька місяців, а тому фізично відсутня можливість його повернення; в ухвалі слідчого судді не вказано строку її виконання, а тому немає підстав її негайного виконання; майно втрачено під час переїзду/передачі іншому підрозділу/іншому органу досудового розслідування; майно було продане на аукціоні/торгах у зв'язку з тим, що не було можливості належним чином здійснювати його управління [183].

Як зазначалося раніше під час досудового розслідування непоодинокими стають ситуації, за яких після тимчасового вилучення майна слідчі не звертаються до слідчого судді з клопотанням про його арешт у строк, установлений ч. 5 ст. 171 КПК України, вважаючи, що таке майно не підлягає подальшому арешту, якщо воно було вилучене за ухвалою слідчого судді про дозвіл на обшук, а також неправильно кваліфікують правовий статус майна, обіг якого заборонено законом. За таких ситуацій майно не арештовується, але й не повертається. Крім того, виникають ситуації, за яких через неналежні дії слідчого чи прокурора особа, у якої майно було вилучене, пропускає 10-денний строк оскарження бездіяльності, визначений ч. 1 ст. 304 КПК України, а слідчий суддя не знаходить підстав для його поновлення. Наслідком цього є те, що тимчасово вилучене майно залишається в невизначеному статусі, а особа позбавляється правомочностей щодо свого майна за відсутності

ухвали про арешт, тобто без вмотивованого рішення суду, що суперечить ч. 1 ст. 16 КПК України.

У зв'язку із зазначеним вважаємо раціональною позицію А. Слюсара, що до скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора, що полягає в протиправному неповерненні тимчасового вилученого майна, яке не було арештоване в законному порядку, не застосовується визначений у ст. 304 КПК України граничний строк оскарження, оскільки така бездіяльність триває до моменту фактичного повернення майна, а тому до цього моменту і можна подавати відповідні скарги слідчому судді [293]. Ця правова позиція сьогодні прослідковується також у практиці апеляційних судів.

Вважаємо також, що з метою недопущення порушень закону, пов'язаних з неповерненням тимчасово вилученого майна, слід використовувати на практиці й інші правові засоби для виконання вимог законодавства та повернення тимчасово вилученого майна його володільцям, а саме ініціювання дисциплінарних проваджень та внесення відомостей до ЄРДР за такими фактами.

На нашу думку, після завершення розгляду слідчим суддею відповідної скарги та встановлення допущених прокурором порушень права власності особи дисциплінарну скаргу слід спрямовувати до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. Бездіяльність прокурорів, що виявляється в неповерненні власнику тимчасово вилученого майна, найчастіше кваліфікується як невиконання службових обов'язків.

На жаль, як показує практика, за порушення права власності через неповернення тимчасово вилученого майна прокурори здебільшого уникають серйозного покарання, а тому ще одним із способів захисту прав власника майна є звернення до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 382 КК України, що виявилось в умисному невиконанні слідчим, прокурором судових рішень слідчого судді, відповідно до яких тимчасово вилучене майно підлягало негайному поверненню власнику. У певних випадках доволі дієвим способом відстоювання своїх прав є публічний розголос процесу неповернення майна із залученням представників засобів масової інформації.

Під час досудового розслідування в апеляційному порядку може бути оскаржена ухвала слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (п. 10 ч. 1 ст. 309 КПК України). Водночас слід зауважити, що не для всіх ухвал слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів передбачена законодавством можливість оскарження в апеляційному порядку, а виключно тих, якими дозволено виїмку (вилучення) речей і документів та які мають вищезазначені властивості. Це підтверджується й відповідною судовою практикою (постанова Верховного Суду від 23 жовтня 2019 р. у справі № 575/27915/19-к (провадження № 51-3811км19)) [203].

На сьогодні в наукових колах обговорюється проблема щодо доцільності оновлення процесуального законодавства в частині надання заінтересованим особам, чий права та законні інтереси обмежені в ході проведення обшуку, можливості оскаржувати ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук. Так, Н. С. Моргун з цього приводу зазначила, що відсутність у законодавстві норми, яка надавала б можливість оскаржити цю ухвалу в апеляційному порядку, і норми, які б зобов'язували слідчого суддю залучати заінтересованих осіб до розгляду питання щодо законності проникнення в житло чи інше володіння особи, створює загрозу порушення засади недоторканності права власності, оскільки зацікавлені особи не мають можливості ані вплинути на процес прийняття потенційно незаконного для них рішення, ані оскаржити його [166, с. 113]. На думку Д. І. Камчатної, у разі проведення в житлі чи іншому володінні особи обшуку з порушенням норм чинного законодавства особа зазвичай позбавлена можливості захистити свої порушені права чи законні інтереси, адже КПК не передбачає можливості оскарження такої дії під час досудового розслідування [86, с. 219, 220].

Протилежну позицію з цього приводу має С. М. Тарасюк, на думку якого надання підозрюваному чи третім особам права оскаржувати дії слідчого при проведенні обшуку призведе до різного роду зловживань, пов'язаних з постійним

оскарженням будь-яких рішень і дій слідчого, неможливості збирати належні докази у відповідному кримінальному провадженні, невинного затягування строків досудового розслідування, що загалом перешкоджатиме виконанню завдань кримінального провадження [255, с. 168]. Ми не поділяємо таку точку зору та вважаємо, що право власності є фундаментом існування для людини, а тому з метою недопущення його порушення, яке може бути пов'язане з пошкодженням під час проведення обшуку майна, що належить не лише підозрюваному, а й іншим особам, які проживають разом з ним, зникненням цінних речей після їх проведення, незабезпечення схоронності майна при проведенні обшуку, власник (володілець) майна повинен мати право на оскарження відповідної ухвали в апеляційному порядку. Такі позиції підкріплюються практикою ЄСПЛ, відповідно до якої будь-яке втручання в мирне володіння майном повинно супроводжуватися процесуальними гарантіями, які надають можливість власнику представити свою позицію перед компетентним органом [223, с. 14, 115, 120].

Окремо слід звернути увагу, що шкода, завдана особі внаслідок незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, незаконного накладення арешту на майно, незаконної конфіскації майна та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян, підлягає відшкодуванню на підставі ст. 130 КПК та Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». При цьому ми погоджуємося з В. В. Горошко, що недопустимим є переведення тягаря доказування спричинення шкоди майновим правам на особу, якій вона завдана у зв'язку із здійсненням кримінального провадження [47, с. 158]. На цьому також наголошує ЄСПЛ. Прикладом, у справі «Тендам проти Іспанії» заявник був виправданий за пред'явленим обвинуваченням і вимагав повернення йому вилученого під час розслідування майна. Деякі речі йому було повернуто, проте, як він зазначив, вони були пошкоджені, а деякі взагалі втрачено. Розглядаючи справу, Суд у постанові від 13 липня 2010 р. зазначив, що тягар доказування щодо втрачених та пошкоджених речей лежав на судових органах, які зобов'язані були стежити за їх схоронністю

протягом строку їх вилучення, а не на заявнику, якого було виправдано через сім років після вилучення речей. Оскільки після виправдання заявника судові органи не надали пояснення втрати та пошкодження вилучених речей, вони несуть відповідальність за будь-яку шкоду, спричинену вилученням. Відмовивши заявнику у вимозі компенсації завданої йому шкоди, судові органи поклали на нього неспівмірний та надмірний тягар [246, с. 32, 36].

Таким чином, слід зазначити, що кримінальне процесуальне законодавство України містить ефективні механізми охорони та захисту права власності під час кримінального провадження. У разі застосування чи проведення певних правообмежувальних заходів майнового характеру в кримінальному провадженні власник (володілець) майна має досить значні можливості щодо відстоювання своїх прав та процесуальних інтересів, а також їх поновлення.

3.2. Теоретичні та правові засади обмеження права власності в кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн та механізм його захисту

Недоторканність права власності є загальноприйнятою та ідеологічно важливою цінністю сучасного суспільства. Це право не може бути піддане сумніву з боку законодавця під час формування кримінально-процесуальних норм та інститутів. Разом з тим слід урахувувати, що кожній країні притаманні свої історичні та національні традиції, які впливають на модель кримінального процесу, його пріоритети та розвиток. Кожна держава має вибір цінностей, захист яких є пріоритетним з точки зору її правової ідеології. Це відображається в правовому регулюванні та забезпеченні досліджуваного права. Вважаємо, що у нашому дисертаційному дослідженні важливим є аналіз та порівняльно-правове дослідження кримінального процесуального законодавства інших країн. Це допоможе виявити специфіку застосування правообмежувальних заходів майнового характеру в різних юрисдикціях, виокремити особливості обмеження майнових прав певних учасників провадження, дізнатися про способи забезпечення прав таких учасників. Загалом

вивчення законодавства інших країн сприятиме позитивному руху щодо вдосконалення національного законодавства в цьому аспекті.

Варто зазначити, що не зважаючи на відмінності в англосаксонській та континентальній моделях кримінального процесу, недоторканність права власності забезпечується кримінальними процесуальними та конституційними нормами багатьох зарубіжних країн. Таке право закріплено також у законодавствах колишніх пострадянських держав. Водночас слід наголосити, що це право в будь-якій країні не є абсолютним, а тому завжди супроводжується обмежувальними застереженнями. Правоохоронні органи за певних умов і на законних підставах унаслідок учинення особою протиправних діянь мають право проводити чи застосовувати процесуальні заходи в кримінальних провадженнях, що стосуються майна, такі як виїмка, обшуки, накладення арешту на майно, заморожування та конфіскація активів, що отримані злочинним шляхом, та ін. Проте конкретні заходи обмеження права власності реалізуються та варіюються в різних країнах залежно від їх законодавства, правової системи та розглядаються як виняток із загального правила.

Проведене порівняльно-правове дослідження кримінального процесуального законодавства колишніх пострадянських країн свідчить, що воно вже не є єдиним цілим, оскільки в законодавстві цих держав відбувається поступова модернізація численних процесуальних механізмів та інститутів відповідно до західних процесуальних цінностей. До того ж кожна країна обрала свій власний шлях кримінального процесуального розвитку. У деяких країнах уже двічі відбулася кодифікація процесуального законодавства (прикладом, у Республіці Вірменія новий КПК набрав чинності 1 липня 2022 р.). Наслідком зазначеного є як тотожність, так й суттєві відмінності в нормативному регулюванні недоторканності права власності, закріпленні процедурних правил виїмки, обшуку, арешту, конфіскації речей, предметів та майна як об'єктів права власності, виокремленні норм, присвячених захисту права власності.

Зазначимо, що в кримінальних процесуальних законодавствах Латвії (ст. 12 КПК), Молдови (ст. 10 КПК), Грузії (ст. 6 КПК) акцентовано увагу на важливості та

допустимості, а також межах обмеження прав людини в кримінальному провадженні. Ці положення відображають ідею балансу між правами особи та інтересами суспільства, що передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав людини лише в умовах, визначених законом, та з урахуванням певних обставин. Прикладом, у ст. 12 КПЗ Латвії визначено, що обмеження прав людини можливе лише за необхідності забезпечення громадської безпеки, і лише відповідно до закону, ураховуючи характер і небезпеку вчиненого злочину [115]. На нашу думку, така норма визначає саме баланс між правами особи та інтересами суспільства в цілях підтримки порядку і безпеки. У статті 10 КПК Молдови визначено, що тимчасове обмеження прав і свобод особи, а також використання примусових заходів, допускаються лише за випадків і в порядку, чітко визначених кодексом [123], тобто відповідна норма вказує на необхідність суворого дотримання передбачених законом норм й процедур у разі застосування заходів обмеження. Загалом вивчення цих норм законів доводить, що обмеження прав людини в кримінальному процесі є необхідним заходом, проте має відповідати законодавчим нормам, ураховувати ступінь громадської безпеки та співмірність інтересів держави з правами особи. Обмеження мають бути регульовані та застосовані з урахуванням конституційних і законодавчих гарантій.

Спільний підхід щодо захисту власників (володільців) майна від незаконних дій з боку правоохоронних органів або інших осіб простежується в процесуальному законодавстві Молдови (ст. 13 КПК) [123], Казахстану (ст. 18 КПК) [122], Туркменістану (ст. 17 КПК) [126], Киргизстану (ст. 15) [119] та Азербайджану [116] (ст. 18), що передусім відображається у визнанні недоторканності права власності як засади кримінального провадження. В усіх зазначених нормах законів наголошується на таких гарантіях, як: ніхто не може бути позбавлений своєї власності, інакше як за рішенням суду й відповідно до встановлених законом процедур, тобто це гарантує захист права власності особи й обмежує можливість довільного вилучення майна; з метою обмеження права власності, потрібно отримати судове рішення щодо застосування відповідних заходів обмеження; вилучення майна має супроводжуватися детальним описом майна та видачою копії

протоколу (квитанції) власникові про вилучення; обмеження права власності допускається лише у випадках, передбачених законом.

Основними слідчими діями, що можуть суттєво обмежувати право власності в разі їх проведення, у кримінальному процесуальному законодавстві пострадянських країн є обшук та виїмка. Сутність та процесуальний механізм проведення обшуку визначено в ст.ст. 179, 180, 182 КПК Латвії [115]; ст.ст. 91, 92 КПК Естонії [118]; ст. 149 КПК Литви [120]; ст.ст. 125, 128, 131 КПК Молдови [123]; ст.ст. 119, 120, 124 КПК Грузії [117]; ст.ст. 252, 254, 256 КПК Казахстану [122]; ст.ст. 234, 238 КПК Вірменії [121]; ст.ст. 270, 276, 278 КПК Туркменістану [126]; ст.ст. 212, 214 КПК Киргизстану [119]; ст.ст. 177, 242-245, 247 КПК Азербайджану [116]; ст.ст. 158-161, 163-164 КПК Узбекистану [125]; ст.ст. 190-192, 194 КПК Таджикистану [124].

У кримінальному процесуальному законодавстві вищезазначених країн чітко визначено порядок вилучення та об'єкти, які можуть бути вилучені під час обшуку. Так, у ч. 6 ст. 182 КПК Латвії зазначено, що під час обшуку вилучаються згадані в постанові предмети та документи, а також інші предмети й документи, які можуть мати значення у справі. У разі виявлення речей, зберігання яких заборонене, а також речей (предметів, документів), характер яких, ідентифікаційні ознаки або сліди, що знаходяться на речах, свідчать про їх зв'язок з іншим злочинним діянням, вони вилучаються з вказівкою в протоколі причин такої дії. У частині 10 статті 91 КПК Естонії зазначено, що в ході обшуку можна вилучати всі об'єкти, які підлягають конфіскації або очевидно є доказами в кримінальному провадженні, якщо вони були виявлені без пошуків у чітко видимому місці або в ході розумних пошуків, необхідних для виявлення розшукуваних об'єктів.

Слід зазначити, що в більшості з досліджуваних нормативних актів, як і в національному законодавстві, акцентується на забороні завдання шкоди майну, яке не було викликане необхідністю (ч. 2 ст. 149 КПК Литви; ч. 3 ст. 182 КПК Латвії; ч. 7 ст. 128 КПК Молдови; ч. 9 ст. 254 КПК Казахстану; ч. 6 ст. 234 КПК Вірменії; ч. 10 ст. 212 КПК Киргизії; ст. 245.10.1. КПК Азербайджану). Усі предмети та документи, що вилучаються, пред'являються понятим, іншим присутнім при

обшуку особам, детально описуються в протоколі і, за необхідності, упаковуються та опечатуються.

Доречно зауважити, що законодавчі норми пострадянських країн, які регламентують проведення обшуку, у кодексах розташовані поруч з нормами, що закріплюють процесуальний порядок проведення виїмки. Підстави та порядок проведення цієї дії закріплено в ст.ст. 186-189 КПК Латвії; ст.ст. 147, 149 КПК Литви; ст.ст. 126-132, 133,134 КПК Молдови; ст.ст. 271-276, 281, 525 КПК Туркменістану; ст.ст. 119-123, 135 КПК Грузії; ст.ст. 253-256 КПК Казахстану; ст. 239 КПК Вірменії; ст.ст. 212, 214 КПК Киргизстану; ст.ст. 242-247 КПК Азербайджану; ст.ст. 157, 159-164 КПК Узбекистану; ст.ст. 191-192, 194 КПК Таджикистану.

У законодавстві цих країн чітко передбачено, що під час проведення виїмки можуть бути вилучені лише предмети й документи, які безпосередньо стосуються кримінального провадження. Після завершення цієї дії складається протокол, у якому, серед іншого, докладно описуються вилучені предмети та документи, із зазначенням їх ідентифікаційних характеристик.

Положеннями ч. 4 ст. 188 КПК Латвії, ч. 4 ст. 147 КПК Литви, ч. 4 ст. 128 КПК Молдови, ч. 4 ст. 120 КПК Грузії, ч. 10 ст. 254 КПК Казахстану, ч. 6 ст. 245 КПК Азербайджану, ч. 5 ст. 161 КПК Узбекистану передбачається можливість проведення обшуку, якщо власник (володілець) не видає і не вказує місцезнаходження речей і документів, що підлягають вилученню та зазначені в постанові. У подальшому протягом 24 годин результати обшуку надаються уповноваженому законом судді (ч. 4 ст. 128 КПК Молдови), або прокурору надсилається повідомлення про проведення обшуку (ч. 1 ст. 161 КПК Узбекистану). Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 147 КПК Литви стосовно осіб, у яких перебували предмети або документи, що підлягали вилученню, але дані особи перешкоджали службовим особам здійснювати вилучення, накладається штраф.

Зауважимо також, що в КПК Казахстану та Узбекистану передбачено нову процесуальну дію, яка певним чином може впливати на реалізацію власником майна своїх правомочностей. Так, відповідно до ч. 1 ст. 260 КПК Казахстану, ч. 1 ст. 199

КПК Узбекистану особа, яка здійснює досудове розслідування, має право без проведення обшуку або виїмки вимагати від керівника підприємства, установи, організації, а рівно від громадян надання предметів і документів, які необхідні для тимчасового їх використання під час проведення слідчих дій. На нашу думку, така процесуальна дія має право на існування, проте законодавство цих країн не визначає строк повернення вилученого майна, що в подальшому може призводити до суттєвого обмеження прав власників вилученого майна.

Як і в Україні, так і в пострадянських країнах, процесуальним заходом, що найбільше обмежує право власності, є арешт майна, який має залежно від законодавства країни свої підстави, мету, предмет, суб'єктів застосування та відповідний процесуальний порядок його накладення. Звернемо увагу, що впродовж останніх років у законодавстві досліджуваних країн відбулися досить суттєві зміни та доповнення щодо як сутності, процесуального механізму накладення арешту на майно та його конфіскації, так й щодо захисту прав власників такого майна. Так, у ст. 141⁴ КПК Естонії арешт майна визначений як захід забезпечення майнової вимоги, який застосовується з метою забезпечення конфіскації, її заміни, цивільного позову, публічно-правової заяви про вимогу або грошового або майнового покарання в разі обумовленої підозри в учиненні злочину. Крім того, суд може одночасно застосувати кілька заходів забезпечення майнової вимоги. У КПК Естонії арешт майна визнається як захід, що тимчасово обмежує право власності (ст. 151). КПК Молдови визначає арешт як захід забезпечення відшкодування шкоди, можливої спеціальної конфіскації майна та гарантій виконання покарання у вигляді штрафу (ч. 2 ст. 202).

Ми вже зазначали в нашому дослідженні, що змістом права власності є правомочність власника майна щодо його володіння, користування та розпорядження. У законодавстві більшості зазначених вище країн так само зазначено, що в разі застосування арешту майна власник тимчасово позбавляється однієї або ж кількох правомочностей. Прикладом, у п. 2 ч. 4 ст. 361¹ КПК Латвії зазначено, що в разі накладення арешту на майно його власникові, володільцю, користувачеві або утримувачеві повідомляється про заборону розпоряджатися або

користуватися їм, а також про права власника майна. Схожі норми передбачено КПК Молдови (ч. 1 ст. 203), Грузії (ч. 1 ст. 152), Казахстану (ч. 2 ст. 161), Азербайджану (ст. 248.1.2), Туркменістану (ч. 2 ст. 169), Узбекистану (ч. 4 ст. 290), Киргизстану (ч. 7 ст. 121). Водночас у КПК Вірменії та Литви не визначено, якої саме правомочності під час арешту майна може бути позбавлено його власника чи володільця.

Порівняльно-правовий аналіз суб'єктів, на майно яких може бути накладено арешт, свідчить про різне коло осіб, які можуть бути обмежені в праві власності. Переважно арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, цивільного відповідача або третьої особи. Це визначено в КПК Естонії (ч. 3 ст. 141⁴), Литви (ч. 1 ст. 151), Молдови (ч. 3¹ ст. 202), Грузії (ч. 1 ст. 151), Казахстану (ч.ч. 1, 8 ст. 161), Киргизстану (ч.ч. 3, 4 ст. 121). Арешт на майно підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного або осіб, які несуть матеріальну відповідальність за їх дії, передбачено КПК Туркменістану (ч. 1 ст. 169), Таджикистану (ч. 2 ст. 116) та Узбекистану (ч. 1 ст. 290). Обмежений суб'єктний склад мають КПК Вірменії та Азербайджану, відповідно до норм яких арешт може бути накладено лише на майно обвинуваченого або особи, яка може бути притягнута до майнової відповідальності (ч. 1 ст.132; ст. 248.2).

З метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності в процесуальному законодавстві досліджуваних країн закріплено категорії майна, на яке не може накладатися арешт. Зокрема, згідно з КПК Молдови (ч. 3 ст. 204), Грузії (ч. 1 ст. 153), Узбекистану (ч. 2 ст. 290), Туркменістану (ч. 6 ст. 277), Азербайджану (ч. 4 ст. 248 КПК) захищеним від арешту вважається майно першої необхідності. Заслужують також уваги норми КПК ряду країн, які передбачають, що власник або володільць майна має право запропонувати, на які матеріальні цінності арешт слід накладати в першу чергу (ч. 4 ст. 207 КПК Молдови; ч. 10 ст. 163 КПК Казахстану; ч. 8 ст. 133 КПК Вірменії; ст. 251.6 КПК Азербайджану; ч. 3 ст. 293 КПК Узбекистану).

Крім того, законодавства більшості країн з метою захисту права власника (володільця) майна передбачають право оскарження ними незаконного чи

необґрунтованого на їх думку арешту майна. Так, відповідно до ч. 5 ст. 151 КПК Литви особа, право власності якої тимчасово обмежено, має право оскаржити постанову прокурора до судді досудового розслідування. Суддя досудового розслідування повинен розглянути цю скаргу не пізніше семи днів з дня її надходження. Такі самі права для власника (володільця) майна передбачено КПК Молдови (ч.ч. 1, 2 ст. 209), Грузії (ст.ст. 156, 207), Казахстану (ч. 1 ст. 164), Киргизстану (ч. 5 ст. 268), Азербайджану (ст. 253).

Вважаємо за доцільне також звернути увагу на те, що законодавство досліджуваних країн визначає підстави скасування арешту майна. Прикладом, відповідно до ч. 1 ст. 366 КПЗ Латвії особа, яка спрямовує процес, приймає постанову про скасування арешту майна й негайно повідомляє про це осіб, на майно яких було накладено арешт або на зберігання яким було передано заарештоване майно. Постанова про відміну арешту має бути прийнята, якщо: суд ухвалив виправдувальний вирок; особа, яка спрямовує процес, закриває кримінальне провадження за реабілітуючою постановою; у кримінальному провадженні відсутня вимога щодо компенсації завданої шкоди або потерпілий відмовився від неї; діяння перекваліфіковано за іншою статтею кримінального законодавства, яка не передбачає конфіскації майна; заарештоване майно з дозволу особи, яка спрямовує процес у встановленому Цивільним процесуальним законом порядку, судовий виконавець продав для виконання постанови; втрачений будь-який інший привід для забезпечення вирішення майнових питань. До того ж слід звернути увагу й на обов'язки, які покладаються на власника такого майна. Якщо впродовж місяця з дня направлення повідомлення про скасування арешту майна особа, на майно якої було накладено арешт, не вилучила майно, що належить їй, воно підлягає реалізації або знищенню й при цьому це рішення не підлягає оскарженню (ч. 4 ст. 366 КПЗ Латвії).

Зауважимо, що законодавство деяких країн, крім арешту майна, передбачає додаткові правообмежувальні заходи майнового характеру, а саме тимчасове обмеження на розпорядження майном та (або) призупинення здійснення угод й інших операцій з майном або його вилучення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 161 КПК Казахстану у випадках, що не допускають зволікань, особа, яка здійснює досудове

розслідування, має право з дозволу прокурора встановити тимчасове обмеження на розпорядження майном на строк не більше десяти діб з повідомленням упродовж двадцяти чотирьох годин власника майна, якщо його особа встановлена. До закінчення строку, на який було встановлено обмеження на розпорядження майном, особа, яка здійснює досудове розслідування, зобов'язана винести постанову про порушення перед судом клопотання про накладення арешту на майно в порядку, передбаченому ст. 162 даного Кодексу, повідомивши про це фінансові організації і уповноважені органи у сфері реєстрації майна та (або) прав на майно або інші уповноважені органи й організації, або зняти встановлене обмеження. Крім того, КПК Казахстану визначає й більш суттєве обмеження прав власника такого майна, за якого його не інформують про встановлення тимчасового обмеження на розпорядження належним йому майном. Згідно з ч. 9 ст. 161 КПК Казахстану у випадках, за яких є підстави вважати, що майно, яке підлягає арешту, може бути приховане або втрачене, особа, яка здійснює досудове розслідування, має право призупинити здійснення угод та інших операцій з майном або його вилучити на строк не більше десяти діб з інформуванням прокурора та суду впродовж двадцяти чотирьох годин. Схоже право слідчого чи прокурора щодо призупинення здійснення власником майна угод та інших операцій з майном також передбачено й КПК Киргизстану (ч. 11 ст. 121).

На відміну від національного законодавства в законодавстві деяких країн регулюються питання не лише допустимості обмеження права власності, а й його позбавлення. Так, КПК Казахстану визначає порядок здійснення провадження щодо конфіскації майна, отриманого незаконним шляхом, до винесення вироку (розд. 15). КПК Естонії визначає порядок провадження щодо конфіскації засобів учинення злочину, безпосереднього об'єкта злочину та майна, отриманого злочинним шляхом (гл. 16¹), взаємного визнання рішень держав-членів ЄС щодо накладення арешту та конфіскації (розд. 1³).

Як бачимо, кримінальне процесуальне законодавство багатьох країн за останні роки досить суттєво змінилося. Його порівняльно-правове дослідження доводить як спільні, так й відмінні тенденції розвитку щодо регламентації недоторканності права

власності, допустимості його обмеження, підстав та порядку застосування правообмежувальних заходів майнового характеру та особливостей захисту цього права під час кримінального провадження.

Додатково вважаємо за доцільне звернути увагу й на законодавство провідних країн світу з цього питання. На жаль, обсяг дисертаційного дослідження обмежений, а тому проаналізуємо процесуальне законодавство ФРН, Франції, Англії та США щодо регламентації цього права, допустимості його обмеження та особливостей захисту під час кримінального провадження.

Результати аналізу законодавства ФРН свідчать про те, що в цій країні право власності є конституційним правом (згідно зі ст. 14 Основного Закону) і, відтак, захищене законом. Держава в особі правоохоронних органів не має права його порушувати. Разом з тим, як зазначила В. І. Козаченко, у Німеччині обмеження конституційних прав і свобод людини під час кримінального провадження вважається нормальним та необхідним явищем. Відповідно до ст. 19 Конституції ФРН допускається обмеження основного права, але лише на підставі закону, який має загальний характер, а не регулює якийсь окремий випадок [94, с. 117].

Крім того, у КПК ФРН не виокремлено недоторканність права власності як засаду кримінального провадження, проте процесуальний закон спрямовується як на допустимість обмеження цього права, так і його захист. Обмеження права власності відбувається в ході застосування таких процесуальних дій як виїмка (§§ 94-98 КПК ФРН), обшук (§ 102-107 КПК ФРН), виїмка інших предметів у межах обшуку (§ 108) та арешт майна (предметів) (§ 111d КПК ФРН).

Згідно з КПК ФРН обшук може проводитись як у підозрюваних, так й інших осіб. Власник обшукуваного приміщення або певної речі має право бути присутнім при обшуку. У разі відсутності власника, до участі в обшуку по можливості повинні залучатися його представник або дорослий родич, квартирант або сусід (§ 106 КПК ФРН). Особам, у яких проводився обшук, після його закінчення та на їх вимогу вручаються письмові повідомлення із зазначенням підстав обшуку. Крім того, на вимогу їм також може бути вручено опис переданих на зберігання або вилучених предметів, а якщо нічого підозрілого не вилучено, надається довідка про відсутність

вилучених речей. Якщо ж під час обшуку виявлено інші предмети, які не стосуються розслідування даної справи, але вказують на вчинення іншого кримінально караного діяння, такі речі, згідно з § 108 КПК ФРН («виїмка інших предметів») мають бути вилучені [41, с. 60; 164, с. 295-297]. Так само під час проведення цієї слідчої дії вилучаються предмети, які заборонені в обігу.

У разі заподіяння шкоди майну під час проведення обшуку така шкода обов'язково відшкодовується, якщо кримінальне провадження буде закрито або винесено виправдувальний вирок. У разі, якщо обшук був законним та було винесено обвинувальний вирок, відшкодування шкоди виключається, крім випадків, за яких відбулося умисне пошкодження речей [305].

Слід додатково звернути увагу на наявність у КПК ФРН інституту «випадкових знахідок», що були виявлені під час обшуку (предмети, що не зазначені в ордері, але вказують на вчинення іншого злочину). Відповідно до § 108 абз. 1 реч. 1 КПК ФРН особа, яка здійснює обшук зобов'язана тимчасово вилучити зазначені предмети й речі та виконати вимоги § 98 КПК ФРН для винесення постанови про конфіскацію, а саме оформити тимчасове вилучення, долучити вилучені речі до справи та надати звіт прокурору для вирішення питання про висунення нового обвинувачення та про постійне вилучення. Такого роду рішення приймає суддя у справах слідства. Однак слід зауважити, що спеціально шукати «випадкові знахідки» уповноважені службові особи не мають права. Прикладом, якщо в рішенні про обшук йдеться щодо великого за розміром об'єкта, то відповідним особам забороняється заглядати в маленькі контейнери, які неможливо використовувати для приховування речей, предметів, які вони шукають.

Примусовим заходом, що обмежує право власності особи в кримінальному провадженні, також є виїмка. В. І. Козаченко з цього приводу наголошує, що ця дія взаємопов'язана з інститутом арешту майна. Підставами її проведення є забезпечення конфіскації майна, але при цьому також можуть бути вилучені речі та предмети, які заборонені в обігу [94, с. 188], є речовими доказами та мають значення для кримінального провадження (ч. 1 § 94 КПК ФРН). Зауважимо, що за такими ж підставами в кримінальному процесі ФРН визначають предмети, на які може бути

накладений арешт. Правила виїмки та арешту майна є однакові (положення щодо арешту майна, передбачені §§ 111 с, 111 е, 111 f, 111 g, 111 і, 111 k, 111 l, 111 m, 111 n КПК ФРН, одночасно є правилами виїмки).

Згідно з КПК ФРН виїмка відбувається за умов відмови власника речей та документів добровільно їх видати (ч. 2 § 94 КПК ФРН). Відповідно до ч. 1 § 95 КПК ФРН пред'являти та видавати за вимогою речі є обов'язком їх власника. У разі відмови, до власника може бути додатково застосовано грошове стягнення чи арешт (§ 70, ч. 2 § 95 КПК ФРН). Як зазначила Т. О. Кузубова, наведені положення свідчать, що в німецькому кримінальному процесі важливу роль відіграє добровільна видача предметів, як засобу зібрання доказів. Законодавець розраховує на те, що кожна особа в німецькому суспільстві усвідомлює небезпеку такого негативного соціального явища, як злочин, та здатна поставити загальні інтереси вище особистих і добровільно видати поліції, прокуратурі, суду предмети, які сприятимуть розслідуванню злочину та покаранню винних [129, с. 94].

Відповідно до положень ч. 1 § 98, § 162 КПК ФРН процесуальною підставою проведення виїмки є постанова судді, що ухвалюється за клопотанням прокурора. Разом з тим у невідкладних випадках виїмка може проводитися за постанови прокурора або особи, яка здійснює розслідування за дорученням прокурора. З метою недопущення необґрунтованого обмеження прав власника вилученого майна ч. 2 § 98 КПК ФРН передбачено, що особа, яка провела виїмку без постанови суду, зобов'язана протягом трьох днів направити клопотання до суду про підтвердження законності проведеної виїмки в наступних випадках: якщо виїмку було проведено без участі володільця (власника) речей і документів або його дорослого родича; якщо володілець речей і документів або, в разі його відсутності, дорослий родич заперечував проти виїмки. Разом з тим володілець предметів має право в будь-який час звернутися з клопотанням до суду з вимогою прийняти рішення щодо незаконності проведеної виїмки.

Доречно зауважити про існування певних винятків в обмеженні права власності в разі виїмки предметів. Як зазначає Д. Ленерт, за будь-яку ціну не можна знайти

правду, у зв'язку з чим процесуальний закон забороняє вилучення предметів у випадках, визначених § 97 КПК ФРН [306].

На нашу думку, найбільш суттєвим примусовим заходом, що обмежує право власності в кримінальному процесі ФРН, є арешт майна. Даний захід передбачає офіційне позбавлення юридичного та, як правило, фактичного права розпоряджатися річчю проти волі особи, правомочною нею розпоряджатися, з метою забезпечення приватних та суспільних інтересів, у вигляді вилучення або іншого забезпечення збереження на місці (абз.2 §111 b УПК). Крім того, у законі наголошується, що застосування безпосереднього примусу не обов'язково є ознакою даної процесуальної дії. Т. В. Смалюк з цього приводу зазначив, що арешт майна у ФРН є засобом впливу на майнове становище підозрюваного чи обвинуваченого та покликаний, насамперед, забезпечити відшкодування завданої шкоди фізичній особі (потерпілому), юридичній особі, а також державі загалом [238, с. 84].

Зауважимо, що наказ про арешт майна уповноважений віддавати лише суддя, а в разі небезпеки його знищення – також прокурор. Якщо прокурор затвердив розпорядження щодо арешту майна, протягом тижня він подає заяву про підтвердження розпорядження суддею (§ 111e). Арешт майна застосовується щодо предметів, які були здобуті злочинним шляхом та/або в подальшому підлягатимуть конфіскації [130, с. 189; 135, с. 96]. Якщо у результаті злочину було набуто гроші, але під час розслідування їх не вдалося виявити, може бути застосовано арешт майна обвинуваченого на цю суму. (ч. 1 § 111 d КПК ФРН) [94].

На відміну від кримінального процесуального законодавства України в КПК ФРН визначено строк арешту майна, який зазвичай не перевищує 3 місяці (ч. 1 § 111 i КПК ФРН). Арешт об'єктів чи активів власник (володілець) може оскаржити відповідно до § 304 КПК ФРН.

Доречно зауважити, що КПК ФРН передбачено процедури, за яких арештоване рухоме майно може бути повернуто особі за умови внесення нею грошової суми, що відповідає вартості майна. Таким чином, певна сума замінює річ. Крім того, арештоване майно також може бути надано власнику (володільцю) для тимчасового

подальшого користування до закінчення строку дії заходу з можливістю відкликання в будь-який час [299].

Німецький законодавець визначив, що майнові цінності, на які було накладено арешт (§ 111d), можуть бути відчужені до набрання законної сили вироком, якщо існує загроза їх псування або суттєвого зменшення їх вартості або їх зберігання, догляд за ними або їх збереження пов'язані з невідповідними витратами. У випадках, передбачених у § 111i (абз. 2), майнові цінності, на які було накладено арешт (§ 111d), можуть бути відчужені після набуття чинності вироку, якщо це вважається доцільним. При цьому обвинувачений, власник та інші особи, які мають право на річ, мають бути заслухані до винесення такої ухвали. Вони повинні бути поінформовані про винесення ухвали, а також про час і місце відчуження, якщо це є можливим. Особа, права якої було порушено застосуванням цього заходу, може оскаржити його застосування до суду. Суд, а у випадках, що не терплять зволікання, головуєчий можуть винести ухвалу про зупинення такого відчуження.

Аналогічно до Німеччини захищається законом і право власності у Франції, але воно може бути обмежене у випадках, пов'язаних з кримінальним провадженням. Примусовим заходом, що обмежує право власності є обшук. Поліція або суд можуть здійснити обшук майна підозрюваного за певних умов, згідно з Кодексом кримінальної процедури. Якщо майно або активи пов'язані зі злочинном, суд може дозволити їх конфіскацію відповідно до Кодексу кримінальної юстиції.

Загалом проведення обшуку регламентується: 1) під час дізнання очевидного злочину та кримінального проступку положеннями ст.ст. 56-59, 66 КПК Франції; 2) під час початкового дізнання – ст. 76 КПК Франції; 3) під час попереднього слідства – ст.ст. 81, 92-98, 151 КПК Франції. Основною метою обшуку є відшукування та вилучення речей, документів, інформації, у тому числі на електронних носіях, що дозволяють доказати злочинне діяння та встановити осіб, які його вчинили, а також вилучення майна, що підлягає конфіскації [129, с. 94].

Відповідно до ст.ст. 54, 56, 59, 59¹, 94 КПК Франції під час обшуку можуть бути вилучені всі предмети, необхідні для встановлення істини, а саме: зброя та знаряддя, використані для вчинення злочину або призначені для його вчинення, а

також все, що, як видається, було прямим чи непрямим продуктом злочину; папери, документи, комп'ютерні дані чи будь-який інший об'єкт, корисний для встановлення істини, тобто дає змогу надати докази вчинення правопорушення. Крім того, можуть бути вилучені й інші предмети, прикладом, небезпечні або заборонені законом (ст. 131²¹ КК Франції); рухоме майно тощо. Вилучене майно описується в протоколі та опечатується.

Власник (володілець) майна також наділений правом вимагати повернення вилученого майна. Так, якщо протягом 6 місяців особа, у якої проводився обшук, не була притягнута до кримінальної відповідальності, вона може звернутися до судді з питань свободи та утримання під вартою із заявою про витребування доказів. Заява повинна бути подана письмово до канцелярії суду, юрисдикція якого поширюється на територію, на якій було проведено обшук, або до суду, у якому було відкрито провадження, протягом одного року [301]. Крім того, власник (володілець) майна також має право вимагати від держави відшкодування витрат на усунення заподіяної шкоди в результаті проведеного обшуку.

КПК Франції передбачено, що під час проведення дізнання очевидного злочину та кримінального проступку (ст. 56), під час початкового дізнання (ст. 76) або під час попереднього слідства (ст. 97) майно може бути арештоване. У подальшому на підставі вироку суду може бути конфісковане майно, яке використовувалося для вчинення злочину; призначалося для вчинення злочину; яке належить засудженому; яким вільно розпоряджається засуджений; яке є прямим чи непрямим об'єктом або доходом від правопорушення [302].

Під час кримінального провадження власник (володілець) майна має право оскаржити арешт майна прокурору (ст.ст. 41⁴, 41⁵ КПК Франції) чи слідчому судді (ст. 99 КПК Франції). Відповідно до ст. 41⁴ КПК Франції прокурор уповноважений дати дозвіл на повернення предметів, у разі: ненадання дозволу судом на арешт майна (відсутність подальших дій); коли суд, до якого передано справу, вичерпав свою юрисдикцію, не прийнявши рішення про повернення вилучених предметів (прикладом, винесено ухвалу про закриття провадження).

Особливий інтерес з досліджуваного питання викликає англо-американська система кримінального процесу, яка є доволі своєрідною. Так, у США відсутній федеральний кримінальний процесуальний кодекс у загальноприйнятому розумінні, а тому ідея про недоторканність права власності, допустимість його обмеження у виключних випадках втілена в поправках до Конституції країни, Федеральних правилах кримінального процесу, законодавстві штатів, судових прецедентах. IV поправка до Конституції США (Fourth Amendment to the United States Constitution), яка набула чинності ще 15 грудня 1791 р. і була частиною Білля про права забезпечує недоторканність як особи, так і її майна, заборону несанкціонованих обшуків та арешту майна. Відповідно до V поправки Конституції США ніхто не може бути позбавлений власності без належної правової процедури.

В. В. Назаров з цього питання звернув увагу на те, що відповідні поправки до Конституції США покликані охороняти особу та її власність від необґрунтованих обшуків і вилучень, а також дозволяють судовій владі контролювати примусову діяльність поліції. Суди мають визначати правомірність окремої поліцейської дії шляхом збалансованого визначення ступеня дозволеного втручання і законності інтересів особи, яка перебуває під захистом відповідних поправок щодо державних інтересів, які охороняються законом [175, с. 289]. Ми погоджуємося з В. В. Зінченко та А. М. Толкачем, що дані поправки не встановили чітких критеріїв обґрунтованості арештів та обшуків, у зв'язку з чим конкретизація невизначених формулювань залишена на розсуд законодавця й судової влади. Крім того, значення гарантій недоторканності особи, житла та майна здебільшого залежить від практичної діяльності «виконавців закону» – поліції, слідчо-розшукових органів й інших правозастосовувальних установ [82, с. 17; 265, с. 43].

Зауважимо також, що в США існує низка доктрин, однією з яких є «у всіх перед очима». Її сутність полягає в тому, що майно виставлене свідомо особою на загальний огляд, навіть у власних будинках або службових приміщеннях, знаходиться поза сферою охорони IV поправки конституції. Інакше кажучи, усі речі, які не були захищені від сторонніх очей і були виявлені поліцейськими, вважаються допустимим доказом. Поліцейський може вільно, без обшуку вилучати будь-які

докази, що не приховуються від сторонніх очей. Вилучення предметів, що знаходяться «перед очима», обшуком і оглядом не вважаються, а тому й питань щодо обґрунтованості дій поліції не виникає. Для визнання допустимими отриманих таким чином доказів поліція має довести, що предмети було виявлено випадково, без порушення будь-яких прав, передбачених Конституцією США [255, с. 33, 34]. Основними вимогами до цієї доктрини є: присутність поліцейського на території, звідки спостерігається предмет, є правомірною; поліцейський повинен мати правомірний доступ до цього предмета; поліцейський повинен бути переконаний, що даний предмет є незаконним або ж доказом злочину [175, с. 290].

Загалом обмеження права власності в кримінальному процесі США спрямовані на забезпечення збереження доказів у кримінальному провадженні, попередження можливості використовувати підозрюваним незаконно здобутої вигоди, забезпечення компенсації потерпілим від злочинів. Процедури та підходи до цього можуть змінюватися залежно від законодавства штату та конкретних обставин справи.

Федеральні правила кримінального процесу (18-й титул Зводу законів США) передбачають, що в окружних судах США відносно осіб, які потрапили у сферу кримінального процесу, можуть застосовуватися заходи, що обмежують право власності громадян. Так, правило 7 визначає, що згідно із судовим рішенням може застосовуватися конфіскація в кримінальному провадженні, але лише в тому випадку, якщо обвинувальний акт або інформація містять вказівки на обсяг прав або власності, що підлягають конфіскації. Аналогічні положення містяться в правилі 31. Крім того, правило 41 Федеральних правил регулює порядок проведення обшуків і вилучення, визначає осіб, які можуть видавати ордер на обшук, і власність, яка може бути вилучена. Такий порядок передбачає отримання ордера у федерального судді-магістрату на обшук або вилучення: власності, яка підтверджує факт учинення кримінального злочину; контрабанди; майна, здобутого злочинним шляхом, чи речей, що знаходяться в іншому злочинному володінні; власності, яку мають намір чи намагаються використати чи яка використовується або використовувалася в якості знаряддя вчинення злочину.

З метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності під час обшуку в ордері обов'язково вказуються речі, що підлягають вилученню, місце проведення процесуальної дії, час дії ордера, підпис особи, яка його отримала, підпис магістрату. Зазначені процедури спрямовані також на створення умов для подальшого законного арешту та конфіскації предметів обшуку. Порушення визначеної процедури обшуку тягне процесуальні санкції у вигляді визнання отриманих доказів недопустимими та виключення їх з провадження, а також виникнення в осіб, які були піддані незаконному обшуку, права вимагати повернення всього вилученого та відшкодування завданих витрат за рахунок держави [16, с. 70, 71].

У разі арешту майна його власник (володілець) у подальшому може оскаржити законність цієї дії. Проте сама процедура оскарження досить складна. Особа повинна довести, що її майно було незаконно арештовано і вона має законні права на певне майно. Власники майна мають також право на аудієнцію або слухання в суді, де вони можуть представити докази, що арешт майна був недостатньо обґрунтований або незаконний. Крім того, вони мають право узгодити таке питання з адвокатом або прокурором, який представляє державу, для можливого подальшого його вирішення безпосередньо на етапі підготовки до суду.

Певні особливості обмеження права власності в кримінальному провадженні має також законодавство Великої Британії, зокрема Англії. У цій країні, так само як і в США, дотепер немає свого кримінального процесуального кодексу. Переважно право власності в кримінальному процесі цієї країни захищене законодавчими актами (прикладом, Законом про поліцію та здійснення доказування в кримінальних справах (The Police and Criminal Evidence Act), Законом про повноваження судів у кримінальних справах (призначення покарання) (Powers of the Criminal Courts (Sentencing) Act), Законом про кримінальне судочинство та судові провадження (the Criminal Justice and Court Services Act), Правилами кримінального процесу (The Criminal Procedure Rules)) й численними судовими прецедентами. Крім того, кримінальне провадження в Англії регулюється чисельними підзаконними актами, які є доповненням чи роз'ясненням до законів. Прикладом таких актів є зводи

процесуальних норм (codes of practice) у доповнення до Закону про поліцію та доказування в кримінальних справах 1984 р. (The Police and Criminal Evidence Act), у яких деталізується процесуальна форма виконання широкого кола процесуальних дій органами поліції в ході досудового провадження [228, с. 225]. На даний час чинними є вісім зводів. Зокрема, питання обмеження права власності вирішуються відповідно до Зводу А (Code A) 2015 р., що регулює повноваження поліції зупиняти та обшукувати осіб і транспортні засоби без застосування затримання, з обов'язковим процесуальним оформленням зазначених дій, а також відповідно до Зводу В (Code B) 2013 р., який установлює правила проведення обшуку житлового приміщення, іншого володіння, вилучення з нього речей, а також обшуку осіб.

У Законі про поліцейські та кримінальні свідчення і Практичному кодексі для виконання службовцями поліції передбаченого законом права на затримання та обшук визначено посадову особу, якою є поліцейський, який наділений правом затримувати й обшукувати будь-якого громадянина або транспортний засіб з метою виявлення і, відповідно, подальшого вилучення викрадених та заборонених речей. Водночас для виконання такої процесуальної дії поліцейський повинен мати обґрунтовану підозру, що він відшукає ці речі [179]. Обшук приміщень, який може призвести до вилучення певних предметів проводиться з письмового дозволу конкретної особи, яка перебуває в цьому приміщенні. Для отримання дозволу на проведення обшуку поліцейський повинен точно сформулювати мету цього обшуку й поінформувати особу про те, що вона не зобов'язана давати згоду і що будь-який вилучений предмет може стати доказом. Крім того, поліцейський повинен попередньо зконтактуватися з особою, яка займає приміщення чи правомочна дозволити вхід до нього, і роз'яснити підстави проведення обшуку. Для проведення обшуку поліцейський може подати заявку мировому судді й отримати ордер на обшук. У разі подання поліцейським заявки на обшук, він зобов'язаний сформулювати підстави проведення даного заходу, назвати приміщення, до яких необхідно ввійти і роз'яснити доцільність проведення обшуку, установити предмети, які розшукують [164, с. 49, 331–336; 61, с. 61, 62].

Під час обшуку працівники поліції можуть вилучити предмети, які вони вважають доказами у відповідному провадженні або пов'язані з ним. Це можуть бути речові докази, документи, електронні дані та інше майно, яке може бути використано під час судового розгляду. Власник майна має право оскаржити незаконний обшук. Якщо обшук було проведено без належних підстав або без дозволу суду, предмети, які були вилучені, можуть бути виключені як докази під час судового розгляду.

Провадження обшуку суттєво пов'язане з інститутом арешту майна. На думку Т. В. Смалюка, у кримінальному процесі Англії арешт майна здебільшого розглядають як один із забезпечувальних заходів (provisional measures) поруч з тимчасовим вилученням коштів (seizure) [238, с. 79]. Застосування в межах кримінального провадження арешту майна передусім урегульовано Законом «Про доходи, отримані злочинним шляхом» (Proceeds of Crime Act) [302], який стосується забезпечення виконання рішення про конфіскацію майна. Мета арешту майна (або судової заборони на розпорядження активами) так само, як й в Україні, полягає у встановленні тимчасової заборони на розпорядження (шляхом відчуження, знищення тощо) й користування майном чи за необхідних випадків – на його вилучення і передачу на зберігання. Сутність накладення арешту на майно виявляється в забезпеченні його збереження до моменту виконання судового рішення в частині конфіскації.

Заборона на розпорядження майном набуває так званого «заморожування» майна незалежно від того, де воно перебуває, – на території країни або за її межами. Не береться до уваги належність розшукуваного майна, а саме підозрюваному або обвинуваченому в кримінальному провадженні, або ж іншій особі, якщо є підстави вважати, що воно передано їй обвинуваченим, який здобув це майно злочинним шляхом. На досудовій стадії в разі застосування такого заходу завжди прерогативою виступає дотримання балансу інтересів власника майна та інтересів держави, якщо особу визнано винною та винесено рішення про конфіскацію.

Варто також зауважити, що в англійському законодавстві, на відміну від українського законодавства, застосовуються законодавчі інструменти, які більш

суттєво обмежують право власності під час кримінального провадження. Це пов'язано передусім із перекладанням на правопорушника тягаря доказування законності джерела походження своїх активів та в такий спосіб мав можливість зберегти свою власність від конфіскації (подібні процесуальні інструменти діють у процесуальному законодавстві Франції, Литви, Нідерландів, Італії, Фінляндії) [238, с. 145]. Вважаємо, що в КПК України також доцільно закріпити норми, які мають зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого, третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, доводити законність джерела походження майна, добросовісність чи недобросовісність набувача майна. Це не має бути обов'язком сторони обвинувачення, а отже, якщо сторона захисту чи третя особа не довели законності походження свого майна, вони підтверджують так званий тест на «кримінальний стиль життя», і таке майно має бути арештоване, а в подальшому, під час судового розгляду, конфісковане.

Зауважимо, що згідно із Законом «Про доходи, отримані злочинним шляхом» повноваження щодо винесення заборонного або зобов'язуючого ордеру у випадках, за яких особі має бути пред'явлено обвинувачення, а також винесено або планується винесення рішення про подальшу конфіскацію, покладено на Суд Корони. Заборона на розпорядження активами може бути винесена в будь-який момент часу після початку розслідування.

Обвинувачений, обвинувач чи інші особи, права яких обмежені через прийняте або неприйняте судові рішення щодо заборони на розпорядження активами, мають законне право оскаржити це рішення до Апеляційного суду. Варто зазначити, що рішення Апеляційного суду також може стати предметом подальшого оскарження в Палаті Лордів [238, 80, 81].

Загалом, слід зазначити про чималі розходження в законодавчій регламентації недоторканності права власності, його обмеження, охорони та захисту в різних державах. Вважаємо, що в українському законодавстві слід керуватися національною слідчою та судовою практикою, а також науковими дослідженнями на цю тематику, прокладаючи власний шлях у вирішенні порушених питань. Водночас розуміння особливостей кримінального процесуального законодавства інших країн

допомагає краще зрозуміти оптимальний баланс між захистом прав власників та потребами правоохоронних органів у боротьбі з кримінальними порушеннями. Забезпечення недоторканності права власності має бути ключовим аспектом справедливого та ефективного кримінального провадження.

Висновки до розділу 3

1. Механізм забезпечення недоторканності права власності є складовою юридичного механізму забезпечення прав і свобод людини, має певне функціональне розрізнення, що формує його відповідні підсистеми, а саме механізми реалізації, охорони та захисту. Механізм реалізації недоторканності права власності передбачає певні способи, процедури і засоби, завдяки яким забезпечується власність на майно і виконуються пов'язані з цим права та обов'язки. Механізм охорони права власності полягає в попередженні будь-якого можливого протиправного обмеження чи порушення цього права, контролі за його дотриманням та готовністю відповідних суб'єктів реагувати на можливе порушення.

2. Механізм захисту права власності охоплює правові норми, гарантії, процесуальні дії, що виконуються в разі посягання на це право, його необґрунтованого обмеження чи порушення і полягають у забезпеченні швидкого та повного відновлення протиправно порушеного права власності, притягненні до юридичної відповідальності суб'єктів, які протиправно порушили це право. Захист права власності забезпечується системою гарантій, що полягають у: нагляді прокурора за дотриманням законів під час проведення розслідування, своєчасному припиненні незаконного вторгнення в право власності; судовому контролі за передбаченими законом діями, що обмежують право на недоторканність власності; праві на оскарження процесуальних рішень та дій щодо обмеження права власності; відшкодуванні шкоди, завданої незаконними діями, поєднаними з обмеженням майнових прав, та поновленні порушеного становища особи; притягненні до юридичної відповідальності осіб, винних у порушенні майнових прав особи.

3. Виокремлено та узагальнено наглядові повноваження прокурора, спрямовані як на своєчасне виявлення та недопущення порушень права власності, так й на

припинення таких порушень. Проаналізовано алгоритм дій прокурора під час реалізації цих повноважень. Визначено алгоритм дій слідчого судді щодо правомірності та допустимості обмеження, а також захисту права власності.

4. Способами захисту прав та законних інтересів власника або володільця майна в кримінальному провадженні є: заявлення клопотання про скасування арешту майна повністю або частково; оскарження під час досудового провадження бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає в неповерненні тимчасово вилученого майна; оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про арешт майна; оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність. Акцентовано увагу на нечіткій правовій визначеності під час вирішення питання щодо виведення майна з-під арешту в умовах воєнного стану та виокремлено негативну практику з цього питання.

5. На підставі порівняльно-правового аналізу кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн доведено, що не зважаючи на відмінності в англосаксонській та континентальній моделях кримінального процесу, недоторканність права власності забезпечується кримінальними процесуальними та конституційними нормами багатьох зарубіжних країн. Це право не є абсолютним, а тому завжди супроводжується обмежувальними застереженнями. Дослідження кримінального процесуального законодавства колишніх пострадянських країн засвідчило, що воно має як тотожність, так й суттєві відмінності в нормативному регулюванні недоторканності права власності, суб'єктів, право власності яких може бути обмежено, закріпленні процедурних правил виїмки, обшуку, тимчасового вилучення, арешту, конфіскації речей, предметів та майна як об'єктів права власності, виокремленні норм, присвячених захисту права власності. Виокремлено нові процесуальні дії, які певним чином можуть впливати на реалізацію власником майна своїх правомочностей. Закцентовано увагу, що на відміну від національного

законодавства в законодавстві деяких країн регулюються питання не лише допустимості обмеження права власності, а й його позбавлення (КПК Естонії, Казахстану).

6. Кримінальне процесуальне законодавство ФРН, Франції, Англії та США не виокремлює недоторканність права власності як засаду кримінального провадження, проте процесуальний закон спрямовується як на допустимість обмеження цього права, так і його захист. Виокремлено процесуальні дії під час проведення яких найбільш обмежується право власності, винятки в обмеженні цього права в разі виїмки предметів, а також способи захисту майнових інтересів власників (володільців) майна.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано роль та місце конституційних прав у сфері кримінального провадження, досліджено їх класифікацію. Визначено, що фундаментальним правом людини є її право на власність. Акцентовано увагу на правовій визначеності права власності, нових підходах щодо структури права власності, прав власника, видів майна. Наголошено, що в кримінальному провадженні досліджуване конституційне право визначено як засада недоторканності права власності. Здійснено аналіз юридико-технічних особливостей недоторканності права власності. Аргументовано, що реалізація правових засад щодо недоторканності права власності передбачає дотримання та виконання положень цілої системи процесуальних норм, які можуть конкретизувати зміст цього права, умови, порядок його обмеження, порядок проведення чи застосування певних процесуальних дій. Запропоновано комплексне визначення поняття недоторканності права власності в кримінальному провадженні.

2. Досліджено правове підґрунтя можливості та допустимості обмеження права власності під час кримінального провадження. Доведено, що допустимість обмеження права власності в кримінальному провадженні насамперед виявляється в тому, що можливість обмеження закріплено в законі, у якому також визначено його мету, тимчасовий характер, підстави, нормативний зміст, суб'єктів обмеження, процедуру, процесуальні гарантії та порядок реалізації обмежуваного права.

3. Запропоновано авторське визначення понять «недоторканність права власності в кримінальному провадженні», «обмеження права власності під час кримінального провадження», «порушення права власності в кримінальному провадженні». Критеріями, що характеризують допустимість обмеження права власності, є законність, розумність та співрозмірність. Умовами правомірного обмеження права власності є: застосування обмежень лише в передбачених КПК України випадках; застосування обмежень службовою особою, яка наділена відповідними процесуальними повноваженнями; дотримання запропонованої законом процедури (процесуального порядку), у тому числі щодо покладання обов'язків та заборон на власника (володільця) майна, за наявності зазначених у

законі підстав; роз'яснення власнику (володільцю) майна його прав та обов'язків, а також суті конкретної процесуальної дії; дотримання вимог щодо часу та місця проведення процесуальної дії; дотримання форми фіксування порядку та результатів проведення процесуальної дії; застосування примусу при відмові власника (володільця) майна виконати правове розпорядження або демонстрації намірів не виконувати процесуальні обов'язки.

4. Обмеження права власності має свою мету, підстави, умови, визначене коло суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати право власності й водночас мають право на його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій. Здійснена систематизація суб'єктів, які залучаються до проведення чи застосування процесуальних дій, що призводять до обмеження права власності. Досліджено питання щодо впливу воєнного стану в державі на корегування питань щодо процесуального механізму обмеження права власності в кримінальному провадженні.

5. На підставі аналізу національного законодавства, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, практики ЄСПЛ досліджено напрями втручання в право власності особи, процедуру позбавлення майна, умови позбавлення власності. Наголошено, що позбавлення особи майна є найбільш суттєвим втручанням у право на мирне володіння своїм майном. Позбавлення права власності передбачає таке правове положення, за якого власника примусово позбавляють у сукупності всіх правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном.

6. З урахуванням запровадженого в державі особливого правового режиму проаналізовано різноманітні спеціальні економічні заходи, пов'язані з примусовим відчуженням або вилученням майна, об'єктів права власності, правове підґрунтя такого вилучення чи примусового відчуження. Зроблено висновок, що саме в кримінальному провадженні визначено найбільш сталий, поширений та випробований механізм позбавлення права власності, яким є конфіскація або спеціальна конфіскація всього або частини майна, яке є власністю засудженого або

третіх осіб, на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому законом. Виокремлено етапи конфіскаційної процедури в кримінальному провадженні. Розкрито механізм застосування спеціальної конфіскації, виокремлено відмінності конфіскації та спеціальної конфіскації щодо: майна, яке може бути вилучено у власність держави; підстав та умов їх застосування; суб'єктів, до яких вони застосовуються; наслідків застосування цих заходів.

7. Основними С(Р)Д, під час чи в результаті проведення яких може бути безпосередньо обмежено право власності, є огляд та обшук. Визначено підстави, мету, умови обмеження права власності в разі їх проведення, суб'єктів, які провадять та залучаються до проведення С(Р)Д. Акцентовано увагу на конкретній моделі поведінки владних суб'єктів під час проведення зазначених С(Р)Д. Досліджено процесуальний механізм організації та проведення обшуку та огляду, виокремлено гарантії дотримання прав власника майна під час їх проведення. Здійснено систематизацію речей, які можуть бути вилучені під час обшуку. Виокремлено алгоритм дій слідчого та прокурора щодо вилученого майна і подальшого визначення його правового статусу.

8. До ЗЗКП, які можуть обмежувати право власності, слід віднести: тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; попередній арешт майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах; обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади. У разі застосування вищезазначених заходів забезпечення, обмеження права власності накладаються не лише щодо правомочностей власника, а й відносно майна, яке має різний цивільно-правовий статус. Досліджено вплив тимчасового доступу до речей і документів на можливість реалізації власником (володільцем) майна своїх правомочностей. Доведено, що в КПК України відсутнє належне регулювання правового статусу вилучених речей і документів, чітко визначених строків перебування в особи, яка провела цю дію, вилучених речей чи документів, а також не визначено процесуального механізму повернення вилучених речей чи документів.

9. Виокремлено роль та значення тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні, способи та наслідки обмеження права власності в разі його застосування. Акцентовано увагу на переліку майна, яке може бути вилучено в підозрюваного чи особи, у володінні якої воно перебуває, а також його збереження. Проаналізовано підстави повернення тимчасово вилученого майна та процедура фіксації його повернення.

10. Визначено сутність арешту майна та його наслідки для власника (володільця) такого майна. Виокремлено чинники, що виокремлюють арешт майна від інших заходів забезпечення. Проаналізовано слідчу та судову практику щодо застосування цього заходу в умовах воєнного стану. Виокремлено діяльність, яка має виконуватися стороною обвинувачення та судом у разі вирішення питання щодо застосування арешту майна, а також встановлено межі такої діяльності. Проаналізовано етапи накладення арешту на майно, мету забезпечення цього заходу та відповідних суб'єктів, на майно яких може бути накладено арешт. Виокремлено права та обов'язки власника (володільця) майна в разі застосування цього заходу.

11. Досліджено такі заходи забезпечення, як відсторонення від посади, обмеження в користуванні спеціальним правом, передача майна в управління АРМА, та їх вплив на правомочності власника майна, виокремлено законодавчі недоліки цих заходів. Акцентовано увагу на доцільності вдосконалення взаємодії органів розслідування з АРМА у разі арешту майна з метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності. Виокремлено та систематизовано причини порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні та надано практичні рекомендації щодо їх недопущення.

12. Доведено, що механізм забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні має таку структуру: механізм реалізації, охорони та захисту. Визначено, що захист права власності забезпечується передбаченою законодавством системою гарантій, що полягають у: нагляді прокурора за дотриманням законів під час проведення розслідування, своєчасному припиненні незаконного вторгнення в право власності; судовому контролю за передбаченими

законом діями, що обмежують право власності; праві на оскарження процесуальних рішень та дій щодо обмеження права власності; відшкодуванні шкоди, завданої незаконними діями, поєднаними з обмеженням майнових прав, та поновленні порушеного становища особи; притягненні до юридичної відповідальності осіб, винних у порушенні майнових прав особи.

13. Виокремлено роль прокурора в забезпеченні недоторканності права власності під час кримінального провадження, узагальнено його наглядові повноваження, спрямовані як на своєчасне виявлення та недопущення порушень права власності, так й на припинення таких порушень. Проаналізовано алгоритм дій прокурора під час реалізації цих повноважень. Визначено алгоритм дій слідчого судді щодо правомірності та допустимості обмеження, а також захисту права власності.

14. Дослідження кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, що стосується недоторканності права власності та допустимості його обмеження під час проведення чи застосування процесуальних дій, а також способів його захисту дозволило дійти висновку, що право власності у відповідних країнах не є абсолютним, а тому завжди супроводжується обмежувальними застереженнями. Акцентовано увагу як на тотожності, так й на суттєвих відмінностях в нормативному регулюванні недоторканності права власності, визначенні суб'єктів, право власності яких може бути обмежено, закріпленні процедурних правил виїмки, обшуку, тимчасового вилучення, арешту, конфіскації речей, предметів та майна як об'єктів права власності, виокремленні норм, присвячених захисту права власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова В. А. Особливості застосування арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 285–288.
2. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2022 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf
3. Ананьєв Є. А. Проблематика «тимчасового вилучення майна» як засобу забезпечення кримінального провадження, який тимчасово обмежує права і свободи людини і громадянина. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 467–470.
4. Андрушко О. Примус у кримінальному процесі: питання денотації і конотації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 215–220.
5. Арешт майна, вилученого під час обшуку. URL: <https://ukrainepravo.com/law-practice/lawyers-practice/aresht-majna-vyluchenogo-pid-chas-obshuku/>
6. Арешт майна. Різновиди, порядок накладання та зняття накладення арешту. URL: <https://toda-group.com.ua/news/aresht-majna-riznovidi-poryadok-nakladannya-ta-znyattya-nakl-42>.
7. Арешт та вилучення майна в кримінальному провадженні та інші пов'язані питання: зб. нормат. актів та судової практики / упоряд.: С.Г. Туманов. Харків: Право, 2020. 416 с.
8. Баганець О. Дотримання конституційних прав громадян в розрізі проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Частина 2. URL: <http://baganets.com/blogs-baganets/dotrimannja-pravoohoroncjami-konstituc-i-92.html?fbclid=IwAR0AGH-WJSA->

9. Баганець О. Концепція вдосконалення діяльності правоохоронних органів України. Розділ 2. URL: <http://baganets.com/blogs-baganets/koncepc-ja-vdoskonalennja-d-jalnost-prav-88.html>

10. Баганець О. Порушення прав громадян під час незаконного тримання під вартою, обшуків, арешту майна та НСПД. URL: <http://baganets.com/blogs-baganets/porushennja-prav-gromadjan-p-d-chas-neza.html>

11. Баганець О. Стан дотримання конституційних прав громадян під час досудового розслідування у 2020 році (в порівнянні зі статистичними даними за 2013-2019 роки). URL: <https://t.me/baganets>

12. Байдак Ж. В., Веселов М. Ю. Правовий статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт в кримінальному провадженні. *Wielokierunkowosc Jako Gwarancja Postępu Naukowego*. 2020. Том 1. С. 101–103. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/834/853>

13. Беспалько І. Л. Реалізація пропорційності при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 119–124.

14. Биков Д. С. Окремі аспекти арешту майна у світлі практики Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2021. Т. 7. С. 14–19.

15. Бідна О. І. Конфіскація за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 255 с.

16. Бобік В. П. Імплементация міжнародно-правових стандартів обмеження конституційних прав при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження в законодавство України. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 2 (4). С. 67–72.

17. Богатирьов І. Г. Конфіскація майна – за і проти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 3. С. 38–44.

18. Бориченко К. В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист: дис. ... док. юрид. наук. Одеса, 2020. 478 с.

19. Босак І. А. Права власника (володільця) приміщення, місцевості та/чи іншого володіння під час проведення огляду місця події. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: I Міжнар. наук.-практ. конф. (16 трав. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 98–100.

20. Бреус С. Принципи кримінального провадження крізь призму нового Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний журнал*. 2012. № 9. С. 32–34.

21. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 298 с.

22. Бялковський Д. Реалізація слідчим суддею конституційних засад кримінального провадження під час проведення обшуку. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 5 (33), vol. 1. С. 172–178.

23. Бялковський Д. А. Судовий контроль забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 5. Т. 2. С. 124–128.

24. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 242 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

26. Венедиктова І. Ми в війні. Справжній. Не гібридній чи якійсь «комбінованій» – кривавій війні. URL: <https://www.facebook.com/100000088343654/posts/5617739928238896/?sfnsn=mo>

27. Верхогляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 216 с.

28. Верхогляд-Герасименко О. В., Марочкін О. І. Процесуальний статус третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, у кримінальному провадженні: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 142–150.

29. Вийти за межі. URL : <https://pravo.ua/articles/vyity-za-mezhi/>

30. Вилучення майна за німецьким законодавством. Вказівки для практиків. URL: https://star.worldbank.org/sites/star/files/2014-04-10_finalefassung-ukr-2.pdf

31. Винник А. О. Спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 220 с.

32. Вишгородський райсуд проаналізував розгляд слідчими суддями клопотань щодо арешту майна. URL : <https://court.gov.ua/archive/454011/>

33. Відеозапис з камери магазину, яка працювала в момент обшуку, суд не прийняв як доказ. Корреспондент.net. 8 січ. 2019 р. URL : <https://ua.korrespondent.net/city/kyiv/4051102-yuvelirnyi-mahazyn-vidsudyv-25-mln-hryven-za-pohrabuvannia-pid-chas-obshuku>

34. Власники арештованих активів і суди: три схеми взаємодії. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/04/5/7211333/>

35. Воробйова І. А. Забезпечення та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 23 с.

36. Воюта Д. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/-u-2023-roci-espl-postanoviv-130-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-pro-shcho-ci-spravi.html>

37. Втрата речових доказів на суму понад 13 млн. – експоліцейському на Миколаївщині повідомлено про підозру. URL : <https://cripo.com.ua/news/crime/vtrata-rechovyh-dokaziv-na-sumu-ponad-13-mln-ekspolitsejskomu-na-mykolayivshhyni-povidomleno-pro-pidozru/>

38. Втручання у право власності, відповідно практики Європейського суду з прав людини. URL : <https://nkp.com.ua/novini/vtruchannia-u-pravo-vlasnosti-vidpovidno-praktyky-ievropejskoho-sudu-z-prav-liudyny/>

39. Галаган В. І. Недоторканність права власності як засада кримінального провадження на досудовому розслідуванні: монографія / В.І. Галаган, Н.С. Моргун. К., 2017. 185 с.

40. Галаган В. І., Моргун Н. С. Дотримання засади недоторканності права власності щодо об'єктів, тимчасово вилучених під час обшуку або огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 29. Т. 2. С. 162–166.

41. Галась І. А. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 206 с.

42. Гальцова О. В. Принцип поваги до прав і свобод людини у кримінально-виконавчому законодавстві, виконанні і відбуванні покарань: монографія / О. В. Гальцова, А. Х. Степанюк. Х.: Право, 2020. 224 с.

43. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 293–297. URL: http://pap.in.ua/3-2_2013/9/Holoviuk%20I.V.,%20Andrusenko%20S.V..pdf

44. Горностай К. Захист, охорона, гарантії прав і свобод людини і громадянина : співвідношення понять. *Держава і право : збірник наукових праць*. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. Вип. 12. С. 51–55.

45. Горобець Н. Г. Огляд стану виконання рішень Європейського суду з прав людини в контексті захисту права власності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 293–299.

46. Городецька М. Окремі питання обмеження права на власність під час провадження обшуку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 263–267.

47. Горошко В. В. Тимчасове вилучення майна (кримінальний процесуальний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 245 с.

48. Горошко В. В. Концептуалізація тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 70–74.

49. Горошко В. В. Тимчасове вилучення майна (кримінальний процесуальний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 25 с.

50. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15#Text>

51. Грицюк І. В. Гласність та відкритість судового провадження як передумова законного та справедливого кримінального судочинства. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 106–111.

52. Грицюк І. В., Гаврилюк Н. О. Зарубіжний досвід визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2018. № 4. С. 412–414. URL: http://www.pap.in.ua/4_2018/124.pdf

53. Демидова Л. М. Питання спеціальної конфіскації майна третіх осіб. *Порівняльно аналітичне право*. 2016. № 3. С. 174–176.

54. Демура М. І., Клепка Д. І., Крицька І. О. Забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах «діджиталізації» кримінального провадження. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 295–301.

55. Денисюк П. Д. Окремі проблемні питання арешту майна за кримінальним процесуальним законодавством України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 97–100.

56. Державна судова адміністрація: в Україні наразі 99 судів не здійснюють правосуддя, 67 судів – в окупації. URL: <https://suspilne.media/252237-derzavna-sudova-administracia-v-ukraini-narazi-99-sudiv-ne-zdijsnuut-pravosudda-67-sudiv-v-okupacii/>

57. Директива 2014/42/ЄС Європейського парламенту та ради від 3 трав. 2014 р. «Про замороження та конфіскацію засобів та доходів отриманих злочинним шляхом у Європейському Союзі». URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2016/02/29/201602290000008834.pdf>

58. Для проведення обшуку і вилучення речей мають бути обґрунтовані підстави. URL: <http://algiz.legal/dlya-provedennya-obshuku-i-viluchennya-rechej-mayut-buti-obgruntovani-pidstavi/>

59. Допоки це буде відбуватися? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/dopoki-ce-bude-vidbuvatisya.html>

60. Дрозд А. В. Забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 24 с.

61. Дульський О. Л. Забезпечення стороною захисту дотримання прав та законних інтересів учасників проведення обшуку : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2020. 275 с.

62. Експосадовець ГПУ Дмитро Сус отримав 9 років тюрми з конфіскацією майна. URL: https://lb.ua/society/2023/01/31/544313_eksposadovets_gpu_dmitro_sus_otrimav.html

63. Єрмак О. Конфіскація у світлі рішень Європейського суду з прав людини. *National law journal: teory and practice*. Martie, 2015. С. 115–119.

64. Жмудінський В. П. Особливості повернення майна, не визнаного речовим доказом. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31. № 4. С. 229–234.

65. Жовтан П. В., Кравцова Л. Ю. Реалізація окремих прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 256–260.

66. Завада С. В. Відсторонення від посади як захід кримінально-процесуального примусу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 242 с.

67. Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна de lege ferenda. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2. С. 76–86.

68. Закірова К. Актуальні проблеми процесуального статусу власника майна під час скасування та оскарження арешту майна. URL: [http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1779:aktualni-problemi-protseualnogo-statusu-vlasnika-majna-pid-chas-skasuvannya-ta-](http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1779:aktualni-problemi-protseualnogo-statusu-vlasnika-majna-pid-chas-skasuvannya-ta)

oskarzhennya-areshtu-majna-2&catid=71&Itemid=382

69. Закон України від 11 жовт. 2014 р. «Про прокуратуру». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

70. Закон України від 12 лип. 2001 р. «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2658-14#Text>

71. Закон України від 12 трав. 2015 р. «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

72. Закон щодо примусового відчуження та вилучення майна в умовах воєнного стану набрав чинності. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/214282_zakon-shchodo-primusovogo-vidchuzhennya-ta-viluchennya-majna-v-umovakh-vonnogo-stanu-nabrav-chinnost

73. Залучення власників тимчасово вилученого майна до розгляду клопотання про арешт такого майна порушує їх право на подачу своїх аргументів і заперечень проти накладення арешту. URL: <https://vbpartners.ua/uk/aresht-sudom-timchasovo-viluchеного-majna-bez-vikliku-vlasnika/>

74. Замкова Я. В. Деякі питання захисту майнових прав третіх осіб у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 18. Т. 2. С. 152–154.

75. Захаров Є. 95 % скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-yevrosudu-vid-ukrainsiv-stosuyutsia-nevykonannia-sudovyh-rishen/30962110.html>

76. Захарчук С. Щодо відповідності норм абз. 7 ч. 6 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України і ст. 41 Конституції України людини і ст. 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Управління активами як функція АРМА: співвідношення норм права. URL: <https://ti-ukraine.org/research/upravlinnya-aktyvamy-yak-funktsiya-arma-spivvidnoshennya-norm-prava/>

77. Захист бізнесу в Україні. URL:

https://jurliga.ligazakon.net/analytics/208729_zakhist-bznesu-v-ukran-sudova-praktika-2021-roku.

78. Захист права власності в практиці Європейського Суду з прав людини / упоряд. Л. В. Сидорова. К. : Видавничий Дім «Ратіо Дециденді», 2019. 132 с.

79. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя. К.: ВАІТЕ, 2017. 92 с.

80. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік № 1-к. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.

81. Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2021. 291 с.

82. Зінченко В. В. «Право народу» в конституційному законодавстві та його міжнародне значення для системи прав людини і демократії. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право» 2013. № 1. С. 1–36 .

83. Зіньковський І. П. Повноваження слідчого судді при обранні, зміні та скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... д-ра філософії. Одеса, 2019. 300 с.

84. Ільченко С. Реалізація під час обшуку окремих процесуальних гарантій недоторканності житла й іншого володіння особи. *Юридичний радник*. 2006. № 1. С. 78–81.

85. Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / І.Ю. Кайло; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 218 с.

86. Камчатна Д. І. Деякі проблемні питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового провадження. *Європейська традиція в міжнародному праві: реалізація прав людини: між нар. наук.-практ.*

конф. (Братислава, Словацька Республіка, 6, 7 трав. 2016 р.). Братислава: Пан'європська висша школа, 2016. С. 219–222.

87. Капліна О. В., Шило О. Г., Трофименко В. М. та ін. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2018. 584 с.

88. Карлін О., Фенюк Т. Проблема: безпідставне втручання. *Український юрист*. 2018. № 10. <http://jurist.ua/?article/1646>

89. Карпенко М. О., Вартовнік О. М. Право власності у кримінальному провадженні крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 6. Ч. 2. С. 150–155.

90. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

91. Кількість скарг проти України до ЄСПЛ свідчить про неефективну роботу держорганів. URL: <https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-vidchit-pro-neefektivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html>

92. Кіцен Н. В. Обмеження права власності під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2021. № 1. С. 108–113.

93. Ковальчук С. О. Забезпечення недоторканності права власності під час застосування спеціальної конфіскації як способу вирішення долі речових доказів. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 188–194.

94. Козаченко В. І. Засада законності у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини та України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 258 с.

95. Коломієць В. Проблема визначення правового статусу тимчасово вилученого майна, на яке не було накладено арешт, у кримінальному провадженні. *Відкритий суд*. URL: http://open-court.org/blog/Vitali_Kolomiets_Law_firm_Orekhovskiy_Kolomiets/problema-vyznachennya-pravogo-statusu-tymchasovo-vyluchеного-mayna-na/

96. Комарницька О. Б. Клопотання на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи: сучасний стан та перспективи. *Судова апеляція*. 2014. № 3. С. 46–55.

97. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11 трав. 2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

98. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 25 квіт. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text

99. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 трав. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

100. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 20 черв. 2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.

101. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 черв. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text

102. Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я від 7 черв. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91#Text

103. Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями від 16 лист. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_c01#Text

104. Константий О. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 1. С. 33–36.

105. Концепція «майна» в розумінні статті 1 першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод, 2017, URL:https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/nsrshchyetshchkyu-pamra-v-usitspkrrk-fkhakhkhk-1-tyeuysgs-tuskhsnsots-es-zhvustyemfensl-nsvyershchk/

106. Корчева Т. В. Деякі питання визначення особливостей процесуального статусу особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також її

представника в кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 224–227.

107. Котова А. С. Процесуальний порядок арешту майна у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 22 с.

108. Котова А. С. Процесуальний порядок арешту майна у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09.. Харків, 2020. 283 с.

109. КПК не встановлено вичерпного переліку осіб – суб'єктів права на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про арешт майна. URL: <https://advokatpost.com/kpk-ne-vstanovleno-vycherpnoho-pereliku-osib-sub-iekktiv-prava-na-apeliatsijne-oskarzhennia-ukhvaly-slidchoho-suddi-pro-aresht-majna/>

110. Крикунов О. Недоторканність права власності та заходи забезпечення кримінального провадження. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. Ч. 1. С. 132–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2018_2_28

111. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січ. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

112. Кримінальний процес України: навч. посіб. / за заг. ред. О. П. Кучинської, Ю. В. Циганик. К.: Юрінком Інтер, 2021. 448 с.

113. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

114. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін./ за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

115. Кримінально-процесуальний закон Латвії. URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/upz-latvii-poterpevschij-vozmeschienie-vreda-v-ugolovnom-processe-v-latvii.pdf>

116. Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки (затверджений Законом Азербайджанської Республіки від 14 лип. 2000 р. № 907-IQ) (зі змінами та доповненнями станом на 17 лют. 2023 р.). URL: https://continent-online.com/Dokument/?doc_id= 30420280

117. Кримінально-процесуальний кодекс Грузії. URL: https://cjad.nottingham.ac.uk/documents/implementations/pdf/Georgia-Criminal_Procedure_Code_amend_2020.pdf

118. Кримінально-процесуальний кодекс Естонської Республіки. Прийнято 12 лют. 2003 р. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/default/files/seaduste-tolked/%D0%A3%D0%93%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A6%D0%95%D0%A1%D0%A1%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1%2001.05.2023.pdf>

119. Кримінально-процесуальний кодекс Киргизької Республіки від 28 жовт. 2021 р. № 129 (зі змінами та доповненнями станом на 02 серпн. 2023 р.). URL: https://continent-online.com/Dokument/?doc_id=36639004.

120. Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr>

121. Кримінально-процесуальний кодекс республіки Вірменія прийнято 30 черв. 2021 р. URL: <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=154481>

122. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан від 4 лип. 2014 р. № 231-V (зі змінами та доповненнями станом на 24 лип. 2023 р. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&pos=966;-29#pos=966;-29

123. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14 берез. 2003 р. № 122-XV (зі змінами та доповненнями станом на 02 лют. 2023 р.). URL: https://continent-online.com/Dokument/?doc_id=30397729#pos=6;-142

124. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Таджикистан від 3 груд. 2009 р. (зі змінами та доповненнями станом на 24 груд. 2022 р.). URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304#pos=6;-134&sdoc_params=text%3D%25D1%2583%25D0%25B3%25D0%25BE%25D0%25BB%25D0%25BE%25D0%25B2%25D0%25BD%25D0%25BE-%25D0%25BF%25D1%2580%25D0%25BE%25D1%2586%25D0%25B5%25D1%2581%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25D1%258B%25D0%25B9%2520%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25B4%25D

134&sdoc_params=text%3D%25D1%2583%25D0%25B3%25D0%25BE%25D0%25BB%25D0%25BE%25D0%25B2%25D0%25BD%25D0%25BE-%25D0%25BF%25D1%2580%25D0%25BE%25D1%2586%25D0%25B5%25D1%2581%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25D1%258B%25D0%25B9%2520%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25B4%25D

0%25B5%25D0%25BA%25D1%2581%26mode%3Dindoc%26topic_id%3D30594304%26spos%3D1%26tSynonym%3D0%26tShort%3D1%26tSuffix%3D1&sdoc_pos=0

125. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Узбекистан (затверджений Законом Республіки Узбекистан від 22 верес. 1994 р. № 2013-XII) (зі змінами та доповненнями станом на 12 серп. 2023 р.). URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30421101

126. Кримінально-процесуальний кодекс Туркменістану від 18 квіт. 2009 р. (зі змінами та доповненнями станом на 03 черв. 2023 р.). URL: https://continent-online.com/Dokument/?doc_id=31344376#pos=6;-142&show_di=1

127. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

128. Крицька І. Особливості вилучення матеріальних об'єктів як речових доказів у ході обшуку та огляду. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 106–111.

129. Кузубова Т. О. Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2019. 270 с.

130. Кукіна З. О. Правове регулювання кримінальної відповідальності юридичних осіб на прикладі Німеччини, Чехії, Нідерландів. *Право і суспільство*. 2016. № 4. С. 187–192.

131. Кунтій А. І. Щодо строку тимчасового доступу до речей і документів за КПК України. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 лист. 2018 р.)*. Львів: ЛьвДУВС. С. 48–50.

132. Куцкір Г. М. Засада недоторканності права власності: поняття, зміст і реалізація у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 22 с.

133. Куцкір Г. М. Підстави та умови застосування арешту майна як способу обмеження права власності під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. С. 194–198.

134. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини. Ніжин: ТОВ Видавництво «АспектПоліграф», 2013. 228 с.

135. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 288 с.

136. Кушпіт В. П., Циліорик І. І. Захист права власності у кримінальному процесі: міжнародно-правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 400–404.

137. Кушпіт В. П., Циліорик І. І., Черепушак В. В. Про забезпечення недоторканності права власності у кримінальному провадженні прокурором і слідчим. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 371–375.

138. Лазарєв А. П. Механізм проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 231 с.

139. Лепей М. В. Арешт майна у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 200 с.

140. Лепей М. В. Скасування арешту майна під час досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 5–2. Том 1. С. 83–86.

141. Лісніченко Д. В. Деякі процесуальні особливості вилучення майна під час здійснення окремих слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 168–171.

142. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. К.: Істина, 2014. 280 с.

143. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 495 с.

144. Макарова А. М. Щодо відповідності статті 615 КПК України засаді забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: Міжн. наук.-практ. конф. (20 трав. 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 2. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 337–339.

145. Максименко О., Птух М. Арештоване чи втрачене назавжди? Які шанси бізнесу повернути майно у кримінальному провадженні? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/areshtovane-chi-vtrachene-nazavzhdi-yaki-shansi-biznesu-povernuti-mayno-u-kriminalnomu-provadhenni.html>

146. Мала О., Місюра Л. Накладення арешту на майно в кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 114–121.

147. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 478 с.

148. Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар / В. Манукян; пер. з рос. О. М. Уліщенко. Х.: Право, 2019. 560 с.

149. Маркелова В. М. Деякі особливості тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: Матеріали IV Всеукр. наук. конф. (м. Хмельницький, 17 квіт. 2023 р.)*. Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 132–136.

150. Маркелова В. М. Допустимість обмеження права власності під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. 323–331.

151. Маркелова В. М. Засада недоторканності права власності в кримінальному провадженні: її дотримання та реалізація. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 лист. 2022 р.)*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 74–85.

152. Маркелова В. М. Недоторканність права власності як концептуальна ідея кримінального провадження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 176–183.

153. Маркелова В. М. Обмеження права власності в разі накладення арешту на майно в кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 2. С. 20–28.

154. Маркелова В. М. Обмеження права власності у результаті обшуку: теорія та практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 348–352. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/86.pdf

155. Маркелова В. М. Позбавлення права власності під час кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 184–190.

156. Маркелова В. М. Специфіка обмеження та позбавлення права власності під час кримінального провадження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 8. С. 190–198.

157. Маркелова В. М. Тимчасове обмеження права власності в разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 120–128.

158. Мацькевич М. М. Генеза прав людини: правовий та філософський аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 54–66.

159. Медведєв В. І. Окремі проблеми практики застосування арешту майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 384–387.

160. Мирошниченко Ю. М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально-процесуальним законом. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 310–312.

161. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в актуальних умовах воєнного стану. Частина 1. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provadhenni-v-aktualnih-umovah-voennogo-stanu-chastina-.html>

162. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в актуальних умовах воєнного стану. Частина 2. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/-evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provadhenni-v-aktualnih-umovah-voennogo-stanu-chastina.html>

163. Мірковець В. І. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 218 с.

164. Молдован В. В., Молдован А. В. Порівняльне кримінальнопроцесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 400 с.

165. Моргун Н. С. Обов'язкові та факультативні учасники проведення процесуальних дій, під час яких можливе позбавлення або обмеження права власності. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*. Київ, 29 жовт. 2015 р. 456 с.

166. Моргун Н. С. Засада недоторканності права власності у досудовому кримінальному провадженні : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 237 с.

167. Моргун Н. С. Співвідношення недоторканності права власності з низкою інших засад кримінального провадження. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1. С. 63–71.

168. Морозов А. Правовий нюанс зняття арешту з майна, накладеного в рамках кримінального провадження. URL: https://advokat-morozov.blogspot.com/2019/05/blog-post_22.html

169. Морозов Є. Зняття арешту з майна накладеного в рамках кримінального провадження. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/33469>

170. Морозов Є. О. Відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану. URL: <https://alibi.dp.ua/2061-vidchuzhennya-abo-viluchennya-majna-v-umovakh-voennogo-stanu>

171. Музиченко О. В. Реалізація конституційного принципу недоторканності права власності на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 267 с.

172. Музиченко Т. О. Апеляційне оскарження ухвал слідчого судді щодо правомірності обмеження права власності особи у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 326 с.

173. Назаров В. В. Конституційні права і свободи громадян у кримінальному провадженні – обмеження чи порушення? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2008. Вип. 11. С. 318–324.

174. Назаров В. В. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на вдосконалення стандартів обмеження конституційних прав людини. URL: <https://goal-int.org/vpliv-rishen-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudini-na-vdosoknalennya-standartiv-obmezheniya-konstitucijnix-prav-lyudini/>

175. Назаров В. В. Обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 451 с.

176. Наказ Генеральної прокуратури України від 28 берез. 2019 р. № 51 «Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні». URL: https://old.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

177. Наказ Офісу Генерального прокурора від 30 верес. 2021 р. № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>.

178. Накладення арешту на майно: ЄСПЛ висловився щодо обмеження гарантій захисту власності. URL: <https://www.echr.com.ua/nakladennya-areshtu-na-majno-yespl-vislovivsvya-shhodo-obmezheniya-garantij-zaxistu-vlasnosti/>

179. Нечваль А. О. Окремі питання кримінальної процесуальної регламентації проведення обшуку за законодавством США та країн Європейського Союзу. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/3877/1/11_p184-188.pdf.

180. Нікшов Г. Арешт майна, вилученого під час обшуку. URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/aresht-majna-vyluchеного-pid-chas-obshuku/>

181. Новіков Д. В. Межі втручання держави у здійснення права власності у практиці Європейського суду з прав людини. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 3. С. 127–135.

182. Новожилов В. С. Наділення прокурора повноваженнями слідчого судді в екстраординарних ситуаціях: ретроспектива, сучасний стан, конституційність та доцільність. *In law we trust. Науковий журнал для студентів*. Х., 2016. Вип. 1. С. 3–12.

183. Обмеження майнових прав в рамках кримінального провадження. URL: <https://equity.law/press-center/publications/1064.html>

184. Обшук має проводитись виключно слідчим, а не оперативними працівниками, навіть за наявності такого доручення (ВС/ККС у справі № 466/896/17 від 29 січ. 2019 р.). URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_obshuk_mae/

185. Огляд причин відмови слідчими суддями Вищого антикорупційного суду в задоволенні клопотань, скарг і заяв, поданих на стадії досудового розслідування кримінального провадження, за період з 5 верес. 2019 р. по 5 груд. 2019 р. К., 2019. 30 с. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/statistics/review_12.2019.pdf

186. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (липень 2020 р.). URL: https://su.arbitr.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud5021/Oglyad_za_lypen%60_1.pdf

187. Ореховський М. Л. Обшук, як інструмент корупції та незаконного тиску на бізнес. URL: https://protocol.ua/ua/obshuk_yak_instrument_koruptsii_ta_nezakonnogo_tisku_na_bizness/

188. Орищук Ф., Міняйло Н., Абібок Ю. Анатомія пресингу. Що аналіз понад 2000 судових рішень каже про бізнес-клімат в Україні. URL: <https://ceej.kse.ua/anatomiya-pressingu/>

189. Оскарження арешту майна особи, яка не є учасником кримінального провадження: рішення ВП ВС. URL: <https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/142205-oskarzhennya-areshtu-mayna-osobi-yaka-ne-ye-uchasnikom-kriminalnogo-provazhennya-rishennya-vp-vs>

190. Оцінка доказів і безпосереднє дослідження їх джерел слідчим суддею. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014748

191. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 157–162.

192. Перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами. Додаток до Закону України «Про виконавче провадження» від 2 черв. 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n995>

193. Перерва Ю. М., Троян Я. М. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина: теоретико-правовий аспект. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали I Міжн. наук.-практ. конф. (16 трав. 2019 р.). Київ, 2019. С. 483–486.

194. Петров С. Квантовий стрибок: наслідки відкриття Реєстру арештованих активів в Україні. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/arma-vidkrila-dostup-do-reyestriv-zaarshтованиh-aktiviv-navishcho-ce-biznesu-50366326.html>

195. Підозрюваного у справі про розтрату заарештованого майна на суму понад 426 млн. грн. начальника управління менеджменту активів центрального апарату АРМА заарештували з альтернативою застави. URL: <https://delo.ua/incidents/odnogo-z-kerivnikiv-arma-zvinuvacеного-u-roztrati-426-mln-grn-zaarestovali-401521/>

196. Пов'язані з Деріпаскою, Фірташем, Шелковим: Генпрокурор Венедіктова назвала суми заарештованих в Україні активів, 2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/243130-povyazani-z-deripaskoyu-firtashem-shelkovim-genprokuror-venediktova-nazvala-sumi-zaarshтованиkh-v-ukrayini-aktiviv>

197. Погорілко В. Ф., Головченко В. А., Сірій М. І. Права та свободи людини та громадянина в Україні. Київ: ІнЮре, 1997. 51 с.

198. Пономаренко Ю. А. Види покарань за кримінальним правом України : моногр. Харків : Финн, 2009. 344 с.

199. Посібник до статті 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL: <https://unba.org.ua/publications/4513-posibnik-zastatteyu-1-protokolu-1-do-konvencii-pro-zahist-prav-lyudini-ta-osnovopolozhnih-svobod.html>

200. Постанова Верховного Суду від 06 берез. 2019 р. у справі № 203/3636/15-к (провадження № 51-7243км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80396207>

201. Постанова Верховного Суду від 15 берез. 2018 р. у справі № 642/4925/16-к (провадження № 51-2813км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72819620>

202. Постанова Верховного Суду від 17 лип. 2018 р. у справі № 640/19670/15-к (провадження № 51-1729км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75395324>

203. Постанова Верховного Суду від 23 жовт. 2019 р. у справі № 575/27915/19-к (провадження № 51-3811км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85269292>

204. Постанова Верховного Суду від 5 серп. 2020 р. у справі № 700/361/17. URL: https://zakon.cc/court/document/read/90906016_202fd2d7

205. Постанова Верховного Суду України від 3 берез. 2016 р. № 5-347 кс 15. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/88BF0676BC2E5CD3C2257F8C003A3E61](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/88BF0676BC2E5CD3C2257F8C003A3E61)

206. Постанова Верховної Ради України від 21 трав. 2015 р. № 462-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>.

207. Постанова Шевченківського районного суду міста Києва від 5 лип. 2023 р. № 115257417. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/115257417/>

208. Пошиванюк Т. Оскарження спецконфіскації особами, які не є учасниками кримінального провадження. URL: https://equity.law/images/publication/news_name/18.pdf

209. Правовий статус майна, вилученого в ході обшуку. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/pravovij-statusu-majna-vilucenogo-v-hodi-obshuku/>

210. Правові нюанси скасування арешту майна в кримінальному провадженні. URL: <https://radako.com.ua/news/pravovi-nyuansi-skasuvannya-areshtu-majna-v-kriminalnomu-provadhenni>.

211. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

212. Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із заходами забезпечення кримінального провадження. URL: https://dpa.court.gov.ua/sud0490/pokazniki-diyalnosti/uzagaln_stat_dani11/uzag_ss_zahodi_zabezp_krin_provadg.

213. Проблема: Безпідставне втручання. URL: <http://jurist.ua/?article/1646>

214. Проблемні питання, пов'язані з поверненням вилученого в ході обшуку (огляду) майна, накладенням арешту на майно та скасуванням такого арешту, які виникають у кримінальних провадженнях під час воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/aktualno/12826_povernennya-viluchenogo-v-khod-obshuku-oglyadu-mayna?fbclid=IwAR3I8BLe-O4DRjhWRpjwypB6_nbQAc5IAJQ09N12wUKReA3TuzF76lIX-Ec_

215. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку подання інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73227

216. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 верес. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786#Text

217. Реєстр активів, на які накладено арешт в кримінальному провадженні. URL: <https://arma.gov.ua/register-of-seized>

218. Рішення Конституційного Суду України від 23 лист. 2017 р. № 1-р/2017 у справі № 1-28/2017 / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17>

219. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01 черв. 2016 р. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>

220. Рішення КСУ 1-р/2022 щодо конституційності спеціальної конфіскації <https://forum.antiraid.com.ua/topic/13698-rishennja-ksu-1-r2022-shhodo-konstitucijnosti-specialnoyi-konfiskaciyi/>

221. Робимо ставки: складнощі процедури скасування незаконно накладеного арешту на майно. URL: <http://averlex.com.ua/ua/blog/robimo-stavki-skladnoshi-procedyri-skasyvannya-nezakonno-nakladenogo-areshty-na-maino>

222. Розборки в АРМА: хто заплатить державі 178 млн. грн. збитків через непрозорий продаж російського калію та аміаку. URL: <https://mind.ua/publications/20255725-rozborgki-v-arma-hto-zaplatit-derzhavi-178-mln-grn-zbitkiv-cherez-neprozorij-prodazh-rosijskogo-kaliyu>

223. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: звіт за результатами дослідження / Белоусов Ю., Венгер В., Орлеан А., Крапивін Є., Шапутько С., Яворська В. /за заг. ред. Белоусова Ю. К., 2020. 252 с.

224. Романюк Я. Втручання в право власності з точки зору його відповідності статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: критерії Європейського суду з прав людини та досвід України на окремих прикладах судової практики. *Право власності: європейський досвід та українські реалії*: Збірник доповідей і матеріалів Міжнародної конференції (м. Київ, 22–23 жовтня 2015 року). К.: ВАІТЕ, 2015. С. 7–23.

225. Російська Федерація перестала бути учасницею Європейської конвенції про права людини. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/09/16/7146907/>

226. Рось А. В. Деякі аспекти захисту права власності в кримінальному процесі. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 549–555.

227. Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 212 с.

228. Садова Т. В. Джерела кримінального процесуального права Англії і Уельсу. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 3. С. 220–229.

229. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2019. 499 с.

230. Сенченко Н. М. Окремі питання процесуального статусу третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт у кримінальному провадженні. *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law: collection of international scientific papers*. Chernihiv: CNUT, 2018. Р. 70–73.

231. Симоненко З. В. Гарантії захисту права власності при накладенні арешту на майно у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 140–145.

232. Системний звіт зловживання повноваженнями з боку правоохоронних органів у їх стосунках з бізнесом. URL: <https://boi.org.ua/publications/systemicreports/1121-sistemnij-zvt-zlovzhivannya-povnovazhennyami-z-bok/>

233. Ситайло О. І. Застава як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 208 с.

234. Скасування арешту в кримінальному провадженні. URL: <http://goldarbadvice.com/skasuvannia-areshtu-maina-v-kryminalnomu-provadhenni-u-vaks-robotanad-pomylcamy/>

235. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях / О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М., Степанова та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 140 с.

236. Слободян Б. Спеціальна конфіскація: прогресивні зміни чи вимушений крок? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/spetsialna-konfiskaciya-progresivni-zmini-chi-vimusheniy-krok.html>

237. Смалюк Т. В. Накладення арешту на майно третьої особи. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ-Маріуполь, 2018. С. 321–323.

238. Смалюк Т. В. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луцьк, 2021. 227 с.

239. Смоков С., Лісніченко Д. Тимчасове вилучення та арешт майна: доказ чи захід забезпечення кримінального провадження? *Право України*. 2015. № 5. С. 163–170.

240. Соха С. С. Проблеми захисту права власності у кримінальному процесі. *Молодий вчений*. 2019. № 12. С. 83–86.

241. Спорронг (Sporrong) и Лоннрот (Lonnroth) проти Швеції : судове рішення ЄСПЛ від 23 верес. 1982 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text

242. Справа «Брумареску проти Румунії» (Case of Brumarescu v. Romania), заява № 28342/95, від 28 жовт. 1999 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307>

243. Справа «Жовнер проти України» № 56848/00 / Європейській суд з прав людини. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_221

244. Справа «Мамедова проти Росії», рішення ЄСПЛ від 11 трав. 2006 р. URL: [file:///c:/users/pc/downloads/case%20of%20mamedova%20v.%20russia%20-%20\[ukrainian%20translation\]%20\(1\).pdf](file:///c:/users/pc/downloads/case%20of%20mamedova%20v.%20russia%20-%20[ukrainian%20translation]%20(1).pdf)

245. Справа «Смирнова проти Росії», рішення ЄСПЛ від 24 лип. 2003 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=598>

246. Справа «Тендам проти Іспанії»: постанова ЄСПЛ від 13 лип. 2010 р. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Prisoners_rights

247. Справа «Філліпс проти Сполученого Королівства» (Case of Phillips v. the United Kingdom): судове рішення ЄСПЛ від 5 лип. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_052#Text

248. Справа «Фрізен проти Росії» (Case of Frizen v. Russia), заява № 58254/00, від 24 берез. 2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68614>

249. Стан дотримання конституційних прав громадян під час досудового розслідування у 2020 році. Частина 2. URL: <https://naspravdi.today/uk/2021/08/10/stan->

dotrymanna-konstytutsiynykh-prav-hromadian-pid-chas-dosudovoho-rozsliduvannia-u-2020-rotsi-chastyna-2/

250. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf

251. Стандарти щодо професійної відповідальності і Положення щодо основних обов'язків і прав прокурорів, прийняті Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квіт. 1999 р. Розділ I . Професійна етика. URL: [https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-\(1\)/Ukrainian.pdf.aspx](https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-(1)/Ukrainian.pdf.aspx)

252. Стаття 1 першого протоколу до конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: практичний та теоретичний аспект. URL: <https://barristers.org.ua/2019/03/18/pomichnyk-advokata-ao-barristers-troyan-oleksandr-stattya-1-pershogo-protokolu-do-konventsii-pro-zahyst-prav-lyudyny-i-osnovopolozhnyh-svobod-praktychnyj-ta-teoretychnyj-aspekt/>

253. Сухомлин Ю. В. Подання, розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 260 с.

254. Тарасюк С. М. Конституційні права як інструмент захисту особи при проведенні в її житлі слідчих (розшукових) дій. *Право і суспільство*. 2019. № 5. Ч. 2. С. 154–161.

255. Тарасюк С. М. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення конституційних прав особи при проведенні в її житлі чи іншому володінні слідчих (розшукових) дій : дис. ... д-ра філософії. Одеса, 2021. 255 с.

256. Тарасюк С. М. Особливості процесуального механізму забезпечення прав особи під час проведення обшуку в її житлі чи іншому володінні. *Приватне та публічне право*. 2020. № 1. С. 105–109.

257. Татаров О. Загрози при накладенні арешту на майно третіх осіб. URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/21968.aspx>

258. Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремої категорії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 205–208.

259. Тема 8. Заходи забезпечення кримінального провадження. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kkp/lectures/krumin-proc/tema8.doc>

260. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.

261. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків: Право, 2017. 374 с.

262. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. 8-ме вид., доповн. і переробл. К.: Алерта, 2020. 452 с.

263. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. 8-ме вид., доповн. і перероб. К.: Алерта, 2020. 406 с.

264. Тищенко О. І. Способи захисту майнових прав особи, на майно якої накладено арешт: спірні питання. *Форум права*. 2017. № 1. С. 182–187.

265. Толкач А. М. Право людей на недоторканність особистості, помешкання, особистих паперів і майна: IV поправка Білля про права США *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 42–45.

266. Горяник О. Особливості реалізації прокурором конституційних повноважень щодо нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 120–123.

267. У Києві експрокурор привласнив 8 кг. золота, виявленого під час обшуку: йому вже повідомили про підозру. URL: <https://incident.obozrevatel.com/ukr/kiyany/crime/u-kievi-eksprokuror-privlasniv-8-kg-zolota-viyavlenogo-pid-chas-obshuku-jomu-vzhe-povidomili-pro-pidozru.htm>

268. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>

269. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

270. Управління активами як функція АРМА: співвідношення норм права. URL: <https://ti-ukraine.org/research/upravlinnya-aktyvamy-yak-funktsiya-arma-spivvidnoshennya-norm-prava/>

271. Усі речі та предмети, перелічені в ухвалі про обшук, мають статус тимчасово вилученого майна. URL: <https://radako.com.ua/news/usi-rechi-ta-predmeti-perelicheni-v-uhvali-pro-obshuk-mayut-status-timchasovo-viluchenogo-mayna>

272. Ухвала слідчого судді ВАКС від 23 верес. 2020 р. у справі №991/7532/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91734952>

273. Ухвалу про арешт майна може оскаржити адвокат власника. URL: <https://radako.com.ua/news/uhvalu-pro-aresht-mayna-mozhe-oskarzhiti-advokat-vlasnika-vs>

274. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 565 с.

275. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія і практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.

276. Фулей Т. І. Істотність порушення прав людини як наслідок недотримання засад кримінального провадження. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (16 трав. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 652–658.

277. Хавронюк М. Відмова від конфіскації як виду покарання. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=5609427125755613&id=100000651439213&sfnsn=mo

278. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15#Text>

279. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2017. 217 с.

280. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 20 с.

281. Чернявський С. С., Фінагеев В. О. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів комунікацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 179–185.

282. Чи може особа, яка не має відношення до злочину, але на майно якої наклали арешт в межах кримінального провадження, знайомитись з матеріалами кримінального провадження та оскаржити такий арешт? URL: <https://dppartners.org/blog/stattja/article/chi-mozhe-osoba-jaka-ne-maje-vidnoshennja-do-zlochynu-ale-na-maino-jakoji-naklali-aresht-v-mezhakh-kriminalno.html>

283. Чи можна повернути раніше конфісковане державою майно. URL: https://zib.com.ua/ua/151943-chi-mozhna-povernuti-ranishe-konfiskovane-derzhavoyu-mayno___.html

284. Чорноморець Т. О. Правове регулювання засади недоторканності права власності у кримінальному провадженні: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Т. 3. Вип. 2. С. 110–113.

285. Чорноусько М. В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 259 с.

286. Шаповалова І. Застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини як напрям підвищення ефективності здійснення судового контролю в кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 290–294.

287. Шапутько С. В. Повноваження слідчого судді щодо судового контролю у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 267 с.

288. Шаренко С. Л. Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право, 2021. 480 с.

289. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. 3-є вид. К. : Реферат, 2010. 848 с.

290. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 20 с.

291. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України. Харків: Право 2011. 472 с.

292. Щасна А. Обмеження майнових прав окремих категорій осіб у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 53–56.

293. Що забрали, те пропало? Шляхи повернення вилученого під час обшуку майна. URL: https://vkr.ua/publication/scho_zabrali_te_propalo_shlyakhi_povernennya_viluchеного_pid_chas_obshuku_mayna

294. Щукіна В. С. Проблеми здійснення досудового розслідування в умовах проведення антитерористичної операції. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.). Харків: Право, 2018. Вип. 10. С. 210–212.

295. Юридичний захист прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights>

296. Юрисдикція позову про захист порушеного в кримінальному провадженні права власності. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/128484-yurisdiktsiya-pozovu-pro-zakhist-porushenogo-v-kriminalnomu-provadhenni-prava-vlasnosti>

297. Яковлев А. А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 19 с.

298. Яновська О. Росія вийшла з Ради Європи. URL: <https://www.facebook.com/100017371625247/posts/1029294747659570/?sfnsn=mo>
299. Beschlagnahme. URL: <https://www.anwalt24.de/lexikon/beschlagnahme>
300. Case of Gration Treyd, tov v. Ukraine (Application no. 9166/14) 22 February 2024 [https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-231089#{%22itemid%22:\[%22001-231089%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-231089#{%22itemid%22:[%22001-231089%22]})
301. Perquisition. URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F32326>
302. Proceeds of Crime Act 2002. ISBN 0-10-542902-3. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002>
303. Quels bien sont visés par les saisies et perquisitions? URL: <https://ems-avocats.fr/saisie-perquisition/>
304. The Case of Voloha v. Ukraine, заява № 23543/02 / Рішення щодо України, винесені ЄСПЛ // Міністерство юстиції України: офіційний веб-сайт. URL : <http://old.minjust.gov.ua>
305. Verhalten bei einer Hausdurchsuchung: Ablauf, Regeln & Tipps. URL: <https://www.die-anwalts-kanzlei.de/ratgeber-hausdurchsuchung/>
306. Verhaltenstipps bei polizeilicher Beschlagnahme von Gegenständen in Wohnung oder Geschäftsräumen. URL: https://www.anwalt.de/rechtstipps/verhaltenstipps-bei-polizeilicher-beschlagnahme-von-gegenstaenden-in-wohnung-oder-geschaeftsraeumen_134152.html

Додаток А

Результати анкетування слідчих та прокурорів, що стосуються обмеження права власності в кримінальному провадженні (загалом 38 слідчих Національної поліції, 25 прокурорів)

Таблиця А.1.

З обмеженням яких конституційних прав Ви найбільш часто стикалися на практиці:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
поваги до людської гідності	7	18,4	4	16
недоторканності власності	5	13,1	5	20
недоторканності житла чи іншого володіння особи	19	50	13	52
невтручання в приватне життя	7	18,4	3	12

Таблиця А.2.

Під час застосування яких заходів забезпечення кримінального провадження найбільше обмежується право власності:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
тимчасовому вилученні майна	9	23,6	4	16
тимчасовому доступі до речей і документів	6	15,7	3	12
арешті майна	23	60,5	18	72

Продовження додатку А

відстороненні від посади	-	-	-	-
обмеженні в користуванні спеціальним правом	-	-	-	-

Таблиця А.3.

З клопотанням про застосування якого заходу забезпечення кримінального провадження Ви найбільш часто звертаєтесь до слідчих суддів:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
тимчасового вилучення майна	-	-	-	-
тимчасового доступу до речей і документів	30	78,9	19	76
арешту майна	8	21	6	24
відсторонення від посади	-	-	-	-
обмеження в користуванні спеціальним правом	-	-	-	-

Таблиця А.4.

При проведенні якої слідчої (розшукової) дії найбільше обмежується право власності?

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
огляді	4	10,5	2	8

Продовження додатку А

обшуку	34	89,4	23	92
слідчому експерименті	-	-	-	-
судовій експертизі	-	-	-	-

Таблиця А.5.

На Вашу думку, під час кримінального провадження право власності яких суб'єктів найбільш часто обмежується:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
підозрюваного	15	39,4	10	40,0
обвинуваченого	4	10,5	2	8,0
третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт	7	18,4	9	36,0
володільця тимчасово вилучених речей та документів	3	7,8	1	4,0
особи, у володінні якої перебуває тимчасово вилучене майно	3	7,8	-	-
власника, володільця або утримувача електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку	2	5,2	-	-

Продовження додатку А

фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння	-	-	-	-
власника житла чи іншого володіння, у якому проводиться обшук	4	10,5	3	12,0
особи, яка перебуває в житлі чи іншому володінні особи	-	-	-	-
особи, яка є власником або володільцем технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису	-	-	-	-
особи, яка володіє інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку під час проведення обшуку	-	-	-	-

Таблиця А.6.

У разі звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт майна переважно метою забезпечення цього заходу є:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
збереження речових доказів	27	71	20	80
спеціальна конфіскація	-	-	-	-
конфіскація майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи	4	10,5	3	12
відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди	7	18,4	2	8

Таблиця А.7.

Чи вважаєте Ви за необхідне визначити в КПК України строк арешту майна:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
так	4	10,5	4	16
ні	23	60,5	16	64
важко відповісти	11	28,9	5	20

Таблиця А.8.

Які, на Вашу думку, конституційні права потребують першочергової охорони та захисту під час проведення чи застосування процесуальних дій:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
повага до людської гідності	13	34,2	8	32
недоторканність власності	4	10,5	4	16
недоторканність житла чи іншого володіння особи	8	21	6	24
невтручання в приватне життя	13	34,2	7	28

Таблиця А.9.

Під час кримінального провадження з клопотаннями про скасування арешту майна найбільше звертаються:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
підозрюваний	2	5,2	3	12
обвинувачений	2	5,2	2	8
захисник підозрюваного, обвинуваченого	18	47,3	7	28
законний представник	-	-	-	-
інший власник або володілець майна	12	31,5	10	40

Продовження додатку А

представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження	4	10,5	3	12
---	---	------	---	----

Таблиця А.10.

Підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо яких здійснюється провадження, переважно подають клопотання про скасування арешту майна з підстав:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%
відсутності даних осіб при розгляді питання про арешт майна	-	-	-	-
у разі доведення цими особами, що в подальшому застосуванні даного заходу відпала потреба	23	60,5	16	64
у разі доведення, що арешт накладено необґрунтовано	15	39,4	9	36

Таблиця А.11.

На Вашу думку найбільш ефективними способами захисту прав та законних інтересів власника або володільца майна в кримінальному провадженні є:

Відповідь	Слідчі		Прокурори	
		%		%

Продовження додатку А

заявлення клопотання про скасування арешту майна повністю або частково	11	28,9	8	32
оскарження під час досудового провадження бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора, що полягає в неповерненні тимчасово вилученого майна на підставі ст. 169 КПК	5	13,1	4	16
оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про арешт майна	11	29,9	7	28
оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність	11	28,9	6	24

Додаток Б

Результати анкетування слідчих суддів, що стосуються обмеження права власності в кримінальному провадженні (загалом 23 слідчих суддів)

Таблиця Б.1.

З обмеженням яких конституційних прав Ви найбільше стикалися на практиці?

Відповідь	Слідчі судді	
		%
поваги до людської гідності	3	13
недоторканності власності	7	30,4
недоторканності житла чи іншого володіння особи	13	56,5
невтручанням у приватне життя	-	-

Таблиця Б.2.

На Вашу думку під час кримінального провадження право власності яких із суб'єктів найбільш часто обмежується:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
підозрюваного	8	34,7
обвинуваченого	1	4,3
третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт	10	43,4
володільця тимчасово вилучених речей та документів	2	8,6
особи, у володінні якої перебуває тимчасово вилучене майно	-	-

Продовження додатку Б

власника, володільця або утримувача електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку	-	-
фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння	-	-
власника житла чи іншого володіння, у якому проводиться обшук	2	8,6
особи, яка перебуває в житлі чи іншому володінні особи	-	-
особи, яка є власником або володільцем технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису	-	-
особи, яка володіє інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку під час проведення обшуку	-	-

Таблиця Б.3.

При проведенні якої слідчої (розшукової) дії найбільше обмежується право власності:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
огляді	3	13
обшуку	20	86,9
слідчому експерименті	-	-
судовій експертизі	-	-

Таблиця Б.4.

Під час застосування яких заходів забезпечення кримінального провадження найбільше обмежується право власності:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
тимчасовому вилученні майна	2	8,6
тимчасовому доступі до речей і документів	2	8,6
арешті майна	19	82,6
відстороненні від посади	-	-
обмеженні в користуванні спеціальним правом	-	-

Таблиця Б.5.

У разі звернення слідчого, прокурора до слідчого судді з клопотанням про арешт майна переважно метою забезпечення цього заходу є:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
збереження речових доказів	21	91,3
спеціальної конфіскації	-	-
конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи	2	8,6
відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди	-	-

Таблиця Б.6.

Чи вважаєте Ви за необхідне визначити в КПК України строк арешту майна:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
Так	13	56,5
Ні	10	43,4
Важко відповісти	-	-

Таблиця Б.7.

У разі проведення обшуку, які, на Вашу думку, дії (бездіяльність) слідчого призводять до порушення права власності:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
вилучення під час обшуку та подальше утримання слідчим майна протягом невизначеного часу без вмотивованого судового рішення	17	73,9
пошкодження майна під час проведення обшуку	-	-
вилучення майна, документів, які не зазначені в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук, або вилучення більшої кількості документів чи речей, ніж указано в ухвалі слідчого судді	6	26
невручення другого примірника протоколу обшуку разом з доданим до нього описом вилучених речей та документів особі, у якої було проведено обшук	-	-

Таблиця Б.8.

У разі арешту майна, які, на Вашу думку, дії (бездіяльність) призводять до порушення права власності:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
тривале перебування майна під арештом	8	34,7
незняття арешту з майна в разі закриття кримінального провадження	8	34,7
накладення арешту на майно з метою збереження речових доказів попри те, що майно не відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України	5	21,7
накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка в силу закону несе відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, щодо якої здійснюється провадження, попри відсутність обґрунтованого розміру цивільного позову в кримінальному провадженні	2	8,6

Продовження додатку Б

накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка в силу закону несе відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, щодо якої здійснюється провадження, попри відсутність обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження	-	-
---	---	---

Таблиця Б.9.

Які, на Вашу думку, конституційні права потребують першочергової охорони та захисту під час проведення чи застосування процесуальних дій:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
поваги до людської гідності	10	43,4
недоторканність власності	3	13
недоторканність житла чи іншого володіння особи	5	21,7
невтручання в приватне життя	5	21,7

Таблиця Б.10.

Під час кримінального провадження з клопотаннями про скасування арешту майна найбільше звертаються:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
підозрюваний	2	8,6
обвинувачений	3	13
захисник підозрюваного, обвинуваченого	3	13
законний представник	-	-
інший власник або володілець майна	15	65,2
представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження	-	-

Таблиця Б.11.

Підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, переважно подають клопотання про скасування арешту майна з підстав:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
відсутності даних осіб при розгляді питання про арешт майна	1	4,3
у разі доведення цими особами, що в подальшому застосуванні даного заходу відпала потреба	15	65,2
у разі доведення, що арешт накладено необґрунтовано	7	30,4

Таблиця Б.12.

На Вашу думку найбільш ефективними способами захисту прав та законних інтересів власника або володільця майна в кримінальному провадженні є:

Відповідь	Слідчі судді	
		%
заявлення клопотання про скасування арешту майна повністю або частково	10	43,4
оскарження під час досудового провадження бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає в неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами <u>ст. 169</u> КПК	8	34,7
оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про арешт майна	5	21,7
оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність	-	-

Додаток В

**Результати анкетування захисників-адвокатів, що стосуються обмеження
права власності в кримінальному провадженні
(загалом 15 захисників-адвокатів)**

Таблиця В.1.

З обмеженням яких конституційних прав Ви найбільше стикалися на практиці?

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
поваги до людської гідності	1	6,6
недоторканності власності	12	80
недоторканності житла чи іншого володіння особи	1	6,6
невтручанням у приватне життя	1	6,6

Таблиця В.2.

Чи стикалися Ви у своїй діяльності з випадками порушення права власності своїх підзахисних:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
так	11	73,3
ні	-	-
важко відповісти	4	26,6

Таблиця В.3.

Під час застосування яких заходів забезпечення кримінального провадження найбільше обмежується право власності:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
тимчасовому вилученні майна	4	26,6
тимчасовому доступі до речей і документів	-	-
арешті майна	11	73,3
відстороненні від посади	-	-
обмеженні в користуванні спеціальним правом	-	-

Таблиця В.4.

При проведенні якої слідчої (розшукової) дії найбільше обмежується право власності:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
огляді	1	6,6
обшуку	11	73,3
слідчому експерименті	-	-
судовій експертизі	3	20

Таблиця В.5.

На Вашу думку під час кримінального провадження право власності яких із суб'єктів найбільш часто обмежується:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
підозрюваного	3	20
обвинуваченого	2	13,3
третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт	6	40
володільця тимчасово вилучених речей та документів	-	-
особи, у володінні якої перебуває тимчасово вилучене майно	2	13,3
власника, володільця або утримувача електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку	-	-
фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння	-	-

Продовження додатку В

власника житла чи іншого володіння, у якому проводиться обшук	2	13,3
особи, яка перебуває в житлі чи іншому володінні особи	-	-
особи, яка є власником або володільцем технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису	-	-
особи, яка володіє інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку під час проведення обшуку	-	-

Таблиця В.6.

Чи вважаєте Ви за необхідне визначити в КПК України строк арешту майна:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
Так	11	73,3
Ні	-	-
Важко відповісти	4	26,6

Продовження додатку В

Таблиця В.7.

Які, на Вашу думку, конституційні права потребують першочергової охорони та захисту під час проведення чи застосування процесуальних дій:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
поваги до людської гідності	2	13,3
недоторканність власності	11	73,3
недоторканність житла чи іншого володіння особи	2	13,3
невтручання в приватне життя	-	-

Таблиця В.8.

Під час кримінального провадження з клопотаннями про скасування арешту майна найбільше звертаються:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
підозрюваний	3	20
обвинувачений	2	13,3
захисник підозрюваного, обвинуваченого	6	40
законний представник	-	-
інший власник або володілець майна	4	26,6
представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження	-	-

Продовження додатку В

Таблиця В.9.

Підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, переважно подають клопотання про скасування арешту майна з підстав:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
відсутності даних осіб при розгляді питання про арешт майна	5	33,3
у разі доведення цими особами, що в подальшому застосуванні даного заходу відпала потреба	8	53,3
у разі доведення, що арешт накладено необґрунтовано	2	13,3

Таблиця В.10.

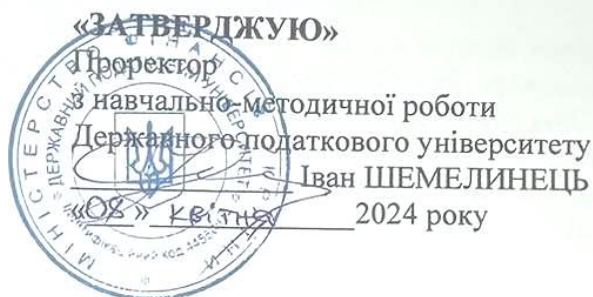
На Вашу думку найбільш ефективними способами захисту прав та законних інтересів власника або володільца майна в кримінальному провадженні є:

Відповідь	Захисники-адвокати	
		%
заявлення клопотання про скасування арешту майна повністю або частково	9	60
оскарження під час досудового провадження бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає в неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК	2	13,3

Продовження додатку В

оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про арешт майна	4	26,6
оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність	-	-

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

АКТ

впровадження результатів дисертаційної роботи Маркелової Вікторії Миколаївни на тему: «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика» у освітній процес Державного податкового університету

Комісія у складі: завідувача навчально-методичного відділу, к.б.н. Качур І. В., заступника директора навчально-наукового інституту права з навчально-методичної роботи, к.ю.н., доцента Лугіної Н. А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», к.ю.н., доцента Гарбінської-Руденко А. В. склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Маркелової Вікторії Миколаївни на тему: «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика», поданого на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», використовувалися у освітньому процесі під час підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи», «Кримінально-правова характеристика корупції», «Кримінальне процесуальне право України», «Доказування у кримінальному провадженні», «Процесуальний порядок та тактика проведення слідчих (розшукових) дій» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Маркелова В. М. Недоторканність права власності як концептуальна ідея кримінального провадження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 176–183. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/27.pdf.

2. Маркелова В. М. Позбавлення права власності під час кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 184–190. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2022/35.pdf.

3. Маркелова В. М. Допустимість обмеження права власності під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 323–331. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/1_2023/47.pdf.

4. Маркелова В. М. Обмеження права власності у результаті обшуку: теорія та практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 348–352. URL: http://lsey.org.ua/5_2023/86.pdf.

5. Маркелова В. М. Тимчасове обмеження права власності в разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 120–128. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/15.pdf.

6. Маркелова В. М. Обмеження права власності в разі накладення арешту на майно в кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 2. С. 20–28. URL: <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/2/4.pdf>.

7. Маркелова В. М. Співвідношення теоретичних та практичних аспектів захисту права власності в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 218–228. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_1/35.pdf.

8. Маркелова В. М. Засада недоторканності права власності в кримінальному провадженні: її дотримання та реалізація. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення*: збірник статей за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 лист. 2022 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 74–85.

9. Маркелова В. М. Деякі особливості тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: Матеріали IV Всеукр. наук. конф. (м. Хмельницький, 17 квіт. 2023 р.). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 132–136.

10. Маркелова В. М. Специфіка обмеження та позбавлення права власності під час кримінального провадження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. №. 8. С. 190–198.

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Маркелової Вікторії Миколаївни пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

Гарант освітньої програми
«Правове регулювання публічних та
приватних відносин»,
к.ю.н., доцент

Альона ГАРБІНСЬКА-РУДЕНКО

Заступник директора ННІ права
з навчально-методичної роботи,
к.ю.н., доцент

Наталія ЛУГІНА

Завідувач навчально-методичного
відділу, к.б.н.

Ірина КАЧУР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

02.02.2024 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки
МАРКЕЛОВОЇ Вікторії Миколаївни на тему: «Обмеження права
власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна
практика» в освітній процес та науково-дослідну роботу Національної
академії внутрішніх справ**

Комісія у складі ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора **В. В. Василевича** (голова комісії), завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Ю. О. Левченка** та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника **Д. М. Тичини** склала цей акт про те, що результати дисертації аспірантки Маркелової Вікторії Миколаївни на тему: «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика», поданої на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються для подальших наукових досліджень з проблем забезпечення безпеки людини, запобігання кримінальним правопорушенням, а також під час підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, юридичної психології, поліцейського права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України.

Голова комісії:

Віталій ВАСИЛЕВИЧ

Члени комісії:

Юрій ЛЕВЧЕНКО

Дмитро ТИЧИНА

ПІДТВЕРДЖУЮ
 Голова Дарницького районного суду м. Києва
 Тетяна ЩАСНА
 15 травня 2024 року

АКТ

впровадження у практичну діяльність суду
 результатів дисертаційної роботи Маркелової Вікторії Миколаївни на тему: «Обмеження
 права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика»

Комісія у складі суддів Дарницького районного суду м. Києва: Щасної Т.В., Лужецької О.Р., Трусової Т.О. склали цей акт про те, що нею вивчено опубліковані результати дисертаційного дослідження Маркелової Вікторії Миколаївни на тему: «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика», поданого на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Комісія вважає, що пропозиції Маркелової В.М., отримані на основі кримінального процесуального законодавства, є обґрунтованими і можуть бути використані при підготовці доповнень до КПК України.

Результати дослідження є свідченням високого теоретичного рівня знань та мають практичну спрямованість, сприятимуть підвищенню якості законодавчого забезпечення у досліджуваній сфері.

Члени комісії:

Суддя Дарницького районного суду м. Києва

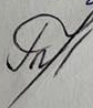
Т.В. ЩАСНА

Суддя Дарницького районного суду м. Києва

О.Р. ЛУЖЕЦЬКА

Суддя Дарницького районного суду м. Києва

Т.О. ТРУСОВА

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Маркелова В. М. Недоторканність права власності як концептуальна ідея кримінального провадження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 176–183. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/27.pdf.

2. Маркелова В. М. Позбавлення права власності під час кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 184–190. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2022/35.pdf.

3. Маркелова В. М. Допустимість обмеження права власності під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 323–331. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/1_2023/47.pdf.

4. Маркелова В. М. Обмеження права власності у результаті обшуку: теорія та практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 348–352. URL: http://lsey.org.ua/5_2023/86.pdf.

5. Маркелова В. М. Тимчасове обмеження права власності в разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 120–128. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/15.pdf.

6. Маркелова В. М. Обмеження права власності в разі накладення арешту на майно в кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 2. С. 20–28. URL: <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/2/4.pdf>.

7. Маркелова В. М. Співвідношення теоретичних та практичних аспектів захисту права власності в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 218–228. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_1/35.pdf.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Маркелова В. М. Засада недоторканності права власності в кримінальному провадженні: її дотримання та реалізація. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення*: збірник статей за

матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 лист. 2022 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 74–85.

2. Маркелова В. М. Деякі особливості тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: Матеріали IV Всеукр. наук. конф. (м. Хмельницький, 17 квіт. 2023 р.). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 132–136.

3. Маркелова В. М. Обмеження права власності під час тимчасового доступу до речей і документів: теоретичні та практичні аспекти. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: Матеріали V Всеукр. наук. конф. (м. Хмельницький, 17 квіт. 2024 р.). Хмельницький : ХНУ, 2024. С. 119-123.

4. Маркелова В. М. Обмеження права власності під час кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Закарпатські правові читання. Сталий розвиток та інституційна спроможність в умовах війни: національний та міжнародно-правовий аспекти*: Матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 26–27 квіт. 2024 р.). С. 173-176.

які додатково відображають результати дисертації:

1. Маркелова В. М. Специфіка обмеження та позбавлення права власності під час кримінального провадження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. №. 8. С. 190–198.